

T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TÜRKİYE' DE YATIRIM TEŞVİKLERİ VE YATIRIM TEŞVİK SİSTEMİNİN
ETKİNLİĞİ DİYARBAKIR İLİ ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
MUHAMMED ÇELİK

GAZİANTEP – 2018

T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TÜRKİYE' DE YATIRIM TEŞVİKLERİ VE YATIRIM TEŞVİK SİSTEMİNİN
ETKİNLİĞİ DİYARBAKIR İLİ ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
MUHAMMED ÇELİK

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ LAMİHA ÖZTÜRK

GAZİANTEP – 2018

KABUL ve ONAY

Muhammed ÇELİK tarafından hazırlanan “ Türkiye’ de Yatırım Teşvikleri ve Yatırım Teşvik Sisteminin Etkinliği Diyarbakır İli Örneği “ başlıklı bu çalışma 12/04/2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucu başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

PROF. DR. ZEHRA VİLDAN SERİN

(Başkan)

DR. ÖĞR. ÜYESİ LAMİHA ÖZTÜRK

(Üye)

DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET DAĞ

(Üye)

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.12/04/2018

Doç. Dr. Mazlum ÇELİK
Enstitü Müdürü

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Yukarıda Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “ Türkiye’ de Yatırım Teşvikleri ve Yatırım Teşvik Sisteminin Etkinliği Diyarbakır İli Örneği “ başlıklı çalışmanın tarafımea, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenler olduğunu ve bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve onurumla doğrularım. 12/04/2018

Muhammed ÇELİK

ÖNSÖZ

Ülkemizde uygulamaya konulan yatırım teşvik programlarının etkinliğinin Diyarbakır ili örneği özelinde araştırdığım bu çalışmada tecrübelerini eksik etmeyen, bu çalışmanın ortaya konulmasında yoğunluğuna rağmen yol gösteren ve motive eden değerli tez danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Lamiha ÖZTÜRK' e, Hasan Kalyoncu Üniversitesi İktisat Bölümünün değerli hocalarına ve kendilerine ayırmam gereken vakitlerden feragat etme fedakârlığını gösterip, çalışmamı tamamlamada ortam oluşturan ve desteklerini eksik etmeyen aileme teşekkürlerimi sunuyorum. Bu çalışmanın ilgili tüm kesimlere yararlı olmasını diliyorum.

Gaziantep, 2018

Muhammed ÇELİK

ÖZET

Bu çalışmada sistemli, düzenli ve sürdürülebilir bir ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi için uygulamaya konulan yatırım teşvikleri ele alınmıştır. Bu kapsamda dünyada yatırım teşvikleri konusunda başarıyı yakalamış örnek uygulamalar üzerinde durulmuştur. Bu uygulamaların unsurları incelenmiştir. Daha sonra ülkemizde Cumhuriyet döneminden günümüze kadar uygulamaya konulan devlet destekleri ele alınmıştır. Mevcut Yatırım teşvik sistemi geniş bir çerçevede incelenmiştir. Yürürlükte olan teşvik sisteminin etkinliğinin araştırılması için Diyarbakır ili örneği ele alınmıştır. Bu kapsamda ilin sosyo-ekonomik durumu incelenmiş, yatırım teşvik sisteminin süreç içerisinde sosyo-ekonomik durumu üzerindeki etkisi ortaya çıkarılmıştır. Daha sonra yatırım teşvik sisteminin etkisinin araştırılması amacıyla saha araştırması yapılmıştır. Ardından tüm bu veriler göz önünde bulundurularak sonuçlar çıkarılmış ve çözüm önerileri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yatırım Teşvikleri, Devlet Destekleri, Teşvikler

ABSTRACT

In this study, investment incentives applied to achieve a systematic, regular and sustainable economic development are discussed. Within this scope, successful implementations of investment incentives in the world have been emphasized. The elements of these applications have been examined. Later on in our country, the state support that was applied from the republican period to the day-to-day was taken up. The existing Investment incentive system has been examined in a wide range. In order to investigate the effectiveness of the incentive system in place, the case of Diyarbakır province was considered. In this context, the socio-economic situation of the province was examined and the effect of the investment incentive system on the socio-economic situation in the process was revealed. Then a field survey was conducted to investigate the impact of the investment incentive system. The results were then taken into consideration with all these data taken into account and a solution proposal was presented.

Keywords: Investment Incentives, State Supports, Incentives

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
TABLolar LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiii

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ.....	1
------------	---

İKİNCİ BÖLÜM

YATIRIM KAVRAMI.....	3
2.1. Yatırımın Tanımı.....	3
2.1.1.Genel Anlamda Yatırım.....	3
2.1.2. İktisadi Terim Olarak Yatırım	4
2.2. Yatırım Çeşitleri.....	4
2.2.1. Brüt Yatırım-Net Yatırım	4
2.2.2. Uyarılmış Yatırımlar - Otonom Yatırımlar.....	4
2.2.3. Reel Yatırımlar- Mali Yatırımlar	5
2.2.4. Alt Yapı - Üst Yapı Yatırımları	6
2.2.5. Kamu Yatırımları- Özel Sektör Yatırımları.....	6
2.2.6. Zorunlu Yatırımlar	6
2.2.7. Tevsi Yatırımlar	6
2.3. Yatırımı Kararlarını Etkileyen Faktörler.....	6
2.3.1. Faiz Faktörü	7

2.3.2. Siyasi İstikrarın Etkisi.....	7
2.3.3. Milli Gelirin Etkisi.....	8
2.3.4. Beklentilerin Etkisi	8
2.3.5. Yatırım Yerinin Uygunluğu.....	8
2.4. Yatırımı Besleyen Kaynaklar	8
2.4.1. Yatırım Kaynağı Olarak Tasarruf.....	8
2.4.2. Yatırım Kaynağı Olarak Tasarruf dışı Kaynaklar.....	9

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEŞVİKLER.....	10
3.1. Tanım Olarak Teşvik.....	10
3.1.1. Genel Olarak Teşvik	10
3.1.2. İktisadi Terim Olarak Teşvik Kavramı	10
3.2. Teşviklerin Genel Amacı	11
3.3. Teşvik Araçları.....	12
3.4. Veriliş Amacına Göre Teşvikler	13
3.4.1. Genel Teşvikler	13
3.4.2. Bölgesel Teşvikler	13
3.4.3. Sektörel Teşvikler	13
3.5. Yatırım Teşviklerine Dönük Eleştiriler.....	14

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DÜNYADA YATIRIM TEŞVİK POLİTİKALARI VE ÖRNEK

UYGULAMALARI.....	15
4.1. İrlanda.....	16
4.1.1. Mali Yardımlar.....	16
4.1.1.1. Sermaye Yardımları	17

4.1.1.2. Eğitim ve İstihdam Yardımı	17
4.1.1.3. AR-GE Yardımları	17
4.1.2. Vergi Teşvikleri	17
4.2. Güney Kore	18
4.2.1. 1960-1970 Dönemi Teşvik Sistemi	18
4.2.2. 1970-1980 Dönemi Teşvik Sistemi	18
4.2.3. 1980-1990 Dönemi Teşvik Sistemi	19
4.2.4. Günümüzde Uygulanan Teşvik Sistemi.....	19
4.2.5. Uygulanan Teşviklerin Kapsamı.....	19
4.3. Polanya.....	20
4.3.1. ÖEB' lere Dönük Olarak Uygulanan Teşvikler.....	20
4.3.2. Özel Önem Taşıyan Yatırımlara Dönük Teşvikler	21
4.3.1. AB Fonlarınca Yapılan Destekler	21
4.4. Almanya	21
4.4.1. Teşviklerin Amacı.....	21
4.4.2. Teşviklerin Kapsamı	22

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE' DE YATIRIM TEŞVİKLERİ VE MEVCUT YATIRIM TEŞVİK

SİSTEMİNİN PARAMETRELERİ

5.1. Türkiye' nin Yatırım Teşvik Dönemleri

5.1.1. 1923-1950 Dönemi

5.1.1.1. İzmir İktisat Kongresi.....

5.1.1.2. Teşviki Sanayi Kanunu

5.1.1.3. Ali İktisat Meclisi.....

5.1.1.4. İkinci Sanayi Kongresi ve Sonrası

5.1.1.5. Türkiye İktisat Kongresi (1948).....

5.1.2. 1950-1960 Dönemi	26
5.1.3. 1960 Sonrası Planlı Dönem	27
5.1.3.1. Kalkınmada Öncelikli Yöre (KÖY) Uygulaması.....	28
5.1.3.2. 24 Ocak 1980 Kararları	28
5.1.3.3. 24 Ocak 1980' den Sonrası Dönem.....	29
5.1.3.4. Bazı Kanunlarda Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında 5838 Sayılı Kanun.....	30
5.2. Mevcut Yatırım Teşvik Sistemi	33
5.2.1. Mevcut Teşvik Sisteminin Amacı.....	33
5.2.2. Mevcut Teşvik Sistemin Uygulamaları	34
5.2.2.1. Genel Teşvik Uygulamaları	34
5.2.2.2. Öncelikli Yatırım Konuları	34
5.2.2.3. Bölgesel Teşvik Uygulamaları	36
5.2.2.4. Büyük Ölçekli Yatırımlar	37
5.2.2.5. Stratejik Yatırım Teşvik Uygulaması.....	38
5.2.3. Mevcut Yatırım Teşvik Sisteminin Destek Unsurları.....	39
5.2.3.1. KDV İstisnası	41
5.2.3.2. Gümrük Vergisi Muafiyeti	41
5.2.3.3. Vergi İndirimi.....	41
5.2.3.4. Faiz Desteği.....	41
5.2.3.5. Yatırım Yeri Tahsisi.....	41
5.2.3.6. Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği	41
5.2.3.7. Sigorta Primi Desteği	42
5.2.3.8. Gelir Vergisi Stopajı Desteği	42
5.2.3.9. KDV İadesi.....	42
5.2.3.10. Bir Alt Bölge Desteğinden Yararlanacak Yatırımlar	42
5.2.4 Yatırım Teşvik Belgesi	42

5.2.4.1. Teşvik Belgesine Müracaat Nasıl Yapılır?.....	43
5.2.4.2. Teşvik Belgesine Başvuruların Değerlendirilmesi.....	45
5.2.4.3. Teşvik Belgesi Kapsamındaki Yatırımın Gerçekleşme Durumunun Takibi	45
5.2.5. 2012/3305 Sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar’ da Yapılan Değişiklikler	46
5.2.6. Proje Bazlı Devlet Desteklerinin Getirdiği Yenilikler	46
5.2.6.1 Sağlanan Destekler	47
5.2.6.2 Müracaat Değerlendirme Kriterleri	48
5.2.7. Cazibe Merkezleri Programı	49

ALTINCI BÖLÜM

YATIRIM TEŞVİKLERİNİN ETKİNLİĞİ VE YATIRIM KARARLARINA ETKİSİ DİYARBAKIR İLİ ÖRNEĞİ.....

6.1 İlin Sosyal ve Ekonomik Durumu.....	51
6.1.1. İlin Nüfusu	52
6.1.2. Diyarbakır’ ın İstihdam Durumu	56
6.1.3 Diyarbakır’ ın İşsizlik Durumu.....	58
6.1.4 Diyarbakır’ ın İhracat-İthalat Durumu.....	59
6.1.5. Diyarbakır’ ın Sanayi Profili	63
6.1.6. Diyarbakır’ ın Teşvik Belgeli Yatırım Profili.....	66
6.1.7 Diyarbakır’ ın Rekabetçilik Endeksi.....	74
6.1.8. İlin GSYH Rakamları	75
6.1.9. Diyarbakır’ın Girişimcilik Durumu	76
6.2. Yatırım Teşvik Programının Yatırım Kararları Üzerine Etkisinin Araştırılması: Diyarbakır Örneği	77
6.2.1 Araştırmanın Amacı.....	78
6.2.2 Araştırmanın Yöntemi	78

6.2.2.1. Yöntemin Kısıtları.....	79
6.2.2.2 Yöntemin Avantajları.....	79
6.2.3. Araştırmanın Kapsamı ve Örneklemi	80
6.2.3.1. Araştırmanın Kapsamı.....	80
6.2.3.2. Araştırmanın Örneklemi.....	80
6.2.4. Verilerin Elde Edilme Süreci ve Verilerin Analizi	81
6.2.4.1 Verilerin Elde Edilme Süreci	81
6.2.4.2. Elde Edilen Verilerin Analizi.....	82
6.2.5. Elde Edilen Bulgular.....	82
6.2.5.1. Yatırım Teşvikleri ile ilgili Bilgi Düzeyi ve Bilgilenme Yöntemleri.....	82
6.2.5.2. İl ve Sektör Tercihinde Teşviklerin Rolü İle İlgili Bulgular	83
6.2.5.3. Yatırım Kararı Alınmasında Teşviklerin Etkisi ve Teşvikler Dışındaki Etkenler ile İlgili Bulgular	84
6.2.5.4. Teşviklere Başvuruda Karşılaşılan Sıkıntılara Dair Bulgular	85
6.2.5.5. Teşvikler Hakkındaki Görüşler ve Memnuniyet Düzeyi	86
6.2.5.6. Yeni Teşvik Uygulaması Oluşturulması Durumunda Önerilere Dönük Olarak Elde Edilen Bulgular	87

YEDİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER.....	92
-------------------------------	-----------

KAYNAKÇA.....	95
----------------------	-----------

EKLER.....	105
-------------------	------------

Ek 1. Mülakat Formu.....	105
--------------------------	-----

Ek 2. Standart Sorular.....	106
-----------------------------	-----

TABLULAR LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1. Yatırım Teşvik Uygulamalarında Bölgeler.....	31
Tablo 2. Bölgeler ve Destek Unsurları.....	32
Tablo 3. Bölgesel Teşvik Uygulamalarında Sağlanan Destek Unsurları.....	37
Tablo 4. Büyük Ölçekli Yatırım Konuları.....	38
Tablo 5. Yatırım Teşvik Sisteminin Destek Unsurları.....	40
Tablo 6. Teşvik Belgesi Başvurusu Yapılabilecek Yerel Birimler (Kalkınma Ajansları).....	44
Tablo 7. Teşvik Belgesi Başvurusu Yapılabilecek Yerel Birimler (Sanayi Odaları).....	45
Tablo 8. 2012/3305 sayılı Kanunda 17.08.2017 Tarihine Kadar Yapılan Değişiklikler.....	46
Tablo 9. Cazibe Merkezleri Kapsamındaki İller.....	49
Tablo 10. Cazibe Merkezleri Destek Paketleri.....	50
Tablo 11. Diyarbakır Nüfus Değişim Tablosu.....	52
Tablo 12. Diyarbakır' ın Yıllara Göre Nüfus Artış Hızı.....	53
Tablo 13. Diyarbakır Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı.....	55
Tablo 14. TRC 2 İstatistik Bölge (Şanlıurfa, Diyarbakır) Biriminde Yıllara İtibariyle Toplam İstihdam Sayıları.....	57
Tablo 15. Yıllar İtibariyle İşsizlik, İstihdam ve İşgücü Sayıları (TRC 2).....	58
Tablo 16. Diyarbakır Firmalarının Ekonomik Faaliyet Alanlarına Göre İthalat- İhracat Rakamları (2014).....	60
Tablo 17. Diyarbakır Firmalarının İhracat Yaptığı Ülkeler ve İhracat Rakamları (2014).....	60
Tablo 18. Diyarbakır Firmalarının İthalat Yaptığı Ülkeler (2014).....	61
Tablo 19. Diyarbakır' ın İhracat Göstergeleri.....	63

Tablo 20. DİYAROSB Parsel Durumu.....	63
Tablo 21. DİYAROSB Yatırımcı Durumu.....	64
Tablo 22. DİYAROSB Üretim Yapan Firmaların Sektörel Dağılımı.....	65
Tablo 23. Diyarbakır Besi- Tarıma Dayalı OSB.....	65
Tablo 24. Diyarbakır Küçük Sanayi Siteleri.....	66
Tablo 25. Yıllar İtibariyle Teşvik Belgeli Yatırımlar.....	67
Tablo 26. Diyarbakır İlinin İller Arası Rekabetçilik Endeksleri.....	75
Tablo 27. İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Diyarbakır).....	75
Tablo 28. İş Kayıtlarına Göre Diyarbakır' daki Girişimci Sayıları.....	77
Tablo 29. Mülakatların Sektörel Dağılımı.....	80

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa No.
Şekil 1. Milli Gelir-Otonom Yatırım İlişkisi.....	5
Şekil 2. Faiz- Yatırım İlişkisi.....	7
Şekil 3. Yatırım Teşvik Bölgeler Haritası.....	36
Şekil 4. 2012-2017 Yılları Arasında Düzenlenen Yerli ve Yabancı Teşvik Belgesi Sayısı.....	43
Şekil 5. Türkiye’ nin Yıllara Göre Nüfus Artış Hızı.....	54
Şekil 6. TRC 2 Bölgesinde İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı.....	56
Şekil 7. TRC 2- Türkiye İşsizlik Oranları.....	59
Şekil 8. Yıllara Göre Diyarbakır’ daki İhracatçı ve İthalatçı Firma Sayıları.....	62
Şekil 9. DİYAROSB Firmaların Sektörel Dağılım Oranları.....	64
Şekil 10. Yatırımın Çeşidine Göre Düzenlenen Teşvik Belgesi Adedi.....	71
Şekil 11. Yapılan Yatırımın Çeşidine Göre Toplam Tutar.....	71
Şekil 12. Yatırımın Çeşidine Göre İstihdam Oranları.....	72
Şekil 13. Bazı Sektörlerdeki Teşvik Belgeli Yatırım Adedi.....	73
Şekil 14. Teşvik Belgeli Yatırımların Teşvik Uygulamalarına ve Yatırımın Cinsine Göre Dağılımı.....	73
Şekil 15. Düzenlenen Teşvik Belgelerinin Teşvik Uygulamalarına Göre Dağılımı.....	74
Şekil 16. Diyarbakır Kişi Başı Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Oranları (Dolar).....	76

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
ABYKP	:	Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı
AET	:	Avrupa Ekonomi Topluluğu
AR-GE	:	Araştırma Geliştirme
ASEAN	:	Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği
BBYKP	:	Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
BBYSP	:	Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı
DİYAROSB	:	Diyarbakır Organize Sanayi Bölgesi
DPT	:	Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	:	Dünya Ticaret Örgütü
DTSO	:	Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası
DYS	:	Doğrudan Yabancı Sermaye
GAP	:	Güneydoğu Anadolu Projesi
GVK	:	Gelir Vergisi Kanunu
GSYH	:	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IDA Ireland	:	İrlanda Endüstriyel Kalkınma Ajansı
IFSC	:	Uluslar arası Mali Hizmetler Merkezi
İBYSP	:	İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı
İŞKUR	:	Türkiye İş Kurumu
İTO	:	İstanbul Ticaret Odası
KDV	:	Katma Değer Vergisi
KİT	:	Kamu İktisadi Teşebbüsü
KOBİ	:	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler

KOSGEB	:	Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
KÖY	:	Kalkınmada Öncelikli Yöre
KSS	:	Küçük Sanayi Siteleri
MKE	:	Makine Kimya Endüstrisi
MTA	:	Maden Tetkik Arama
NAFTA	:	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
OECD	:	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)
OHAL	:	Olağanüstü Hal
OPEC	:	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
OSB	:	Organize Sanayi Bölgesi
ÖEB	:	Özel Ekonomi Bölgeleri
PO	:	Petrol Ofisi
SEKA	:	Türkiye Selüloz ve Kağıt Fabrikaları Anonim Şirketi
TDK	:	Türk Dil Kurumu
TEK	:	Türkiye Ekonomi Kurumu
TL	:	Türk Lirası
TUİK	:	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜBİTAK	:	Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
TYÇP	:	Toplum Yararına Çalışma Programı
Vd.	:	Ve Dahası
YMMO	:	Yeminli Mali Müşavirler Odası

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Liberal kapitalist sistemin tarihi boyunca karşılaştığı ilk büyük kriz olan Büyük Buhran ile birlikte, ekonominin kendi kendine düzeni sağlayacağı düşüncesinin yıkılması ile beraber, ekonomik düzene müdahale etmenin gerekliliği düşüncesinin yerleşmeye başlamasıyla, ülkeler böyle krizlerle karşılaşmamak adına ekonomiyeye müdahale etmeye başlamışlardır.

Birinci ve İkinci Dünya Savaşların getirdiği yıkımlar ve sebep olduğu krizler sebebiyle Dünya' da bozulan veya dengesiz bir şekilde gelişen ekonomik düzenin tek başına sorunlara çareler üretememesi nedeniyle ekonomik düzene müdahale ülkeler açısından elzem bir hal almıştır. Ülkeler ekonomiyeye direkt yatırımlar yaparak yada özel sektörün yatırımlarını özendirerek uygulamalar hayata geçirerek, ekonomik düzene müdahalelerde bulunmuşlardır. Bu kapsamda devletler açısından; bozulan ekonomik düzene en önemli müdahale aracı, özel sektörü destek unsurları ile besleyecek olan teşviklerdir. Bu nedenle hemen hemen bütün devletler ekonomilerinin aksayan yönlerine çareler üretmek amacıyla teşvikler aracılığıyla ekonomik düzene müdahale etmişlerdir.

Sağlıklı bir ekonomik büyüme için üretim vazgeçilmez bir unsurdur. Her ülke üretim kapasitesini artırmak için çaba sarf eder. Bu çabaların en önemlilerinden biri de şüphesiz yatırımların özendirilmesi amacıyla yatırım teşviklerini uygulamaya konulmasıdır. Planlı ve etkili yatırım teşviklerini uygulayan ülkeler ekonomik olarak umulan başarıyı yakalamışlardır. Bu başarıyı yakalayan başarılı örnekler olarak Almanya, Güney Kore, Polonya, İrlanda, Tayland Bulgaristan gibi ülkeler sıralanabilir.

Ülkemizde de Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar yatırımların özendirilmesi amacıyla birçok defa devlet destekleri uygulamaya konmuştur. Özellikle planlı döneme geçiş ile birlikte planlı bir devlet desteği sistemi oluşturulmaya çalışılmıştır. Belli noktalarda başarı sağlanmasına rağmen ülkemizde uygulamaya konulan teşvik sistemlerinin istenen düzeyde bir başarıyı sağladığı söylenemez.

Ülkemizde planlı dönem ve öncesinde uygulanan teşvik sistemlerinin yatırımların belli bölgelere toplanmasına sebep olduğu görülmüştür. Bu durum bölgelerarası gelişmişlik farkının artmasına sebep olmuştur. Yatırımların; Marmara, Ege ve İç Anadolu Bölgesinin bazı illeri ile Akdeniz Bölgesinin bazı illeri gibi belli bölgelere toplanmıştır. Yatırımı çeken bölgelerin ulaşım ağı avantajı, hammaddeye erişim de diğer bölgelere nazaran avantajlı konumda olması,

Pazar erişim avantajı, nitelikli insan kaynağı gibi avantajlar yatırımların bu bölgelere toplanmasına neden olmuştur. Buna karşın coğrafik koşulların zorluğu, ulaşım sıkıntısı, nitelikli işgücü sıkıntısı ve Pazar sıkıntısı nedeniyle Karadeniz, Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Diğer bölgelerin bir kısım illerinin ekonomik olarak geri kalmasına neden olmuştur. Ayrıca özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Doğu Anadolu Bölgesinde Cumhuriyet dönemi boyunca yaşanan güvenlik sıkıntısı bu bölgelerin yatırım açısından çok geri kalmasına neden olan önemli bir etkidir.

Ülkemizde bölgesel gelişmişlik farkının azaltılması ve 2023 hedeflerinin yakalanması amacıyla 2009 dan başlayarak teşvik sisteminde köklü değişikliğe gidilmiştir. Bu değişim 2012 de devam ederek mevcut teşvik sistemi son halini almıştır. Bu teşvik sistemi ile beraber bölgesel gelişmişlik farkının azaltılması amacına göre düzenlenmiştir. Türkiye bu kapsamda sosyo gelişmişlik düzeyine göre 2009 da önce dört bölgeye, 2012' de de altı bölgeye ayrılarak destek unsurları düzenlenmiştir. Bu kapsamda az gelişmiş bölgeler daha fazla desteklenmiştir. Bölgenin az gelişmişlik durumuna göre çok destek unsuru ile desteklenmesi şeklinde teşvik sistemi düzenlenmiştir. Bu bölgelere dönük olarak destek yoğunluğunun artırılarak yatırımların artırılması hedeflenmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM YATIRIM KAVRAMI

Bu bölümde ekonomik hayatın en önemli parametrelerinden olan yatırım kavramının ayrıntılı bir şekilde üzerinde durularak, farklı düşünceler ışığında, yatırımın unsurları, bileşenleri, amaç ve hedefleri, yatırımı özendiren ve yatırım yapmayı zorlaştıran durumlar göz önünde bulundurularak en genel anlamda tanımlaması yapılmaktadır.

2.1. Yatırımın Tanımı

“Yatırım” kavramı hem genel anlamda hem de ekonomik terim olarak farklı anlamlar barındıran bir terimdir. Ana kullanım alanı ekonomi olmasına rağmen taşıdığı kullanışlı anlamı itibariyle farklı anlamlarda da kullanılmaktadır. Bu başlıkta yatırımın farklı alanlardaki kullanılan anlamı itibariyle tanımlaması yapılmıştır.

2.1.1.Genel Anlamda Yatırım

Ekonomik parametrelerin kar amacı doğrultusunda herhangi bir yöne yönlendirilmesi ve bu amaç doğrultusunda kullanılmak suretiyle değerlendirilmesi olarak “yatırım” kavramını tanımlayabiliriz. Kişinin sermayesini faiz karşılığı olarak bankaya yatırması, tahvil satın alması, herhangi bir ortaklık, gayrimenkul satın alınması, kıymetli madene yönelme yatırıma örnek olarak verilebilir.

Yatırım, kaynağın tüketime sarf edilmeden biriktirilen miktarın, gelecekteki karın garantiye alınması için değerlendirilmesi yâda sarf edilmesidir. Başka bir deyişle yatırım; gelecekte elde edilebilecek karın devamlılığını sağlamak amacıyla sermayenin yönlendirilmesi ve belirli bir alanda kullanılmasıdır.

Yatırım sadece sermayenin yönlendirilip maddi kar elde edebilme amacıyla yapılan bir hareket değildir, aynı zamanda bir makam, bir rütbe, bir mevki elde etmek amacıyla da yapılan bir davranıştır. Şahısların emek ve enerjilerini ileride kendilerine avantaj sağlayabileceğini düşündükleri bir alana yönlendirmesi de bir tür yatırımdır. Kazanç odaklı bir harekettir.

2.1.2. İktisadi Terim Olarak Yatırım

Yatırım kavramını iktisadi dilde; herhangi bir meblağın belli bir üretim vasıtasına harcanması olarak tanımlayabiliriz. Başka bir deyişle millet ekonomisinin reel üretim vasıtaları mevcuduna (teçhizat ve stoklara) bir dönem zarfında yapılmış ilaveler şeklinde de tanımlayabiliriz. (Ülgener, 1991:195) Bir ekonomide belli bir dönemde mevcut sermaye malları ve techizatına yapılan net ilavelerdir. (Dinler, 1998: 309) Yatırım malları asıl itibariyle gelecekteki üretimi ve üretim kapasitesinin artırılması için harcama yapılarak ortaya çıkan üretim olarakta tarif edebiliriz. Bütün bu tanımlar bize yatırımın elde ki mevcut sermayenin gelecekte de devamını sağlamayı garantileme, sermayede artışı devam ettirme ve bu artış hızına ivme kazandırma amacıyla karın artırılması ana hedefi doğrultusunda yapılan iktisadi bir eylemdir.

2.2. Yatırım Çeşitleri

Yatırımları değişik yönelim alanları itibariyle sınıflandırmak mümkündür. Bu sınıflandırma bazen yatırımın yönelim alanına göre, yatırıma teşvik eden unsurların durumuna göre, bazende yatırımın ömrüne göre yapılmaktadır.

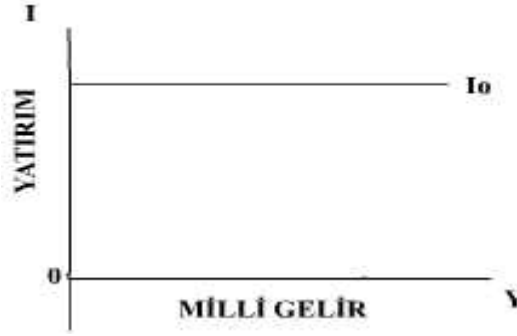
2.2.1. Brüt Yatırım-Net Yatırım

Brüt yatırım, bir ekonomide bir dönem zarfında yapılan yatırımların karşılığı olan meblağın toplam değerini ifade eder. Bu meblağın toplam değerinden aşınma, eskime ve değerden düşmenin karşılık bulduğu meblağın çıkarılması ile net yatırım durumu ortaya çıkar. Bu durumu şu şekilde formülleştirebiliriz, $Brüt\ Yatırım = Net\ Yatırım + (Aşınma + Eskime + Değerden\ Düşme)$. Brüt yatırım ile net yatırım arasındaki böyle bir ilişki mevcuttur. Brüt yatırım ve net yatırım arasındaki fark ise maddi duran varlıkların amortismanlarından gelmektedir. (İnce, 2008)

2.2.2. Uyarılmış Yatırımlar- Otonom Yatırımlar

Uyarılmış yatırımlar, milli gelirdeki artışın tetikleme sonucunda talep miktarında ortaya çıkan artışı karşılamak için, arz miktarındaki artışı tetikleme amacıyla yapılan yatırımlardır. Bu tür yatırımların yapılabilmesi için talep miktarının artarak arz miktarı artışını uyarması gerekir. Talep miktarında artışın olabilmesi de tüketicilerin gelir düzeyinin artması gerekir. Yani milli gelirden bir artışın olması icab eder. Dolayısıyla uyarılmış yatırımlar milli gelir düzeyi ile doğrudan alakalı olarak ortaya çıkar.

Otonom yatırımlar ise milli gelirin tetiklediği talep artışı ve bu artışının arz artışını uyarması durumundan bağımsız olarak yapılan yatırımlardır. Devletin yol, santral ve savunma ile ilişkili yatırımları bu kategorye örnek olarak verilebilir. Uzun vadeli düşünölen yatırımlar çoğunlukla otonom yatırım kapsamına girer.

Şekil 1. Milli Gelir - Otonom Yatırım İlişkisi

Şekil-1' de göröldüğü üzere milli gelirde artış olmasına rağmen otonom yatırımlarda herhangi bir değişiklik söz konusu değildir. Bu durum milli gelirdeki artışın otonom yatırımlar üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığını ve otonom yatırımların milli gelirden azade olduğunu anlamına gelmektedir.

2.2.3. Reel Yatırımlar- Mali Yatırımlar

Üreticilerin üretim kapasitelerini artırma amacıyla mevcut makine, teçizat ve stoklarına yaptıkları artışın kıymeti reel yatırım olarak adlandırılır. Örneğin bir çikolata firmasının hammadde olarak elindeki mevcut fındık miktarını iki katına çıkarması reel bir yatırımdır.

Mali yatırım en kısa şekilde kıymetli evraklar olarak tarif edilebilir. “Mali yatırımlar kıymetli evrakın ve genellikle bir alacağın mülkiyetini nakle yarayan bir hukuki tasarruftan ibaret olup bununla o hakkı iktisap eden şahıs kendince bir yatırımda bulunur. Hisse senedi, devlet tahvili, hazine bonosu gibi yatırımlar mali yatırımlara örnek olarak verilebilir. Bu tür yatırımlar milli gelirde herhangi bir değişikliğe sebebiyet vermez. Bu tür yatırımlar şahıslar açısından bir yatırım olarak düşünölebilir. Fakat reel yatırımlarda teçizat ve stoklardaki artış beraberinde emek ihtiyacını ortaya çıkarır. Dolayısıyla milli gelir için önemli ve etkileyici olan reel yatırımlardır.

2.2.4. Alt Yapı- Üst Yapı Yatırımları

Üretim merkezinin üretim kapasitesini artırmaya dönük olan yatırımlar alt yapı yatırımlarıdır. Bu tür yatırımların üretim üzerine direk bir etkisi yoktur. Yol, su, köprü v.b gibi yatırımlar bu kategoriye girer. Üst yapı yatırımları ise üretime direk etki eder. Özel sektör yatırımlarının ekseriyeti bu tür yatırımlardır. (Özdaş, 2009:6)

2.2.5. Kamu Yatırımları- Özel Sektör Yatırımları

Kamu yatırımları devlet tarafından yapılan çoğu zaman kar amacı beklenmeden fayda durumuna göre yapılan yatırımlardır. Bu tür yatırımlarda kamu bazen kar amacı doğrultusunda, özel sektörün yapamadığı yada gücünün yetmediği veya özel sektör açısından kar durumuna göre cazip gelmeyen yatırımlardır. Özel sektör yatırımları ise tamamen kar amacıyla yapılan, yapılmasında karın cazibesi olan yatırımlardır. Bu tür yatırımların gerçekleştirilmesi için zaman zaman kamu tarafından fayda yönünden analiz durumuna göre çeşitli teşvik edici tedbirler alınabilir.

2.2.6. Zorunlu Yatırımlar

Yapılmaması durumunda cezai durum gerektiren çoğu zaman toplumun menfaati gözönünde bulundurularak yapılan yatırımlardır. Doğayı koruma, kirliliğe sebep vermemek için yapılan yatırımlar bu kamsama girer. Bu tür yatırımlar hem özel yatırımları hemde kamu yatırımları için de geçerlidir.

2.2.7. Tevsi Yatırımlar

Yatırımcının elindeki kapasiteyi artırmaya dönük olarak yaptığı ilave yatırımlardır. Bu tür yatırımlar sadece kapasiteyi artırmaya dönük olarak yapılmaz, mevcut üretimin kalite durumunu yükseltmek içinde yapılır.

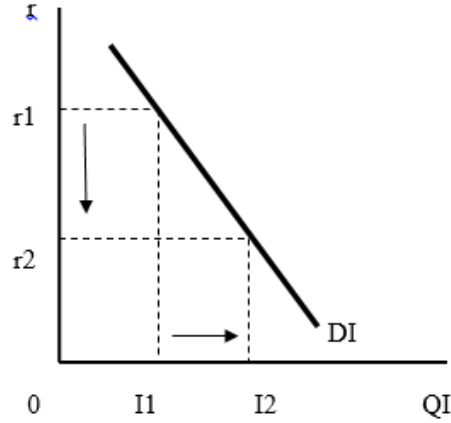
2.3. Yatırımı Kararlarını Etkileyen Faktörler

Bir yatırımın gerçekleştirilebilmesi için karar verme sürecinde çok çeşitli faktörlerin etkisinin varlığı inkar edilemez. Yatırımda hedeflenen başarının sağlanabilmesi için yatırımı etkileyebilecek etmenlerin iyi bir şekilde irdelenmesi gerekir. Ancak bu şekilde istenen düzeyde başarılı bir yatırım gerçekleştirilebilir.

2.3.1. Faiz Faktörü

Faiz faktörü yatırımları ve yatırım teşebbüslerini birkaç açıdan etkilemektedir. Öncelikle elinde belli bir sermayeye sahip bir müteşebbis faiz oranlarının yüksek olduğu durumlarda sermayesini herhangi bir reel yatırıma dönüştürmeden de sermayesinden faizlede yüksek oranda kar elde edebilir. Hiçbir risk bulundurmeyen bu durum yatırım kararlarını etkilemektedir.

Diğer bir durumda ise yatırım amacıyla sermayesini bankalardan yada dışardan borçlanarak oluşturan bir müteşebbis faiz oranlarının yüksek olması nedeniyle borcun ödenmesi için yapılan geri dönüşte borçlanmadan daha yüksek bir maliyet ile yüzleşecektir. Bu durum yatırımcı açısından beklenen kar oranının daha düşük olmasına neden olacaktır. Ortaya çıkan bu durum yatırımcı açısından yapmayı düşündüğü yatırımı gözden geçirmesine neden olacaktır. Eğer beklenen kar oranı çok düşük seviyelere inecekse yatırımcıyı yatırım yapmaktan vazgeçirecektir.

Şekil 2. Faiz- Yatırım İlişkisi

Şekil 2' de görüldüğü gibi faiz oranı (r) arttıkça yatırım (I) bunun tersi istikamette azalma durumu gözlenmektedir. Bu durum gösteriyor ki yatırım kararları ve faiz oranları birbirini ters oranda etkilemektedir.

2.3.2. Siyasi İstikrarın Etkisi

Siyasi istikrarsızlık hükümetlerin tekrar seçilmeleri konusunda belirsizlik yaratmakta, hükümetlerin kamu yatırımları konusunda ve müteşebbislerin uzun vadeli kararlar almasını engellemektedir (Arslan, 2011:1362). Bu durum yatırım yapma konusunda ön görülemeyen

durumlar ortaya çıkarabileceği için yatırımcıların yatırım kararı almasında olumsuz etki yapmaktadır.

2.3.3. Milli Gelirin Etkisi

Milli gelir artışı beraberinde tüketim artışını da tetikleyecektir. Bu durumda gelecekte artan tüketim talebini karşılamak amacıyla yatırımcıları yatırım yapmaya sevk edecektir. Başka bir deyişle; milli gelir ile yatırımlar arasında doğru orantılı bir artış olması beklenir. Milli gelir artıkça yatırımların da artması umulur.

2.3.4. Beklentilerin Etkisi

Yatırımcıları yatırım yapmaya sevk eden ana sebep yatırımlarının kendilerine getireceği daha fazla kar beklentisidir. Örneğin gelecekte talep artışı olacağı beklenen bir ürünü üretmek amacıyla müteşebbisler yatırım yaparlar. Yine enflasyonun, faiz oranlarının, güven endeksinin, siyasi istikrarın olumlu yâda olumsuz beklentisi durumu da müteşebbislerin yatırım kararı almalarını etkilemektedir. Görüldüğü üzere yatırımları özendiren ve teşvik eden asıl sebep müteşebbislerdeki beklentilerdir.

2.3.5. Yatırım Yerinin Uygunluğu

Yatırım yerinin ulaşım durumu, hammaddeye erişim durumu, enerji kaynağına erişim durumu, talepçilere rahat iletişim durumu yatırım kararını etkileyen ana sebeplerden bir tanesidir. Alt yapı durumu, emek kaynağına ulaşım vaziyeti yatırım yapmayı etkileyen faktörlerdir. Görüldüğü üzere yatırım kararını etkileyen etmenlerden en önemlilerinden bir tanesi de yatırım yerinin uygunluğudur.

2.4. Yatırımı Besleyen Kaynaklar

Tasarlanan bir yatırımın vücut bulması için yatırım harcamalarını karşılayabilecek bir kaynağın olması gerekir. Yatırımı besleyen kaynaklar aslında çok çeşitlilik gösterebilir. Bu kaynağa bazen nakit karşılığı, bazen hizmet karşılığı, bazen mal karşılığı ulaşılabildiği gibi, bazen de hiçbir karşılık olmadan da ulaşabilmek mümkündür. Yatırım kaynakları tasarruf ve tasarruf dışı kaynaklar ana başlığında açıklanacaktır.

2.4.1. Yatırım Kaynağı Olarak Tasarruf

Prof. Dr. Sabri Ülgener' in tarif ettiği gibi Yatırım, normal kaynağını tüketime sarf edilmeyip biriktirilen meblağların (tasarrufların) “otofinansman” veya “istikraz” yoluyla

teşebbüs emrine amade kılınmalarında bulunur. (Ülgener, 1991:206) Yatırımların en önemli kaynağını karın tüketime harcanmayıp tasarrufa ayrılan kısmı oluşturmaktadır. Yatırımcı için en risksiz ve en önemli yatırım kaynağını da tasarruflarla elde ettiği kaynak oluşturmaktadır.

Şahsi tasarruflar, net karın harcamalar sonunda kalan kısmı ve devletin topladığı vergiler tasarrufun ana kaynağını oluşturmaktadır.

2.4.2. Yatırım Kaynağı Olarak Tasarruf dışı Kaynaklar

Çekler, borçlanma senetleri, vergi indirimleri, bağışlar, banka kredilerin, miras yolu ile elde edilen kaynaklar, gayri meşru yollar ile elde edilmiş kaynaklar, ipotek yolu ile yaratılan kaynaklar v.b yatırım harcamalarını karşılayabilecek tasarruf dışı kaynaklara örnek verilebilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEŞVİKLER

Liberal kapitalist iktisadi düşüncenin girdiği darboğazlar ve yaşanan ekonomik sıkıntılara çareler üretememesi sonucunda yerini müdahaleci kapitalist iktisadi düşünceye bırakmasıyla ekonomik hayatta devletin ekonomiye müdahalesi kaçınılmaz bir hal almıştır. Bu müdahalelerin baş savunucularından olan Keynesyen, ekonominin tek başına otomatik olarak istihdamı sağlayamayacağını ve ekonomiye müdahalenin elzem olduğunu belirtmiştir. Devletler de ekonomik hayatı düzene sokmak yâda daha üst seviyelere taşıma amacıyla çeşitli müdahale politikaları geliştirmiştir. Bu müdahaleler bazen yasaklamalar, kanunlarla kısıtlamalar, bazen de doğrudan ve dolaylı olarak teşvikler şeklinde olmaktadır. Devletler teşvikleri de tıpkı vergiler gibi bir iktisat politikası ve sosyal politika aracı olarak ele almıştır. Eğer bir ülkede vergiler varsa teşvikler de olmalıdır. (Mazlum M vd, 1990:1) Bu bölümde istihdamı artırma, üretim, ihracat, ithalat ve bölgesel gelişmişlik farklarını azaltmak amacıyla politikalandırılan teşvikler; tanımı, özellikleri ve amaçları yönünden ele alındı.

3.1. Tanım Olarak Teşvik

Teşvik kavramının genel anlamda ve ekonomik terim olarak tanımını yapacağız.

3.1.1. Genel Olarak Teşvik

Türk Dil Kurumu (TDK) tarafından sözlük anlamı olarak isteklendirme, özendirme şeklinde tarif edilen teşvik kavramı dilimizde birçok alanda kullanılan bir kelimedir. Bir olayın gerçekleşebilmesi amacıyla onu özendirme olarak da tarif edilebilir.

3.1.2. İktisadi Terim Olarak Teşvik Kavramı

Birçok farklı şekilde tanımlaması yapılan teşvik kavramı OECD' ye göre:” Bir yatırımın maliyetini veya potansiyel karını etkileyerek veya yatırım ile ilgili risklerini değiştirerek yatırımın büyüklüğünü, bölgesini ve sektörünü etkilemek için hazırlanan hükümet önlemleridir. (Çatal, 2010: 289) Devletlerin kalkınma planlarını gözönünde bulundurarak, yatırımların istenen yöne, istenen düzeyde ve istenen şekilde gerçekleşebilmesi için bazen doğrudan destekleyici, özendirici yada kısıtlamaları kaldırma şeklinde gerçekleştirdikleri nakdi ve gayrinakdi destekler olarak tanımlayabiliriz. Ekonomik hedefleri yakalama amacıyla yatırımcılar üzerinde etkide bulunabilme eylemi olarak da tarif edebiliriz. (İnce, 2008:13) En genel anlamıyla ülkenin sağlıklı bir ekonomik gelişim düzeyini yakalayabilmesi amacıyla

yatırımlara sağlanan desteklerin tümü olarak tanımlamak mümkündür. Toplumsal nitelikli kaynakların, devlet eliyle öngörülen yatırım hedefleri doğrultusunda, belirli bir kesimlerin lehine net transferlerini ifade eder. (Mazlum vd., 1990:5)

3.2. Teşviklerin Genel Amacı

Teşviklerin amacı genel olarak ekonomide bir alanda yâda tüm alanlarda gelişme kaydetmektir. Fakat uygulamada ülkenin gelişmişlik düzeyine göre ve politikalarına göre şekil almaktadır. (Özdaş, 2009:10) Teşvik amaçlarını aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür. (Duran, 2003:23-24)

- Yatırım ve üretimi artırma
- İhracatı destekleme
- Rekabet gücü kazanma
- Yabancı Sermaye çekmek
- Ekonomik kalkınmayı hızlandırmak
- Bölgesel gelişmişlik farkını gidermek
- Girişimci riskini azaltmak
- AR-GE ve teknolojik gelişmeyi sağlamak
- Nitelikli insan gücü yetiştirmek
- Kalite ve verimlilik artışı sağlamak
- Yarım kalmış yatırımların tamamlanmasını sağlamak
- İstihdamı artırma
- Sanayileşme ve teknolojik gelişimi sağlama.

3.3. Teşvik Araçları

Yatırımın teşvik edilmesi amacıyla devletin uygulamaya geçirebileceği bir çok teşvik aracı ve teşvik enstrümanı mevcuttur. Şimdi bu enstrümanları ve bunların alt türlerini sıralayalım: (Yavan, 2010:34-38)

Finansal Teşvikler

Yatırımcıya devlet tarafından doğrudan verilen karşılıksız nakdi teşviklerdir. Bu tür teşvikler aşağıdaki şekillerde gerçekleşmektedir.

- Yatırım bağışı
- Sübvansiyonlu kredi ve kredi garantileri
- Ayrıcalıklı Kamu Sigortası.

Mali Teşvikler

Devletin vermediği kanuni hakkı olandan vazgeçtiği vergilere mali teşvik denir. Bu teşvikleri şöyle sıralayabiliriz.

- Kara dayalı mali teşvikler
- Sermaye ve yatırıma dayalı mali teşvikler
- Emeğe dayalı mali teşvikler
- Satışa dayalı mali teşvikler
- İthalata dayalı mali teşvikler
- İhracata dayalı mali teşvikler
- Diğer özel harcamalara dayalı mali teşvikler
- Katma değere dayalı mali teşvikler
- Ülke dışı mali teşvikler.

Diğer Teşvikler

Bu tür teşvikler de dört çeşittir.

- Düzenleyici teşvikler
- Sübvansiyonlu hizmetler
- Piyasa ayrıcalıkları
- Döviz kuru ayrıcalığı.

3.4. Veriliş Amacına Göre Teşvikler

Teşvikler genellikle belirli bir hedef doğrultusunda devlet tarafından politikalandırılır. Ekonomik olarak müdahale gerekliliği duyulan, bir sektöre, bir bölgeye dönük olarak aksaklığın giderilmesi için uygulanabildiği gibi ileriye dönük ihtiyaç doğabilecek sektörlerin gelişimi yâda bir üretim kolunda devlet kazancını artırma amacıyla uygulanırlar. Veriliş amacına göre teşvikleri üç ana başlık altında inceleyelim.

3.4.1. Genel Teşvikler

Bölge ve sektör ayrımı gözetilmeksizin tüm ekonomik alanlara dönük olarak uygulanan teşviklerdir. Ekonominin genelinde meydana gelen bir soruna çözüm üretebilme yâda sorunun ortadan kaldırılması için özendirici mahiyette olabilir (Ünsaldı, 2006:124). Tüm çalışanların sigorta primlerinin bir kısmının yada tamamının devlet tarafından karşılanması durumu örnek olarak verilebilir. Bu tür teşvikler genel olarak ekonomik darboğaz durumlarında ekonomiyi canlandırmak amacıyla verilir.

3.4.2. Bölgesel Teşvikler

Bölgesel teşvikler, toplumsal olaylar, coğrafik konum yâda sosyal yapısı nedeniyle ekonomik anlamda ülkenin geri kalan bölgelerine nispeten geri kalmış bir bölgesine yada bölgelerine dönük olarak verilen nakdi yada nakdi olmayan teşviklerdir. (Ünsaldı, 2006:124) Bu teşviklerde amaç bölgeler arası gelişmişlik farkını ortadan kaldırmaktır. Ülkemizde 2012 yılında uygulamaya konulan teşvik programı buna örnek olarak verilebilir. Bu teşvik programında 6. Bölgeye verilen teşviklerin diğer bölgelere verilen teşviklere nazaran daha avantajlı olmasının sebebi bu bölgeye daha fazla yatırım çekerek gelişmişlik farkını azaltmaktır.

3.4.3. Sektörel Teşvikler

Çeşitli sebepler göz önünde bulundurularak gelişim sağlanmasında fayda görülen sektörlerle dönük olarak verilen teşviklerdir. Her sektörün gelişmesi aynı önem kategorisinde

değildir. Bazı sektörler zorunluluktan, ihtiyaçtan yada stratejik olduğundan önceliklidir. (Ünsaldı, 2006:124) Devlet bu sektörlerin gelişimi için teşvikler verir. Teknolojik yatırımlara dönük teşvikler bu kategoriye örnek olarak verilebilir.

3.5. Yatırım Teşviklerine Dönük Eleştiriler

Yatırım teşvikleri ile liberal ekonomik düzene müdahale neticesinde piyasa ekonomisindeki doğal işleyiş yerini müdahaleci işleyişe bırakarak rekabet kurumunu işlevsizleştirmektedir. Bu durum eşit şartlarda rekabet ortamına zarar vermekte olup, bazı kesimlere avantaj sağlamakta bazılarını ise dezavantaja neden olmaktadır.

Teşvik politikası ekonomideki kaynak dağılımını bozduğu, toplumun bir kesimi aleyhinde avantaja neden olduğu en çok tartışma konusu olan konuların başında gelmektedir. Bu durumun ekonomik adaletsizliğe neden olduğu belirtilmektedir. (Mazlum vd, 1990:5)

Teşvik politikalarının teşviklerden faydalanan kesimlerin haksız bir servet edinmelerine neden olmakta, daha az enerji ve emeğe rağmen daha fazla ekonomik kar elde etmeye neden olmakta, bu durum haksız zenginliğe yol açmaktadır.

Genel olarak teşvik programlarına getirilen eleştiri ekonominin doğal akışını bozduğu, rekabet ortamına zarar verdiği, haksız zenginleşmeye neden olduğu yönündedir. Ancak vergilendirmenin olduğu bir ekonomik düzen de teşviklerinde olması kaçınılmaz ve gerekli bir realitedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DÜNYADA YATIRIM TEŞVİK POLİTİKALARI VE ÖRNEK UYGULAMALARI

Dünya ekonomisinde artan küreselleşme, bölgesel birleşmeler, bölgesel entegrasyonlar ve ekonomik birliktelik meyli dünya ticaret hacminde ve uluslararası sermaye hareketliliğinde önemli değişimlere sebep olmuştur. Bunun sonucu olarak DTÖ gibi kuruluşlar AB gibi bölgesel entegrasyonlar ve OECD, ASEAN, NAFTA, vb. gibi kuruluşlar ülkeler arasındaki ticaret ve yatırım faaliyetlerini düzenlemeye yönelik ikili ve çok taraflı anlaşmalar imzalamışlardır. (Yavan, 2010:39).

Ekonomik entegrasyonun ilerlemeye başladığı dünyada ülkeler verdikleri teşvikler açısından genellikle yerli ve yabancı ayrımı gözetmeden teşvik programları uygulanmaktadır. Aynı duruma benzer şekilde ülkeler sektör ve bölge ayrımı gözetmeden teşvik programları uygulamaya başlamıştır. Fakat daha çok Teknolojik ve katma değeri yüksek endüstrilerde yatırımı hedefleyen teşvikler uygulama konmaktadır. (Yavan, 2010:43-44)

Günümüzde teşvikler; gelişmekte olan ülkelerde toplam yatırım hacmini artırarak üretim ve istihdamın artırılması, firmaların rekabetçi bir yapıya kavuşturulması ve ekonomik olarak geri kalmış bölgelerin gelişimini sağlayarak bölgeler arası gelişmişlik farkını gidermek amacıyla uygulanır. Gelişmiş ülkelerde ise firmalarının rekabet gücünün korunması, teknolojik gelişmelerin devam etmesi amacıyla yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Gelişmiş ülkelerde teşvik programlarına ayrılabilir kaynaklar gelişmekte olan ülkelere nazaran daha fazladır. Bu nedenle bu tür ülkelerde teşviklere ayrılan kaynaklar daha fazladır. Gelişmekte olan ülkeler de ise bütçe kısıtlamaları ve fon sıkıntısı nedeniyle teşviklere ayrılan kaynaklar daha azdır. (Yavan, 2010:44)

Ekonomik rekabetin amansız bir şekilde devam ettiği dünyada küreselleşme, ekonomik ve bölgesel entegrasyonlardaki artış nedeniyle ülkelerin ekonomik rekabet gücünü korumak ve bu gücü devam ettirebilmek amacıyla uygulamaya koyduğu teşviklerin yerli ve yabancı ayrımı gözetmeksizin uygulanmasıyla, ülkelerde ülkeye sermaye çekebilme hedefi adeta beraberinde yabancı sermaye çekme yarışına dönüşmüştür. Dünya üzerinde günümüzde belli bir gelir düzeyini aşmış ülkelerin ekonomik gelişme stratejileri belirlenen hedefler doğrultusunda dışa açık rekabete uygun olarak düzenlemelerini, uygulamaya koydukları yatırım teşvik programlarını bu rekabet ortamına uygun olarak hazırlamalarını gerekli kılmaktadır. (Mazlum vd, 1990:1)

Sonuç olarak gelişmiş, gelişmekte olan ve geri kalmış bütün ülkeler, ekonomik parametreler itibarıyla dünyaya entegrasyonu sağlamak ve büyük üretim tesisleri oluşturmak, ekonomik rekabet gücünü yakalamak veya bu gücü korumayı devam ettirebilmek amacıyla teşvik politikalarına başvurmuştur. Bu bölümde geçmişte gelişmekte olan ülke kategorisinde yer almasına ile birlikte uygulamaya koydukları başarılı yatırım teşvikleri sayesinde gelişmiş ülkeler kategorisine yükselmiş bazı ülkeler ile uluslararası rekabet ortamında Türkiye'ye rakip olabilecek bazı ülkelerde uygulanan başarılı yatırım teşvik ülke uygulamaları incelenecektir.

4.1. İrlanda

İrlanda 1990-2000 yılları arasında sürekli bir iktisadi büyüme trendi yakalamıştır. 1973 yılından itibaren AB üyesi olması ve AB gibi bir pazarın içinde yer alması uluslar arası yatırımcılar için bir cazibe merkezi olmuştur. (Yerebakan, 2007:138). Öncesinde gelişmekte olan bir ülke konumunda iken uygulanan başarılı teşvik programları sayesinde günümüzde gelişmiş ve istikrarlı bir ekonomik yapıya kavuşmuştur.

İrlanda' da teşvikler genellikle yabancı yatırımları çekme amacıyla geri ödemesiz hibeler ile yabancı ve yerli ayrımı gözetmeksizin uygulanan düşük kurumlar vergisi haddidir. Özellikle geri ödemesiz hibeler yabancı yatırımcıların ilgisini çekmiştir. Yabancı şirketlerin istihdamda %45 ve üretimde %70' lik bir paya sahip olmaları uygulanan başarılı teşvik programının bir göstergesidir. (Yerebakan, 2007:139) İrlanda yabancı yatırımcıları etkileme endeksi bakımından dünyada en başarılı ülke olarak kabul edilir. (İnce, 2008:107)İrlanda' nın Avrupa Ekonomi Topluluğu (AET) üye olması ülke ekonomisinin AB ve dünya ekonomisine entegrasyonuna ivme kazandırmış, yalnız Avrupalı değil ABD' li yatırımcıların da Avrupa pazarına mal ihraç edebilecekleri bir ülke konumuna gelmiştir. (Eser, 2011:54). Ülkenin yabancı yatırımcı çekebilme başarısı göstermesine neden olan teşvikleri “Mali Yardımlar” ve “Vergi Teşvikleri” olarak iki ana grupta inceleyelim.

4.1.1. Mali Yardımlar

Bu yardımlar AB ve İrlanda' nın kendi mevzuatlarının izin verdiği limitler çerçevesinde bölgeden bölgeye değişiklik ve farklı ekonomik alanlarda uzmanlık gösteren kurumlar aracılığıyla kullandırılan krediler şeklindedir. (Yerebakan, 2007:139). IDA Ireland (Industrial Development Agency Ireland) ülkeye yabancı sermaye çekilmesi, yatırımın geliştirilmesi ve yatırımların organizasyonu ile sorumlu olarak kurulmuş bir kamu kurumudur. Benzer şekilde ihracat yapan İrlandalı kuruluşlara destek olmak amacıyla da Enterprise Ireland kurumu kurulmuştur. (Yerebakan, 2007:139). Bu kurumlar İrlandadaki yatırım teşvik

programlarının başarıyı yakalamasında çok önemli katkıları olmuştur. Ülkedeki mali yardımların kapsamını aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.

4.1.1.1. Sermaye Yardımları

Sermaye yardımı genellikle imalathanenin kurulumu için gerekli olan mekan ve teçhizatlara dönük olarak verilen teşviklerdir. Yardımın şekli geri ödeme planı belirlenen kredilerin kullanılması şeklinde olmaktadır. Bu varlıkların oluşturulması için verilen krediler; bu varlıkların satışına yönelik bazı kısıtlamalar da getirerek yardımın suistimal edilmesinin önüne geçilmiştir.

4.1.1.2. Eğitim ve İstihdam Yardımı

İstihdam yardımı; istihdam sağlandıktan sonra kullanılan kredilerdir. Bu kredilerin tutarını yatırım yapılacak olan bölge, proje tutarı, yapılacak işin niteliğine ve personelin vasfına bağlıdır. (Yerebakan, 2007:140). İstihdam edilen vasıflı işgününün artması kullanılacak olan kredi miktarını doğrudan etkilemektedir.

Eğitim yardımı daha önceden kurulmuş olup eğitimli personel sayısının artırılmasına yönelik olarak yapılan yardımları kapsamaktadır. İrlanda' nın yatırım teşviklerinden beklenen başarıyı sağlamasının en önemli unsurlarından birtanesi de eğitim yardımudur. (Eser, 2011:56). Bu eğitimin başarısının yakalanması için Üniversiteler en önemli misyonu üstlenmişlerdir.

4.1.1.3. AR-GE Yardımları

İrlandada AR-GE yardımları teşvik sisteminde önemli bir yere sahiptir. AR- GE faaliyetlerini süreklilik arz eden tesislerde bu faaliyetin kurulması için ve kurulmuş olan tesisler için de AR-GE kalitesini artırma amacıyla uygulamaya konulan teşviklerdir.

4.1.2. Vergi Teşvikleri

İrlanda diğer AB ülkelerine nazaran kurumlar vergisi konusunda çok cömert davranmıştır. Ülkede % 12.5 olan kurumlar vergisi oranı 2003 yılından 2010 yılına kadar AB Komisyonu ile yapılan mütabakat neticesinde %10' a indirilmiştir. %10' luk kurumlar vergisi oranı da aşağıdaki alanlara yönelik olarak uygulanmıştır. (Yerebakan, 2007:143):

-İmalat saayii

-Ülkenin batısında yeralan Shannon bölgesindeki yatırımlar (1947 yılında dünyada kurulan ilk serbest bölge özelliği taşımaktadır.

-Hizmet Sektörü yatırımları

-Uluslar arası Mali Hizmetler Merkezi (IFSC)' nde faaliyet gösteren yabancı firmalardır.

Bu alanlara dönük olarak uygulanan düşük kurumlar vergisi yatırımları çekmede en önemli faktörler arasındadır.

4.2. Güney Kore

1960 yılına kadar şiddetli bir savaş ortamından bir tarım ülkesi olarak fakirleşerek çıkmış olan G. Kore; ihracat eksenli uygulamaya koyduğu kalkınma planı neticesinde, günümüzde hem dünyada hemde yaşadığı coğrafyada sosyal ve ekonomik açıdan örnek gösterilen bir konuma gelmiştir. Ülke 1963 'ten 1990' a kadar ortalama %9 büyüme oranını yakalamıştır. (Yerebakan, 2007:105). Güney Kore' de sabit bir teşvik sisteminden bahsedilemez. Dönemsel olarak teşviklerde değişimler göstermiş fakat her daim bir teşvik programı uygulamış bir ülkedir.

4.2.1. 1960-1970 Dönemi Teşvik Sistemi

Bu dönemin en büyük özelliği teşvikler; firmanın gelişme performansı gözönünde bulundurularak başarılı bulunan firmalara dönük olarak teşvik sisteminin uygulanması temel hedef olmuştur. Bu firmalardan başarısız olanlar teşvik sisteminden çıkarılmıştır. (Eser, 2011:67). Bu dönemde teşvikler genel olarak ihracatı geliştirmeye dönük olarak uygulanmıştır. Başarı kriteri olarakta ihracat başarısı belirleyici olmuştur. Bu başarıya bağlı olarak firmalara finansal destekler, kurumlar vergisi indirimi ve sektörüne dönük olarak ithalat kısıtlamaları getirilerek başarılı firmalar hem korunmuş hemde teşvik edilmiştir.

Bu dönem zarfında uygulanan teşvik sisteminin firmalar arasında teşviklerden faydalanma açısından adeta bir rekabet ortamı oluşturmuştur. Oluşan bu rekabet ortamı 1950'lerde %3 olan ihracat artış hızı, 1960' larda %60' lara, 1970' lerde % 40' lara çıkmasını sağlamıştır. (Eser, 2011:68)

4.2.2. 1970-1980 Dönemi Teşvik Sistemi

Bir önceki dönemde ihracata yönelik olarak uygulanan teşvik sistemi bu dönemde öncelikli sanayi alanlarının geliştirilmesine dönük olarak uygulanmaya başlamıştır. Bu dönemde uygulanan konulan teşviklerden makine sanayisi, demir-çelik, kimya, elektronik ve gemi

inşaatı sektörlerine özel önem attıkları anlaşılmaktadır. (Eser, 2011:68). Ayrıca bu dönemde kimyasal sanayi odaklı gelişmişlik ile bölgesel kalkınma stratejileri benimsenmiştir. (Akdeve ve Karagöl, 2013:331).

4.2.3. 1980-1990 Dönemi Teşvik Sistemi

Bu dönem zarfında teknolojik gelişmelere özel bir önem gösterme sözkonusu olmuştur. Teknolojik sektörlerle dönük olarak özel teşvikler uygulanmamıştır. Yine bu dönemde özellikle bir önceki dönemde başarılı firmalara dönük olarak uygulanan teşvikler 1987' de çıkarılan anayasa ile kaldırılmış, tüm firmalar teşvik sistemine dahil edilmiştir. (Eser, 2011:69)

4.2.4. Günümüzde Uygulanan Teşvik Sistemi

Günümüzde Güney Kore' de uygulanan teşvik programı bilim ve sanayiye birbirinden ayırmadan başarılı bir şekilde uygulanmaya çalışılmaktadır. Bu sektörü desteklemek amacıyla nitelikli insangücü yetiştirmeye dönük teşvikler uygulanmaktadır. Ayrıca yabancı sermaye çekmek amacıyla da teşvik uygulamaları genişletilmiştir.

4.2.5. Uygulanan Teşviklerin Kapsamı

1960' tan günümüze kadar Güney Kore' de uygulamaya konulan teşviklerin kapsamını şöyle sıralayabiliriz:

- Vergisel Teşvikler
- Finansal Teşvikler
- AR-GE Teşvikleri
- Çevre Koruma Teşvikleri
- İleri Teknoloji Teşvikleri
- Yatırım Yerine Dönük Teşvikleri
- İstihdam Teşvikleri
- Nitelikli İnsangücü Eğitimi Teşvikleri
- İhracat Teşvikleri

4.3. Polonya

Polonya, özellikle liberalleşme döneminde attığı başarılı adımlar sayesinde Avrupa'nın diğer doğu bölgesindeki ülkelere nazaran oldukça başarılı bir şekilde serbest piyasa ekonomisine geçmiştir. Serbest piyasa ekonomisine geçiş ve yabancı yatırımları çekme konusundaki etkili politikalar ülkeyi Doğu Avrupa ülkeleri arasında en fazla Doğrudan Yabancı Sermaye (DYS) yatırımlarının gerçekleştiği ülke konumuna getirmiştir. Bu başarılı ekonomik politika 2008 Finansal krizinin etkisiyle 2009 yılında polonya hariç diğer tüm avrupa ülkeleri ekonomik olarak küçülme yaşamıştır. (Eser, 2011:62). Polonya teşvik politikalarını daha çok ülkeye yabancı yatırımcı çekebilme üzerine kurmuştur.

Polonya'da bölgeler arası gelişmişlik farkının azaltılması amacıyla belirlenen 14 Özel Ekonomik Bölge (ÖEB) ve bu bölgelere dönük olarak uygulanan teşvikler, AB üyelik müzakereleri sürecinde yararlanılan AB Fonlarına dönük teşvikler ve özel yatırım alanları olarak belirlenen sektörlere dönük olarak uygulamaya konulan teşvikler olmak üzere üç çeşit teşvik sistemi uygulanmıştır. (Eser, 2011:63)

Polonya ekonomisinin ilerleme kaydetmesinin en önemli sebeplerinden biri de ülkede uygulamaya konulan özelleştirme uygulamasıdır. Özelleştirmelerden elde edilen kaynaklar sayesinde hem teşvikler için kaynak yaratılmış, hem özelleşen kurumlarda teşvikler aracılığıyla ekonomik verim artırılmış ve ekonomik büyümede doğu Avrupa'da en yüksek büyüme oranlarına ulaşılmıştır.

4.3.1. ÖEB' lere Dönük Olarak Uygulanan Teşvikler

ÖEB olarak belirlenen bölgelere dönük olarak en düşüğü %30 ve en yükseği %50 olarak uygulanan gelir vergisi teşviği uygulanmıştır. Bu teşvik sisteminden yararlanabilmek için bu özel bölgeler akapsamında minimum 40 milyon Euro yada 500 kişilik istihdam sağlayacak bir yatırım şartı konulmuştur. Daha sonra bu teşvik ve bölgeler dışında da büyük ölçekli ve belirlenen alanlarda ayrı bir teşvik sistemi uygulamaya konmuştur. (Eser, 2011:63). ÖEB' lere dönük olarak uygulanan teşvikleri şöyle sıralayabiliriz:

-Kurumlar vergisi indirimi

Yada

-Gelir vergisi muafiyeti

-Sigorta primi işveren payı muafiyeti

Teşvikleri uygulanmıştır.

4.3.2. Özel Önem Taşıyan Yatırımlara Dönük Teşvikler

Polonya ‘ da bazı alanlara özel bir önem atfedilmiş ve bu alanlara dönük olarak özel teşvikler belirlenmiştir. Belirlenen özel alanlara dönük olarak, doğrudan yatırım giderlerini karşılamaya dönük nakit desteği teşviği ve yaratılan istihdama dönük olarak uygulanan teşvikler şeklinde iki tür teşvik uygulanmıştır.

4.3.1. AB Fonlarınca Yapılan Destekler

Polonya, AB Fonlarınınlarından en fazla yararlanan ülke olmuştur. Bu fonlardan sağlanan yardımlar daha çok küçük ölçekli yatırımların geliştirilmesi içindir. Bu fonlar aracılığıyla gelişmiş insan gücü eğitimi için, çevre operasyonları çerçevesinde ve inovasyonu artırmak amacıyla kullanılmıştır. AB Fonları teşviki ile KOBİ ‘lere dönük kredi uygulamaları ve yeniden kazanım ve yeniden değerlendirme amacıyla faydalanılmıştır. (Eser, 2011:66).

4.4. Almanya

Elli yıllık bir süre zarfında giriştiği iki dünya savaşından yenilmiş olarak çıktından sonra, özellikle ikinci dünya savaşının ardından tüm şehirleri adeta yerlebir olan, üretim tesisleri kullanılamaz hale gelen, sanayisi tamamen duran, emek kaynağı eğitilmiş insan gücünün büyük çoğunluğunu yitiren, geri kalanlara büyük bir yıkıntı bırakan Almanya’ dan günümüzün ihracat şampiyonu endüstrisi ve ekonomisiyle gıpta ile bakılan Almanya’ ya evrilme sürecinde atılan ekonomik adımlar bir çok devlete ilham kaynağı olmuştur.

Ülkede teşviklerin koordinasyonu hem merkezi hükümet hemde yerel idareler tarafından ortak olarak yürütülmektedir. Odak noktasında küçük ve orta ölçekli işletmeler vardır. (Yerebakan, 2007:128) Teşviklerin esası yerel ekonominin yapısal sıkıntılarını gidermektir. Bu nedenle ekonomik sorunların durumuna göre ülke A,B,C,D Bölgeleri olarak üzere dört ekonomik bölgeye ayrılmıştır. Teşviklerde bu bölgelerin durumuna göre ayarlanmıştır.

4.4.1. Teşviklerin Amacı

Şüphesiz tüm teşvik sistemlerinin amacı ekonomik olarak konulan hedeflerin gerçekleştirilmesidir. Bu amaç ülkenin, motivasyonuna, jeopolitik konumuna, kapasitesine,

avantajlarına ve dezavantajlarına göre şekil almaktadır. Almanyadaki teşvik sisteminin amaçlarını şöyle sıralayabiliriz: (Yerebakan, 2007:128)

- Ekonomik açıdan geri kalmış bölgeleri güçlendirmek
- Bölge içinde ve AB genelinde rekabeti artırmak
- Bölgede yapısal değişiklikleri desteklemek
- Yeni iş alanları yaratmak veya istihdam edilmiş alanları muhafaza etmek

Almanya’da teşvik sisteminin amacından da görüldüğü üzere yerel ekonomiyi güçlendirerek ve bölgesel gelişmişlik farkını azaltarak ekonomik kalkınma hamlesi gerçekleştirilmiştir.

4.4.2. Teşviklerin Kapsamı

Alman eyaletlerinde teşviklerin kapsamını şu şekilde sıralayabiliriz.

-KOBİ’ ler için eyaletlerde %50, büyük şirketlerde %35 ‘ e varan hibe desteği sağlanmaktadır.

-Firmalara ihracat kredisi açılmakta ve bu kredileri sigortalayacak kurumlar oluşturulmuştur.

-AR-GE yatırımlarında belli oranlarda yatırım gideri iadesi teşviği uygulanmaktadır.

-Ülkede genel olarak KDV %14 ‘tür. İhracat KDV’ den muaf tutulmuştur.

-Enerji üretim ve dağıtım tesislerinde %7.5 nakdi iade teşviği uygulanmaktadır.

-Devlet tarafından belirlenmiş kalkınma yörelerine yatırımın özelliğine göre %10 ile %25 arasında parasal teşvikler uygulanmıştır.

-KOBİ’ lere tevsi yatırımlar, değişmelerde ve modernizasyonda düşük faizli uzun vadeli kredi teşviği sağlanmıştır.

-Vasıflı insangücü yetiştirme devlet tarafından yada devletin organizasyonları aracılığıyla yapılmıştır.

Almanya’ nın ekonomik olarak dünyada en önemli ülkelerden birtanesi haline gelmesi, uygulamaya koyduğu başarılı teşvik sistemi ve sistemin başarılı uygulamasının katkısıyla.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’ DE YATIRIM TEŞVİKLERİ VE MEVCUT YATIRIM TEŞVİK SİSTEMİNİN PARAMETRELERİ

Türkiye Cumhuriyeti de ekonomik olarak tıpkı gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler gibi iktisadi gelişimini hedeflediği noktaya getirebilmek için değişen şartlara, ortama, ihtiyaca ve öngörüye göre çeşitli ekonomik tedbirler almış ve almaya devam etmektedir. Bu tedbirler bazen iç piyasayı korumak veya uluslararası ekonomik krizlerden korunmak amacıyla kısıtlamalar şeklinde olduğu gibi, bazen de muasır medeniyetler seviyesine ulaşmak amacıyla halkın ekonomik ihtiyaçlarını karşılayabilmek ve ekonomik gelişim düzeyini artırmak amacıyla çeşitli ekonomik politikalar ve buna bağlı olarak da çeşitli ekonomik teşvik politikaları yürürlüğe koymuştur.

Bu bölümde Ülkemizde uygulamaya konulan ekonomik teşvikler genel olarak amaçları doğrultusunda ve dönemsel olarak ele alınacak ve mevcut yatırım teşvik sisteminin değerlendirmesi yapılacaktır.

5.1. Türkiye’ nin Yatırım Teşvik Dönemleri

Türkiye’ de yatırım teşviklerini uygulama alanına, dönemin özelliklerine ve ekonomik hedeflere göre ele alacağız.

5.1.1. 1923-1950 Dönemi

Kurtuluş Savaşı’ nın kazanılması ile birlikte kurulan genç Cumhuriyet, Duyun-u Umumiye ile Osmanlıdan kalmış büyük bir borç yükü, büyük bir fakirlik, kendine yetemeyen bir üretim, yetersiz bir sanayi, bir alt yapı ve genç, eğitilmiş emek gücünü büyük oranda yitirmiş bir ekonomik ortam devralmıştır. Bu durumu aşabilmenin yolları aranmakta, güçlü, refah, üretken ve etkili bir ekonomik ortam sağlanmak istenmiştir. Şimdi ekonomik hedeflerin yakalanması amacıyla bu dönem zarfındaki önemli olayları ve kararları irdeleyeceğiz.

5.1.1.1. İzmir İktisat Kongresi

Bu döneme yön veren en önemli olaylardan bir tanesi şüphesiz İzmir İktisat Kongresi olmuştur. Bu kongrede kalkınmayı sağlamak en temel hedef olarak belirlenmiştir. Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK kongrenin açılışında şu sözle ile bu dönemin hedefini belirlemiştir. “ Siyasi ve askeri zaferler ne kadar büyük olursa olsunlar, iktisadi zaferle taçlandırılmazlarsa

meydana gelen zaferler kalıcı olmaz, az zamanda söner. Bu nedenle en kuvvetli, en parlak zaferlerimizin daha temin edilebileceği faydalı sonuçları temin etmek için iktisadımızın, iktisadi egemenliğimizin sağlanması, kuvvetlendirilmesi zorunludur. Yeni Türkiye'mizi layık olduğu mertebeye çıkarmak için vakit geçirmeden iktisadımıza önem vermek zorundayız. Zamanımız tamamen iktisat devridir.”

Belirlenen bu hedefe ulaşabilmek amacıyla, ülkede girişimci bir sınıfın oluşması ve bununla orantılı olarak yerli sanayinin ve sanayicinin oluşturulması elzemdi. Bu hedef doğrultusunda özendirici önlemleri almak, girişimciyi teşvik ve özendirmelerle desteklemek yönünde bir politika izlenmiştir. (Telli, 2015:22) Ayrıca bu kongrede girişimciler desteklenmek suretiyle dünyada da hakim olan Milliyetçi ve Liberal Politikalar benimsenmiştir. (Çelebi, 2002:21) Bu kongrede ekonomi çevrelerinin sorunlarının tespitinin yanında ayrıca yabancı sermaye çevrelerine ekonominin önümüzdeki dönemlerdeki gidişatı hakkında bilgilendirmek de hedeflerden bir tanesidir. (Durmuş ve Aydemir, 2016:158) Bu kongrede teşvik mahiyetinde alınan kararları şu sıralamak mümkündür. (Alkin, 2010:22)

- Sanayinin devlet tarafından teşvik edilmesi
- Ticaret bankasının kurulması
- Tekelcilik ile mücadele
- İktisat öğretiminin yaygınlaştırılması
- Aşarın kaldırılması

5.1.1.2. Teşviki Sanayi Kanunu

15 Haziran 1927 yılında resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kanun ile teşvik sağlanacak sanayi alanları yeniden belirlenmiş ve büyük ölçekli yatırımlara daha fazla teşvik verilmiştir. (Alkin, 2010:41)

Bu kanun ile sanayinin geliştirilmesi amacıyla;

- Sanayi tesisinin kurulması amacıyla ithal ürünlerine gümrük muafiyeti uygulanmıştır
- Hammadde ithalatını kolaylaştırıcı gümrük tedbirleri alınmıştır.
- Kamu kurumlarında üretimde zorunlu malların ihtiyacında ülke içinde belli bir orana kadar fazla olsa bile, ülke içinden temin edilme zorunluluğu getirilmiştir.

-İşletmeler kazanç vergilerinden muaf tutulmuştur.

5.1.1.3. Ali İktisat Meclisi

Ülkemizde 25 Haziran 1927 de ekonomideki mevcut durumu gözlemlemek, alınan ekonomik tedbirler arasındaki uyumu sağlamak ve belirlenen hedefin yakalanmasını sağlamak ve uygulanan politikalara katkıda bulunmak amacıyla ‘Ali İktisat Meclisi’ oluşturulmuştur.

5.1.1.4. İkinci Sanayi Kongresi ve Sonrası

22.04.1930 yılında toplanan kongre Teşvik-i Sanayi Kanununu gündemine almıştır. Teşvik- i Sanayi Kanunu ile desteklenen özel sektörden yeterli verimin alınamaması, tecrübe eksikliği, kredi imkanlarının kısıtlı oluşu, sermaye birikiminin eksikliği ve bütün dünyayı etkileyen 1929 ekonomik buhranın etkisi ile özel sektörden beklenen düzeyde bir gelişme kaydedilememiştir. Bu nedenle devletin de doğrudan yatırımlarda aktif olduğu ve ekonomiye direkt müdahalede bulunduğu ve ekonomiyi özel sektör ve devlet bir arada söz sahibi olduğu ‘Karma Ekonomik Sistem’ bu tarihten sonra yürürlüğe girmiştir. Bu dönemde devlet kendi sanayi kuruluşlarını yönlendirmenin yanında, özel sektördeki kuruluşları da yönlendirmeyi amaçlamıştır. (Yılmaz, 2016:14). Devlet eliyle bu dönem zarfında ekonomiye kazandırılan kuruluşları şöyle sıralayabiliriz.

-Merkez Bankası

-Sümerbank

-Etibank

-Maden Tetkik ve Arama Müdürlüğu (MTA)

-Türkiye Selüloz ve Kağıt Fabrikaları Anonim şirketi (SEKA)

-Türkiye Demir ve Çelik İşletmeleri Anonim şirketi

-Petrol Ofisi (PO)

-Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu (MKE)

Bu kuruluşlar bu kongreyi müteakiben ekonomiyi canlandırmak ve kalkınmayı sağlamak amacıyla devlet eliyle kurulmuştur. Ayrıca 1934 yılında esnaf ve sanatkarlara kredi desteği sağlamak amacıyla İller Bankası kurulmuştur.

Bu dönem de ithal ikameci bir politika ile endüstrileşmeyi sağlamak amacıyla Birinci Beşyıllık Sanayi Planı (BBYSP) hayata geçirilmiştir. BBYSP 1934-1938 yılları arasında uygulanmış ve bu planın başarılı olması ile 1938 yılında savaş sanayisine önem verilecek şekilde İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı (İBYSP) hazırlanmıştır. İBYSP süresince hükümete olağanüstü koşullarda fiyat saptama ve zorunlu çalıştırma ve özel işletmelere el koyma yetkisi vermiştir. (Telli, 2015:24)

Türkiye ekonomisinde kalkınmaya önemli etkisi olan bu dönem uygulanan devletçi politikalar ve devletin ekonomideki ağırlığının fazlasıyla hissedilmesi nedeniyle 'Milli İktisat Dönemi' olarak adlandırılır.

5.1.1.5. Türkiye İktisat Kongresi (1948)

Türkiye İktisat Kongresi şimdiye kadar ki kongrelerden farklı olarak devlet tarafından değil de özel sektör temsilcileri tarafından düzenlenen ilk kongre olarak tarihe geçmiştir. Bu kongre, İstanbul Ticaret Odası (İTO), İstanbul Sanayi Birliği (İSB), Türk Ekonomi Kurumu (TEK), İstanbul Tüccarlar Derneği gibi özel sayılabilecek kuruluşlar tarafından düzenlenmiştir. Bu kongrede devletçilik eleştirilip, ilk defa özelleştirmeden bahsedilmiş. Dış ticaretin serbestleşmesi, vergi reformu ve devlet müdahaleciliğinin sınırlandırılması talepleri dile getirilmiştir (Alkin, 2010:79).

5.1.2. 1950-1960 Dönemi

14 Mayıs 1950 halk oylamasında tek parti iktidarının son bulduğu ve hem politik hemde iktisadi anlamda liberal ekonomiyi vaat eden bir partinin iktidara gelmesiyle 1950'lerden sonra ülkemizde yeni bir ekonomi politikası yürürlüğe konmuştur. Bu politika çerçevesinde özel sektöre özendirici tedbirler ön plana çıkmaktadır. Bu dönemde yapılan teşvik sisteminin amacını şu şekilde sıralayabiliriz (Telli, 2015:27):

- İthalat azaltıcı tedbirler almak.
- Özel kesimin yatırımlarını artırmak.
- Para arz miktarının artırılmasını sağlamak.
- Ülkeye yabancı sermaye girişini artırmak.
- Dış kredi sağlanması ve yardımlar.

-Tarımda makinalaşmayı sağlamak.

-Tarımın ekonomideki payını artırmak

Bu dönem süresince amaçlanan ekonomik hedefleri yakalamak için aşağıda sıralanan kanular uygulamaya konmuştur (Eser, 2011:74-75):

- 1951 yılında çıkarılan ve 1954 yılında güncellenen yabancı yatırımcıyı özendirmek amacıyla ‘Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu’ yürürlüğe girmiştir.

- 1953’ te turizm yatırımlarını artırmak ve turizm sektörünün ekonomideki payını yükseltmek amacıyla ‘Turizm Endüstrisi Teşvik Kanunu’ yürürlüğe konmuştur.

-1954 ‘Petrol Kanunu’ çıkarılmıştır.

-Sanayi kesimi desteklemek amacıyla ‘Türkiye Sınayi Kalkınma Bankası’ kurulmuştur.

5.1.3. 1960 Sonrası Planlı Dönem

1961 yılında yürürlüğe konulan Anayasanın 129. Maddesinde “ İktisadi ve planlı kalkınma plana bağlanır. Kalkınma bu plana göre gerçekleştirilir. Devlet Planlama Teşkilatı kuruluş ve görevleri, planın hazırlanmasında, yürürlüğe konmasında, uygulanmasında ve değiştirilmesinde gözetilecek esaslar ve planın bütünlüğünü bozacak değişikliklerin önlenmesini sağlayacak tedbirler özel kanunla düzenlenir. “. Gereğince Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuştur. Yine bu maddeyi destekler mahiyetteki 41. ve 166. Maddeleri gereğince Türkiye Cumhuriyetinde artık teşvikler planlı bir şekilde uygulamaya konmaya başlanmıştır.

1963 yılında kırk üç yıl sürecek olan Gelir Vergisi Kanunu indirim ve muafiyetlerde ‘Yatırım İndirimi’ uygulaması hayata geçirilerek yatırımcılar desteklenmiştir (Güngör, 2017:108).

1967 yılında da yürürlüğe konulan 933 Sayılı yasa ile şimdiye kadar uygulanan tüm teşvik tedbirleri bir araya getirilmiştir. Fakat bu yasanın maddelerinin büyük çoğunluğu Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilince yasanın pek bir etkinliği kalmamıştır. (Gerçek, 2016:119)

Organize Sanayi Bölgeleri (OSB) bu dönemde kurulmaya başlanarak, dağınık ve küçük sanayi işletmeleri büyütülüp organizeli alanlara geçişi sağlanmaya başlanmış ve yatırımlarda ‘Teşvik Belgesi’ uygulaması yine bu dönemde uygulamaya konulmuştur. İleriki bölümlerde de görüleceği üzere yatırımlarda devlet teşviği sisteminin parametrelerinin temelleri bu dönemdeki planlamanın sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

5.1.3.1. Kalkınmada Öncelikli Yöre (KÖY) Uygulaması

1968 yılında ülkemizde 22 il Kalkınmada Öncelikli Yöre (KÖY) ilan edilerek desteklenmesi uygulamasına geçilmiştir. Bu uygulama DPT tarafından bölgeler arası gelişmişlik farklarını tespit etmek ve bu doğrultuda önlem almak amacıyla başlatılmış bir teşvik politikasıdır. İl bazlı üretimi artırmaya dönük olarak uygulanmaya çalışılmıştır(Sarı ve Güven, 2007:79). KÖY uygulaması çerçevesinde Devletçe sağlanan destekler şu şekilde sıralanabilir:

- Yatırım indirimi.
- Gümrük ve katma değer vergisi istisnası.
- Enerji desteği ve kredi desteği.
- Yatırım yeri tahsisi.

5.1.3.2. 24 Ocak 1980 Kararları

1980 öncesi küresel ekonomide ortaya çıkan OPEC Krizi, Kıbrıs Barış Harekatı sonucu ülkemize dönük olarak uygulamaya konulan ekonomik ambargonun olumsuz etkisi, kısa süreli istikrarsız koalisyon dönemleri ve politik sıkıntılar sonucu olarak büyümenin durması, enflasyonun üç hanelere kadar çıkması, mal darlıklarının artması nedeniyle bozulan ekonomiye müdahale etmek amacıyla dönemin hükümeti tarafından 24 ocak 1980 tarihinde ekonomik önlemleri içeren bazı kararlar aldı. 24 Ocak Kararları ve bu kararların devamı niteliğindeki kararlar Türkiye'nin iktisat politikası anlayışını köklü bir şekilde değiştirmiştir. Alınan bu kararları şu şekilde sıralayabiliriz:(Alkin, 2010:102-13)

- Tasarrufları desteklemek için faiz hadleri enflasyon oranının üstüne çıkarılarak reel faiz politikasına geçilmiştir.
- Sabit kur politikasına geçilerek, ihracat ve diğer döviz getirici işlemlerin uyarılması istenmiştir.

- Yatırım İndirimi.
- Vergi Muafiyetleri, iadesi ve istisnası.
- Yabancı sermayenin ülkeye gelişine kolaylıklar sağlanmıştır.
- Turizm faaliyetlerine doğrudan destekler sağlanmıştır.

Alınan bu kararlar ile Türkiye ekonomisinde olumlu gelişmelerin önü açılmıştır. Ülkenin ekonomik hayatında önemli bir zihniyet değişikliğine vesile olmuştur. Bu kararlara bakılarak da ihracata yönelik sanayileşmenin ve dış ticaretin teşvik edilmeye çalışıldığı ve önceki dönemlerde benimsenen ithal ikameci sanayileşme politikasından vazgeçildiği görülmektedir.

5.1.3.3. 24 Ocak 1980' den Sonrası Dönem

24 Ocak Kararları ile devletin piyasadaki rolü azalmaya KİT' ler özelleştirilerek kamu bütçesine en az yük getirebilecek şekilde düzenlenmeye başlanmıştır. Teşvik artık yatırım planının öngördüğü sektörel önceliklere göre dağılımının sağlanması amacıyla da kullanılmaya başlanmıştır. (Eser, 2011:77)

1985-1989 tarihlerini kapsayan piyasa ekonomisine geçişi hızlandırmak amacıyla Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BBYKP) ve 1990-1994 yılları arasında ülkenin refah düzeyini, rekabete açık ekonomi ve açık toplum esasları doğrultusunda yükseltmek için Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (ABYKP) yürürlüğe konmuştur. (Telli, 2015:36) Bu iki planda da OSB' lere ayrıcalıklar tanınmıştır.

21.01.1998 tarih ve 4321 sayılı “ Olağanüstü Hal Bölgesinde ve Kalkınmada öncelikli Yörelere İstihdam Yaratılması ve Yatırımların Teşvik Edilmesi ile 193 sayılı GVK’ ında Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun “ kapsamında OHAL illeri ve KÖY kapsamındaki yerlerde yapılacak yatırımlara dönük olarak destekler yürürlüğe konmuştur. Bu kanun kapsamında aşağıdaki destek unsurları uygulamaya konmuştur: (Dağ vd, 2017:772-773)

- Belirli şartlara bağlanarak gelir ve kurumlar vergisi istisnası
- Gümrük vergisi ve toplu konut fonu istisnası.
- Yatırım indirimi
- Katma değer vergisi indirimi

-Enerji desteği

5.1.3.4. Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında 5838 Sayılı Kanun

2009 yılında şu amaçlar doğrultusunda devlet yardımları sunulmaya karar verilmiştir.

-Tasarrufları katma değeri yüksek yatırımlara yönlendirmek

-Üretimi ve istihdamı artırmak

-Yatırım eğiliminin devamını ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak.

-Uluslar arası rekabet gücünü artıracak teknoloji ve araştırma geliştirme içeriği yüksek büyük ölçekli yatırımları özendirmek.

-Doğrudan yabancı yatırımları artırmak

-Bölgesel gelişmişlik farklılıklarını gidermek

-Çevre koruma ile ilgili yatırımlar ile araştırma ve geliştirme faaliyetleri geliştirme.

Bu amaçlar doğrultusunda uygulamaya konulan yeni teşvik sistemi ile yıllardır uygulamada olan KÖY uygulamasından vazgeçilip, Türkiye dört bölgeye ayrılarak tüm iller yatırım teşvik kapsamına alınmıştır.

Tablo 1: Yatırım Teşvik Uygulamalarında Bölgeler

I.Bölge	II.Bölge	III.Bölge	IV.Bölge
TR10 İstanbul	TR22 Balıkesir Çanakkale (Bozcaada, Gökçeada hariç)	TR52 Konya Karaman	TR82 Kastamonu Çankırı Sinop
TR21 Tekirdağ Edirne Kırklareli	TR32 Aydın Denizli Muğla	TR63 Hatay Kahramanmaraş Osmaniye	TR90 Trabzon Ordu Giresun Rize Artvin Gümüşhane
TR31 İzmir	TR61 Antalya Isparta Burdur	TR71 Kırıkkale Aksaray Niğde Nevşehir Kırşehir	TRA1 Erzurum Erzincan Bayburt
TR41 Bursa Eskişehir Bilecik	TR62 Adana Mersin	TR33 Manisa Afyonkarahisar Kütahya Uşak	TRA2 Ağrı Kars Ardahan Iğdır
TR42 Kocaeli Sakarya Düzce Bolu Yalova		TR72 Kayseri Sivas Yozgat	TRB2 Van Muş Bitlis Hakkari
TR51 Ankara		TR81 Zonguldak Karabük	TRB1 Malatya Elazığ

		Bartın	Bingöl Tunceli
		TR83 Samsun Tokat Çorum Amasya	TRC2 Şanlıurfa Diyarbakır
		TRC1 Gaziantep Adıyaman Kilis	TRC3 Mardin Batman Şırnak Siirt
			TR22 Çanakkale İli Bozcaada, Gökçeada İlçeleri

Kaynak:Resmi Gazete, 2009

Tablo 2. Bölgeler ve Destek Unsurları

I. ve II. Bölge Teşvik Unsurları	III. ve IV. Bölge Teşvik Unsurları	Büyük Ölçekli Yatırımlarda Teşvik Unsurları
Vergi İndirimi Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği Yatırım Yeri Tahsisi	Vergi İndirimi Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği Yatırım Yeri Tahsisi Faiz Desteği	Vergi İndirimi Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği Yatırım Yeri Tahsisi Gümrük Vergisi Muafiyeti KDV İstisnası

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2009

Tablo 1 ‘ de bölgelere göre Tablo 2’ deki yatırım teşviklerinden faydalanabilmek amacıyla 1. ve 2. bölgelerde yapılacak olan yatırım tutarının en az 1.000.000 (bir milyon) TL,3. ve 4. Bölgelerde yapılacak olan yatırım tutarının en az 500.000 (beş yüz bin) TL tutarında olması şartı getirilmiştir. Büyük ölçekli yatırımlar ise 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun 32/A Maddesinde belirtilen 50.000.000 (elli milyon) Türk Lirasının üzerindeki yatırımlardan belirtilen alanlarda yapılacak olan yatırımları ifade etmektedir.

Tablo 2 incelendiğinde yeni teşvik sistemini; bölge ayrımı yapılmaksızın tüm bölgelere ve büyük ölçekli yatırımları da kapsayan genel destekler, gelişmişlik düzeyi göz önünde bulundurularak bölgeye özel uygulanan bölgesel destekler ve sadece büyük ölçekli yatırımları desteklemek için yapılan destekler olmak üzere üç gruba ayırabiliriz.

5.2. Mevcut Yatırım Teşvik Sistemi

Türkiye’ de mevcut yatırım teşvik sistemi, hükümet tarafından 6 Nisan 2012 tarihinde açıklanmış olup, 19 Haziran 2012 tarihli Resmi Gazete’ de yayımlanan 2012/3305 sayılı “Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar” ile hayat geçirilmiştir. Yürürlüğe konulan bu karar ile yürürlükte olan 14 Temmuz 2009 tarihli ve 2009/15199 sayılı “Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkındaki Karar” yürürlükten kalkmıştır. Hayata geçirilen yeni 2012/3305 sayılı “Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar” ve bu karar ile ilişkili olarak yayınlanan “Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararın Uygulanmasına ilişkin 2012/1 Sayılı Tebliğ” gereğince mevcut yatırım teşvik sistemini inceleyeceğiz.

5.2.1. Mevcut Teşvik Sisteminin Amacı

Şüphesiz uygulamaya konulan tüm yatırım teşvik sistemlerinin ve bu bağlamda yapılan devlet desteklerinin temel amacı ekonomik kalkınmayı sağlayacak ve refah düzeyini üst seviyelere çıkarma temel amacını barındırmaktadır. Fakat her teşvik sisteminin de özel bir amacı vardır. Bu daha çok ekonominin aksayan yönlerini tamamlama yâda ülkelerin avantajlarını en üst düzeyde kullanmayı hedeflemektedir. Dolayısıyla mevcut yatırım teşvik sisteminin amaçlarını kalkınma planları ve yıllık programlarda öngörülen hedefler doğrultusunda şu şekilde sıralamak mümkündür:

-Tasarrufların katma değeri yüksek alanlara yönlendirilmesine.

-Üretimin artırılması.

- İstihdam oranının yükseltilmesi.
- Uluslararası rekabet gücünü artırmak.
- AG-GE faaliyetlerini artırmak.
- Bölgeler arası gelişmişlik farkını azaltmak.
- Büyük ölçekli yatırımları özendirmek.
- Stratejik yatırımları özendirmek.
- Uluslararası doğrudan yatırımları artırmak.
- Kümelenme ve çevreyi korumaya dönük yatırımları artırmak.

5.2.2. Mevcut Teşvik Sistemin Uygulamaları

Mevcut yatırım teşvik sistemi, teşvik sisteminin amaçları doğrultusunda; Bölgesel Teşvik Uygulaması, Büyük Ölçekli Yatırımların Teşviki, Stratejik Yatırım Teşviki, Öncelikli Yatırımların Teşviki ve Genel teşvikler olmak üzere, yatırımın büyüklüğüne, bölgesine, sektörüne ve üretimine göre beş ana bileşenden oluşmaktadır.

5.2.2.1. Genel Teşvik Uygulamaları

Yatırım Teşvik Sisteminde destek kapsamı dışında tutulan, teşvik için şart koşulan şartları sağlayamayan ve teşvik dışı yatırım konuları haricindeki minimum yatırım tutarları ve kapasiteleri üstündeki yatırımlar, yatırımın yapılacağı bölge ayırımı yapılmaksızın tüm yatırımlar genel teşvik uygulamaları kapsamında desteklenmektedir.

5.2.2.2. Öncelikli Yatırım Konuları

Yeni teşvik programında belirlenmiş olan bazı konular 'öncelikli' olarak tanımlanmış ve bu konularda yapılacak olan yatırımlara istisnai bir uygulama getirilmiştir. Bu tür yatırımlarda yatırım bölgesine bakılmaksızın 5. Bölge teşviklerinden faydalanacaktır. Eğer 6. Bölgede yapılırsa bu bölgenin sağladığı desteklerden faydalanılacaktır.

Yatırımın bölgesine bakılmaksızın 5. Bölge için belirlenen desteklerden faydalanacak konular şunlardır:

- Deniz yolu ile yük ve/veya yolcu taşımacılığına yönelik yatırımlar.

-Özel sektör tarafından yapılacak olan şehirlerarası yük ve/veya yolcu ile şehir içi yük taşımacılığına yönelik demiryolu yatırımları.

- Test merkezleri, rüzgâr tüneli ve bu mahiyetteki yatırımlar.

-Kültür ve Turizm koruma ve geliştirme bölgelerinde ve termal turizmi konusunda desteklerden faydalanabilecek nitelikteki turizm konaklama tesisleri.

-Asgari 50 bin metrekare alana sahip fuar alanı yatırımları.

-Savunma sanayi müsteşarlığından alınacak proje onayına istinaden yapılacak yatırımlar.

-Maden istihraç ve/veya maden işleme yatırımları

-Özel sektör tarafından gerçekleştirilecek, kreş, gündüz bakımevi, okul öncesi, ilkokul, ortaokul ve lise yatırımları.

-Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TÜBİTAK, KOSGEB tarafından desteklenen AR-GE faaliyetleri neticesinde gerçekleştirilen ürünlerin üretimi

-Motorlu kara sanayi alanında gerçekleştirilecek asgari 300 milyon TL yatırımlar ile 75 milyon TL tutarındaki motor yatırımları ve 20 milyon TL tutarındaki motor aksamları ve aktarma organları/aksamları ve otomotiv elektroniğine yönelik yatırımlar.

-Enerji ve tabii kaynaklar bakanlığı tarafından düzenlenen geçerli bir maden işletme ruhsatı ve izni kapsamında 3213 sayılı Maden kanununda yer alan madenlerin girdi olarak kullanıldığı elektrik üretimi yatırımları.

- Enerji verimliliğine yönelik yatırımlar.

-Atık ısıdan geri dönüşüm yoluyla enerji üretimine dönük yatırımlar.

-Asgari 50 milyon TL tutarındaki sıvılaştırılmış doğalgaz yatırımları ve yer altı doğalgaz depolama yatırımları.

-Karbon elyaf üretimine veya bununla birlikte karbon elyaftan mamul kompozit üretimine yönelik yatırımlar.

-OECD teknoloji yoğunluk tanımına göre yüksek teknolojik yatırım sınıfında yer alan ürünlere yönelik yatırımlar.

-Maden kanununa göre düzenlenmiş geçerli Arama Ruhsatı veya Sertifikasına sahip yatırımcıların ruhsatlı sahalarda yapacağı yatırımlar.

5.2.2.3. Bölgesel Teşvik Uygulamaları

Bölgesel Teşvik Uygulamasında, iller ekonomik durumuna, ekonomik kapasitesine ve gelişmişlik durumuna göre şekil 3 ' teki gösterildiği üzere 6 sınıfta sınıflandırılmıştır. İller sıralaması 2011 yılı sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyine göre yapılmıştır. İllerin ekonomik gelişmişlik düzeyine göre nispeten en gelişmiş iller 1. Bölgeden sıralanarak en az gelişmiş illere de 6. Bölgede gruplandırılmış olup, bölgelerin gelişmişlik düzeyine göre destek yoğunluğu farklı olarak ele alınmıştır.

Bölgesel teşvik uygulamasının amacı; sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasına göre daha az gelişmiş olan illerin üretim ve ihracat potansiyellerini artırarak iller arası gelişmişlik farkını en az düzeye indirmektir.

Şekil 3. Yatırım Teşvik Bölgeler Haritası

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2012

Şekil 3' te görüldüğü gibi sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyine göre Türkiye' deki iller; en gelişmiş iller kırmızı renkli 1. Bölgede, sonrasından gelen iller sarı renkli 2. Bölgede, mavi renkli iller 3. Bölgede, yeşil renkli iller 4. Bölgede, turkuaz renkli iller 5. Bölgede ve en az gelişmiş illerde 6. Bölgede olacak şekilde 6 bölgede sınıflandırma yapılmıştır.

Gelişmişlik düzeyine göre altı bölgeye ayrılarak oluşturulan sınıflandırma Tablo 4 ' te de görüldüğü gibi 1. Bölgeden 6. Bölgeye doğru gidildikçe teşvik yoğunluğu artmaktadır. Yani en çok gelişmiş bölgeden en az gelişmiş bölgeye doğru gidildikçe destek yoğunluğu artmaktadır.

Bölgesel Teşvik Uygulaması kapsamında en avantajlı bölge 6. Bölge olarak göze çarpmaktadır. Hem uygulanan teşviklerin çeşitliliği bakımından hem de destek miktarları bakımından diğer bölgelere nazaran yatırım yapma konusunda en cazip bölgedir.

Tablo 3. Bölgesel Teşvik Uygulamalarında Sağlanan Destek Unsurları

Destek Unsurları			BÖLGELER					
			I	II	III	IV	V	VI
KDV İstisnası			VAR	VAR	VAR	VAR	VAR	VAR
Gümrük Vergisi Muafiyeti			VAR	VAR	VAR	VAR	VAR	VAR
Vergi İndirimi	Yatırıma Katkı Oranı(%)	OSB Dışı	15	20	25	30	40	50
		OSB İçi	20	25	30	40	50	55
Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği		OSB Dışı	2 YIL	3 YIL	5 YIL	6 YIL	7 YIL	10 YIL
		OSB İçi	3 YIL	5 YIL	6 YIL	7 YIL	10 YIL	12 YIL
Yatırım Yeri Tahsisi			VAR	VAR	VAR	VAR	VAR	VAR
Faiz Desteği	İç Kredi				3 PUAN	4 PUAN	5 PUAN	7 PUAN
	Döviz/Döviz		YOK	YOK				
	Endeksli Kredi				1 PUAN	1PUAN	2 PUAN	2 PUAN

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2012

5.2.2.4. Büyük Ölçekli Yatırımlar

Büyük Ölçekli Yatırımları Teşvik uygulaması; Türkiye' nin uluslararası rekabet gücünü yükseltme, teknoloji ve AR-GE kapasitesini artırmak amacıyla uygulamaya konulmuştur. Bu amaç doğrultusunda Tablo 5' te belirlenen 12 farklı sektörde yapılacak yatırımlara ön koşul olarak belirlenen yatırım tutarını sağlayan yatırımlar için uygulamaya konulan desteklerdir.

Tablo 4. Büyük Ölçekli Yatırım Konuları

Yatırım Konuları	Yatırım Tutarları (Milyon TL)
Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri İmalatı	1000
Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı	200
Liman ve Liman Hizmetleri Yatırımları	
Motorlu Kara Taşıtları Ana Sanayi Yatırımları	
Motorlu Kara Taşıtları Yan Sanayi Yatırımları	50
Demiryolu ve Tramvay Lokomotifleri ve/veya Vagon İmalatı Yatırımları	
Transit Boru Hattıyla Taşımacılık Hizmetleri Yatırımları	
Elektronik Sanayi Yatırımları	
Tıbbi Alet, Hassas ve Optik Aletler İmalatı Yatırımları	
İlaç Üretimi Yatırımları	
Hava ve Uzay Taşıtları ve/veya Parçaları İmalatı Yatırımları	
Makine İmalatları Yatırımları	
Nihai Metal Üretimine Yönelik Yatırımlar	

Kaynak : Ekonomi Bakanlığı, 2012

Büyük Ölçekli Yatırımlar Teşvik Uygulaması tıpkı Bölgesel Teşvik Uygulaması gibi belirlenen yatırım alanlarına destek unsurları ile sağlanacak destek çeşitleri bölgenin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyine göre çeşitlilik göstermektedir. Büyük Ölçekli Yatırım Teşvik Uygulaması kapsamında yapılan yatırımlar vergi İndirimi ve Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği yatırımın uygulandığı bölgenin bir alt bölgesine sağlanan oran ve süresine sağlanmaktadır.

5.2.2.5. Stratejik Yatırım Teşvik Uygulaması

Stratejik Yatırım Teşvik Uygulaması; Türkiye içinde ithalatın az olduğu ara mal ve ürünlerin üretimini cazip hale getirerek ülkenin üretim kapasitesini artırmak amacıyla uygulamaya konulmuştur. Böylece Türkiye'nin üretim yapısının dönüşümü sağlanacaktır.

Stratejik Yatırım Teşvik Uygulamasında bölge ayrımı gözetmeden destekler sunulmaktadır. Bu şekilde Büyük Ölçekli Yatırım Teşvik Uygulamasına göre daha avantajlı bir konumdadır.

Bir yatırımın Stratejik Yatırım kapsamında değerlendirilmesi ve desteklenmesi için aşağıdaki şartların tamamını sağlaması gerekir:

-Sabit Yatırım tutarının minimum 50 milyon Türk Lirası olması.

-Yatırım konusu üretimin kapasitesinin aynı ürünün ithalatından az olması.

-Rafineri ve Petrokimya hariç diğer yatırımların minimum % 40 katma değer sağlaması.

-Yatırım tamamlandığında üretilecek ürünler için Türkiye’deki toplam ithalat değerinin son bir yıl itibarıyla en az 50 milyon ABD Doları olması.

5.2.3. Mevcut Yatırım Teşvik Sisteminin Destek Unsurları

Yatırım teşvik sistemi, sistemin uygulamalarına göre değişiklik gösteren destek unsurları ile yatırımcıların yatırımlarını yönlendirme amaçlanmıştır. Tablo 6’da yatırım teşvik sisteminin destek unsurları gösterilmiştir.

Tablo 5. Yatırım Teşvik Sisteminin Destek Unsurları

Bölgesel Teşvik Uygulamaları	Öncelikli Yatırım Konuları	Büyük Ölçekli Yatırımlar	Stratejik Yatırımlar	Genel Teşvikler
-KDV İstisnası	-KDV İstisnası	-KDV İstisnası	-KDV İstisnası	-KDV İstisnası
-Gümrük Vergisi Muafiyeti	-Gümrük Vergisi Muafiyeti	-Gümrük Vergisi Muafiyeti	-Gümrük Vergisi Muafiyeti	-Gümrük Vergisi Muafiyeti
-Vergi İndirimi	-Vergi İndirimi	-Vergi İndirimi	-Vergi İndirimi	-Gelir Vergisi Stopajı Desteği (6. Bölge)
-Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği	-Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği	-Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği	-Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği (6. Bölge)	
-Yatırım Yeri Tahsisi	-Yatırım Yeri Tahsisi	-Yatırım Yeri Tahsisi	-Yatırım Yeri Tahsisi	
-Faiz Desteği	-Faiz Desteği	-Gelir vergisi Stopajı Desteği (6. Bölge)	-Faiz Desteği	
-Gelir Vergisi Stopajı Desteği*	-Gelir Vergisi Stopajı Desteği*		-KDV İadesi -Gelir vergisi Stopajı Desteği (6. Bölge)	
-Sigorta Primi (İşçi Hissesi) Desteği*	-Sigorta Primi (İşçi Hissesi) Desteği*			

*6. Bölge İçin Gelir vergisi Stopajı Desteği ve Sigorta Primi (İşçi Hissesi) Desteği

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2012

5.2.3.1. KDV İstisnası

Yurtdışından veya yurt içinden satın alınan makine ve teçhizat için teşvik belgesi kapsamında ve tüm bölgelere eşit şekilde uygulanan katma değer vergisinden muafiyet desteğidir.

5.2.3.2. Gümrük Vergisi Muafiyeti

Yurtdışında temin edilen makine ve teçhizat için teşvik belgesi kapsamında ve tüm bölgelere eşit şekilde uygulanan Genel Destek Uygulamaları kapsamında gümrük vergisinin ödenmemesi desteğidir.

5.2.3.3. Vergi İndirimi

Yatırım için hedeflenen katkı tutarına ulaşıncaya kadar gelir veya kurumlar vergisinden, bölgelerin gelişmişlik sırasına göre en gelişmişten en az gelişmişe doğru artan oranda vergi indirimi desteğidir. Bu destek Stratejik Yatırımlar, Büyük Ölçekli Yatırımlar ve Bölgesel yatırımlar çerçevesinde düzenlenen teşvik belgesine göre uygulanmaktadır.

5.2.3.4. Faiz Desteği

En az bir yıl vadeli krediler için sağlanan finansman desteğidir. Teşvik belgeli sabit yatırımın % 70 kadar kullanılan kredi yâda kar payının sadece 3, 4, 5 ve 6. Bölgelerde Bölgesel Teşvik Uygulaması kapsamında ve AR-GE ve Çevre Yatırımları için, belirlenen puanlarda Ekonomi Bakanlığı tarafından karşılanmasıdır.

5.2.3.5. Yatırım Yeri Tahsisi

Bölgesel Yatırımlar, Büyük Ölçekli Yatırımlar ve Stratejik Yatırım desteklerinden faydalanacak yatırım belgeli yatırımlar için Maliye Bakanlığının belirlediği usul ve esaslara göre yatırım yeri tahsis edilebilir.

5.2.3.6. Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği

Yatırım teşvik belgesi çerçevesinde stratejik yatırımlar, büyük ölçekli yatırımlar ve bölgesel yatırımlar kapsamında yapılan yatırım ile sağlanan ilave istihdam için ödenmesi gereken sigorta primi işveren hissesinin asgari ücrete tekabül eden kısmının belirli bir süreliğine Ekonomi Bakanlığı tarafından üstlenmesi desteğidir.

5.2.3.7. Sigorta Primi Desteği

Yatırım teşvik belgesi çerçevesinde sadece 6. Bölge yatırımları kapsamında yapılan yatırım ile sağlanan ilave istihdam için ödenmesi gereken sigorta primi işçi hissesinin asgari ücrete tekabül eden kısmının 10 yıl süre ile Ekonomi Bakanlığı tarafından üstlenmesi desteğidir.

5.2.3.8. Gelir Vergisi Stopajı Desteği

Yatırım teşvik belgesi yapılan yatırım ile sağlanan ilave istihdam için ödenmesi gereken gelir vergisi stopajının asgari ücrete tekabül eden kısmının 10 yıl süre ile terkin edilmesi desteğidir. Yalnızca 6. Bölge için düzenlene teşvik belgesi kapsamındadır.

5.2.3.9. KDV İadesi

Stratejik yatırımlar kapsamında yatırım tutarı 500 milyon Türk Lirasını aşan yatırımları bina ve inşaat harcamaları için tahsil edilen KDV' nin iade edilmesi desteğidir.

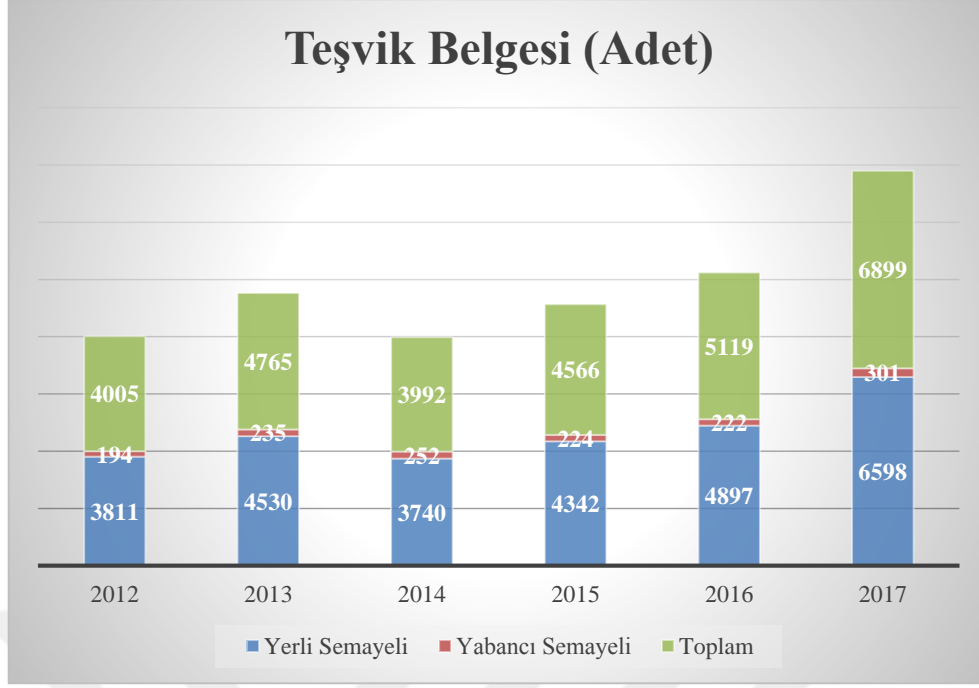
5.2.3.10. Bir Alt Bölge Desteğinden Yararlanacak Yatırımlar

Yatırımın aynı sektörde faaliyet gösteren en az beş özel veya tüzel kişinin bir araya gelerek ortağı olduğu yatırımcı tarafından ve entegrasyonu sağlayan bir yatırım olması, bölgesel teşvik veya büyük ölçekli yatırım teşviki kapsamında teşvik belgesi düzenlenerek gerçekleştirilen yatırımlarda veya yatırımın aynı şartlarda OSB' de gerçekleştirilmesi durumunda, vergi indirimi ve sigorta primi işveren hissesi desteği yatırımın bulunduğu bölgenin bir alt bölgesindeki oranlarda ve sürelerde desteklerden faydalandırılmaktadır.

Altıncı bölgede gerçekleştirilen teşvik belgeli büyük ölçekli yatırımlarda ve bölgesel yatırımlarda sigorta primi işveren hissesi desteği belirlenen oranda iki yıl ilaveli olarak uygulanmaktadır.

5.2.4 Yatırım Teşvik Belgesi

Yatırım Teşvik Belgesi; yatırımın temel özelliklerini ve değerlerini gösteren ve yatırımın belirlenen özelliklerine göre tespit edilen şartlar çerçevesinde gerçekleştirilmesi halinde belgede kayıtlı destek unsurlarından faydalanma olanağı sağlayan bir belgedir. Yatırımlarda Devlet Desteği Hakkındaki Karar' ın amaçlarına uygun olarak gerçekleştirilecek yatırımlar için teşviklerden faydalanma amacıyla düzenlenir.

Şekil 4. 2012-2017 Yılları Arasında Türkiye’ de Düzenlenen Yerli ve Yabancı Sermayeli Teşvik Belgesi Sayısı

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2018

5.2.4.1. Teşvik Belgesine Müracaat Nasıl Yapılır?

Yatırım Teşvik Belgesine müracaat mercii Ekonomi Bakanlığı Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü olarak belirlenmiştir. Ancak sabit yatırım tutarı on milyon Türk Lirasının altındaki yatırımlar için kalkınma ajanslarına veya sanayi odalarına istenen belgeler tamamlanmak koşulu ile başvurulabilir.

Tablo 6. Teşvik Belgesi Başvurusu Yapılabilecek Yerel Birimler (Kalkınma Ajansları)

Ahiler Kalkınma Ajansı	Kırşehir, Kırıkkale, Nevşehir, Niğde, Aksaray
Ankara Kalkınma Ajansı	Ankara
Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı	Antalya, Isparta, Burdur
Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı	Zonguldak, Karabük, Bartın
Bursa, Eskişehir, Bilecik Kalkınma Ajansı	Bursa Eskişehir, Bilecik
Çukurova Kalkınma Ajansı	Adana, Mersin
Dicle Kalkınma Ajansı	Batman, Mardin, Şırnak, Siirt
Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı	Kahramanmaraş, Osmaniye, Hatay
Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı	Van, Muş, Bitlis, Hakkari
Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı	Ordu, Trabzon, Rize, Giresun, Artvin
Doğu Marmara Kalkınma Ajansı	Kocaeli, Sakarya, Bolu, Düzce
Fırat Kalkınma Ajansı	Elazığ, Malatya, Tunceli, Bingöl
Güney Ege Kalkınma Ajansı	Aydın, Muğla, Denizli
Güney Marmara Kalkınma Ajansı	Çanakkale, Balıkesir
İpekyolu Kalkınma Ajansı	Adıyaman, Gaziantep, Kilis
İstanbul Kalkınma Ajansı	İstanbul
İzmir Kalkınma Ajansı	İzmir
Karacadağ Kalkınma Ajansı	Diyarbakır, Şanlıurfa
Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı	Sinop, Kastamonu, Çankırı
Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı	Erzurum, Erzincan, Bayburt
Mevlana Kalkınma Ajansı	Konya, Karaman
Orta Anadolu Kalkınma Ajansı	Sivas, Kayseri, Yozgat
Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya
Serhat Kalkınma Ajansı	Iğdır, Ağrı, Kars, Ardahan
Trakya Kalkınma Ajansı	Edirne, Kırklareli, Tekirdağ
Zafer Kalkınma Ajansı	Kütahya, Manisa, Afyonkarahisar, Uşak

Kaynak: Resmi Gazete, 2012

Tablo. 7 Teşvik Belgesi Başvurusu Yapılabilecek Yerel Birimler (Sanayi Odaları)

Adana Sanayi Odası
Ankara Sanayi Odası
Aydın Sanayi Odası
Balıkesir Sanayi Odası
Denizli Sanayi Odası
Ege Sanayi Odası
Eskişehir Sanayi Odası
Gaziantep Sanayi Odası
İstanbul Sanayi Odası
Kayseri Sanayi Odası
Konya Sanayi Odası
Kocaeli Sanayi Odası

Kaynak: Resmi Gazete, 2012

Teşvik belgesinin geçerlilik süresi içindeki işlemleri ilgili belgenin başvurusu yapılan kurum üzerinden yürütülür. Ancak Yatırımcı tarafından yapılan teşvik belgesi iptal başvuruları Bakanlığın görüşü alınarak sonuçlandırılır.

5.2.4.2. Teşvik Belgesine Başvuruların Değerlendirilmesi

Teşvik belgesi başvurusu yapılan yatırım projelerinin teşvik sisteminin amaçları doğrultusunda ve belirlenen şartlar sağlanması koşuluyla yatırımın ekonomik veriler açısından etkin olabilme yönünden değerlendirilmesi yapılarak; gerektiğinde ilgili kurum ve kuruluşların görüşleri de alınarak Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğüne onaylanır.

Yerel birimlere yapılan başvurulardan yerel birimlerce uygun görülenler için ‘Teşvik Belgesi’ hazırlanır ve değerlendirilmek üzere Bakanlığa gönderilir ve Bakanlıkça uygun görülenler onaylanarak ilgili birimlere gönderilir.

5.2.4.3. Teşvik Belgesi Kapsamındaki Yatırımın Gerçekleşme Durumunun Takibi

Teşvik belgesi başvurusu yapılan ve başvurusu Bakanlıkça onaylanan yatırımların gerçekleştirmelerini izleyerek gerçekleşme durumlarını altı aylık dönemler halinde Bakanlığa bildirmek üzere Kalkınma Ajansları görevlendirilmiştir.

5.2.5. 2012/3305 Sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar’ da Yapılan Değişiklikler

‘Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar’ ihtiyaca daha iyi ve daha etkili cevap verebilme adına Bakanlar Kurulu Kararı ile şimdiye kadar tam on dört defa değişikliğe uğramıştır. Yapılan değişiklikler Tablo 8 ‘da gösterilmiştir.

Tablo 8. 2012/3305 sayılı Kararda 17.08.2017 tarihine kadar yapılan değişiklikler

Bakanlar Kurulu Kararı		Yayımlandığı Resmi Gazete	
Karar Tarihi	Karar Sayısı	Tarih	Sayısı
15/06/2012	2012/3305	19.06.2012	28328
Bakanlar Kurulu Kararında Değişiklik Yapan Düzenlemeler			
02/10/2012	2012/3802	13/10/2012	28440
28/01/2013	2013/4288	15/02/2013	28560
27/05/2013	2013/4763	30/05/2013	28662
27/01/2014	2014/6058	09/05/2014	28995
30/06/2014	2014/6588	06/08/2014	29080
15/12/2014	2014/7273	05/03/2015	29286
16/03/2015	2015/7496	08/04/2015	29320
20/08/2015	2015/8050	27/08/2015	29458
09/11/2015	2015/8216	19/11/2015	29537
29/02/2016	2016/8715	08/04/2016	29678
07/09/2016	2016/9139	05/10/2016	29848
13/02/2017	2017/9917	22/02/2017	29987
24/04/2017	2017/10111	05/03/2017	30055
17/07/2017	2017/10585	17/08/2017	30157

Kaynak: İstanbul YMMO, 2017

5.2.6. Proje Bazlı Devlet Desteklerinin Getirdiği Yenilikler

‘‘Yatırımlara Proje Bazlı Devlet Yardımı Verilmesine İlişkin Karar’’ Bakanlar Kurulunun 2016/9495 sayılı Kararı ile 26.11.2016 tarihli Resmi Gazete’ de yayımlanmasıyla yürürlüğe girmiştir.

Yatırımlara Proje Bazlı Devlet Yardımı Verilmesine İlişkin Karar' ın amacı; Kalkınma planları ve yıllık planlarda öngörülen hedefler doğrultusunda ülkemizin mevcut durumda veya gelecekte ortaya çıkabilecek kritik ihtiyaçlarını karşılayacak, arz güvenliğini sağlayacak, dışa bağımlılığı azaltacak, teknolojik dönüşümünü gerçekleştirecek, yenilikçi, AR-GE yoğun ve yüksek katma değerli yatırımların proje bazlı olarak desteklenmesi şeklinde tanımlanmıştır (Ekonomi Bakanlığı, 2016)

5.2.6.1 Sağlanan Destekler

Yatırımlara Proje Bazlı Devlet Yardımı Verilmesine İlişkin Karar kapsamında sağlanan destekler şunlardır:

- Gümrük vergisi istisnası,
- KDV muafiyeti,
- KDV iadesi
- Vergi indirimi veya istisnası,
- Sigorta primi işveren hissesi desteği,
- Gelir vergisi stopajı desteği,
- Nitelikli personel desteği,
- Faiz desteği veya hibe desteği,
- Sermaye katkısı,
- Enerji desteği
- Kamu alım garantisi
- Yatırım yeri tahsis
- Altyapı desteği,
- Kanunlarla getirilen izin, tahsis, ruhsat, lisans ve tesciller ile diğer kısıtlayıcı hükümler için istisna getirilmesi veya yasal ve idari süreçlerde kolaylaştırıcı düzenleme yapılması.

5.2.6.2 Müracaat Değerlendirme Kriterleri

Asgari yatırım tutarı olan 100 bin Amerikan Doları şartını sağlayan yatırımlar için Ekonomi Bakanlığı'na yapılan başvurular aşağıda sıralanan değerlendirme ölçütlerinden geçirilir (Resmi Gazete, 2016). Değerlendirme sonucunda uygun görülen projeler Bakanlar Kuruluna sunulur. Bakanlar Kurulu tarafından desteklenmesine karar verilen proje veya projeler için 'Destek Kararı' yayımlanır. Değerlendirme sonucu uygun görülmeyen projeler için talep edilmesi halinde 'Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar' kapsamında değerlendirme yapılabilir.

-Ülkemizin mevcut durumda veya gelecekte ortaya çıkabilecek kritik ihtiyaçlarını karşılayabilme,

-Ülkemizde üretim kapasitesi yetersiz olan ürünlerde arz güvenliği sağlayabilme,

-Ülkemizin teknoloji açığı olan alanlarda teknoloji kapasitesini geliştirme,

-Dış ticaret açığı verilen alanlarda dış bağımlılığı azaltma,

-Yüksek katma değer sağlayabilme,

-Ülkemizde üretimi olmayan yeni nesil teknolojileri kullanarak üretim yapılabilmesini sağlama,

-Farklı sektörlerde ülkemizde rekabet gücü sağlama,

-Etkileşimde olduğu sektörlerde teknolojik dönüşümü hızlandırma ve bu sektörlerde pozitif dışsallık sağlama,

-Yenilikçi ve AR-GE dayalı yatırımı olma,

-Cari işlemler dengesini olumsuz etkileyen ve hammadde sıkıntısı yaşayan sektörlerde gerçekleştirilecek yüksek katma değerli işlenmiş ürünlerin üretimine yönelik yatırım olma,

-Ülkemizin hammadde potansiyelinin değerlendirilmesine olanak sağlayan entegre yönelik yatırım olma,

Değerlendirme koşullarını sağlayan projeler desteklerden faydalanabilir.

5.2.7. Cazibe Merkezleri Programı

678 sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin yayınlanması ile 28.11.2017 tarihli ve 2016/9596 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla 2017 tarihli 29945 sayılı Resmi Gazete’ nin yayımlanması ile yürürlüğe girmiştir. Bu programın amacı bölgesel gelişmişlik farkını azaltmaktır. Bu program sayesinde desteklenecek iller Tablo 9’ de gösterilmiştir.

Tablo 9. Cazibe Merkezleri Programı Kapsamındaki İller

Adıyaman	Şanlıurfa	Siirt	Gümüşhane
Bayburt	Kars	Diyarbakır	Malatya
Mardin	Van	Batman	Ağrı
Elazığ	Bingöl	Erzurum	Iğdır
Hakkari	Muş	Ardahan	Erzincan
Şırnak	Bitlis	Tunceli	

Kaynak: Resmi Gazete, 2017

Tablo 8’ den de görüleceği üzere bu programdan faydalanacak olan illerin çoğunluğu ülkemizde sosyo-ekonomik gelişmişlik olarak en az gelişen illerin bulunduğu Doğu ve Güneydoğu illerini kapsamaktadır. Bu program kapsamında desteklenen illerin ezici çoğunluğu ‘Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararın Uygulanmasına ilişkin Karar’ kapsamında ‘ Bölgesel Teşvik Uygulaması’ çerçevesindeki 6. Bölge desteklerinden faydalanan iller olduğu gözlemlenmektedir.

Bu program kapsamında desteklenmesine karar verilen illerde gerçekleştirilecek olan yatırımlarda desteklerden faydalanmak için; imalat sanayisinde iki milyon Türk Lirası tutarında sabit yatırım ve asgari 30 kişilik istihdam sağlanması gerekir, çağrı merkezi yatırımları için ise minimum 200 kişilik istihdam sağlayacak bir yatırımın gerçekleştirilmesi şartı sağlanmalıdır. Bu şartları sağlayan yatırımcılar Tablo 10’ da gösterilen destek paketlerinden faydalanabileceklerdir.

Tablo 10. Cazibe Merkezleri Destek Paketleri

CAZİBE MERKEZLERİ DESTEK PAKETLERİ			
Yatırım ve Üretim Destek Paketi	Üretim Tesisi Taşıma Destek Paketi	Çağrı Merkezi Destek Paketi	Veri Merkezi Yatırım ve Enerji Destek Paketi
Danışmanlık Hizmeti Desteği Yatırım Yeri Tahsisi Desteği Bina Yapımı Desteği Faizsiz Yatırım Kredisi Desteği Faiz İndirimli İşletme Kredisi Desteği	Nakdi Taşıma Desteği Teşvik Desteği Taşınan Tesis İçin Yatırım ve Üretim Destek Paketi Kapsamında Yatırım Yeri Tahsisi Faiz İndirimli İşletme Kredisi Desteği Danışmanlık Hizmeti Faizsiz Yatırım Kredisi Desteği	Bina Tahsisi Fiber İletişim Altyapı Desteği Personel Eğitim Desteği Yatırım Yeri Tahsisi Bina Yapım Desteği Faizsiz Yatırım Kredisi Desteği	Veri Merkezi Enerji Desteği Fiber İletişim Altyapı Desteği Yatırım Yeri Tahsisi Faizsiz Kredi Yatırım Desteği

Kaynak:Resmi Gazete, 2017

ALTINCI BÖLÜM

YATIRIM TEŞVİKLERİNİN ETKİNLİĞİ VE YATIRIM KARARLARINA ETKİSİ DİYARBAKIR İLİ ÖRNEĞİ

Çalışmanın bu bölümünde Diyarbakır'ın sosyal ve ekonomik yapısı incelenecektir. Akabinde Diyarbakır ilini de kapsayan yatırım teşviklerinin sayısal ve sektörel verileri incelenecek, ekonomik parametrelere dönük etki analizi yapılacaktır. Daha sonra yatırım teşviklerinin ile dönük yatırım kararlarına etkisi ve yatırımcıların yatırım teşvik sistemi ile ilgili düşüncelerinin araştırılmaya çalışıldığı yatırımcılarla yapılan görüşmeler ve sonuçlarına değinilecektir.

6.1 İlin Sosyal ve Ekonomik Durumu

Jeopolitik konumu ve geçiş yollarının üstünde bulunması Diyarbakır'ı tarihten beri kuzey Mezopotamya'nın adeta merkezi konumuna getirmiştir. Hint ve İran ticaret merkezlerinin kavşağında bulunması ilin idari ve iktisadi bir merkez olmasına sebep olmuştur. (Öğüt ve Çadırcı, 2013:142) Osmanlı döneminde de sanayi, ticaret, kültür, edebiyat alanlarında çok önemli bir merkez olma hüvviyetini korumuştur. Bu dönemde diğer bölgelere mal ihrac eden önemli bir merkez konumundaydı. 1900' lü yıllara kadar Osmanlı Devletinde tekstil üretiminde İstanbul, Bursa ve Trabzon' dan sonra gelmekteydi ve üretimin çoğunluğunu Avrupa pazarlarına ihrac eden bir merkez konumundaydı. (Haspolat, 2013:360)

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarına kadar da bu konumunu muhafaza eden Diyarbakır, özellikle 1925 Şeyh Said isyanından sonra güvenliğe ağırlığın ön plana çıkması, ekonomik durumun ikinci plana itilmesi, ilin iktisadi hayattaki en önemli unsuru olan tarımda sanayileşmenin yakalanamaması, sanayide alt yapının oturtulamaması ve idari olarak düzenin tam olarak tesis edilememesi nedeniyle tarihten beri önemli bir ticaret ve üretim merkezi olma kimliğini yavaş yavaş yitirmeye başlamıştır.

Günümüzde ise il ekonomik olarak ağırlığın tarımda olduğu bir il durumunda iken; özellikle son 20 yılda yaşanan göç dalgası ve köyden kent merkezine doğru başlayan göç hareketi ekonomik yaşam kültüründen sanayi yaşam kültürüne doğru bir nüfus hareketliliğinin oluşmasına neden olmuştur (Özdaş, 2009:61). Bununla birlikte ili de kapsayan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) ile birlikte il ekonomisinde tarımın ağırlığının devam edeceği ve kent merkezinde artan nüfus ve başlayan sanayi nüfusu ile birlikte ilde tarıma dayalı sanayinin ileriki süreçte daha fazla ön plana çıkacağı öngörülmektedir.

6.1.1. İlin Nüfusu

Cumhuriyet döneminde yapılan ilk nüfus sayımına göre Diyarbakır'ın nüfusu 194.183 idi. Türkiye İstatistik Kurumu 01 Şubat 2018 tarihinde adrese dayalı nüfus kayıt sistemine göre Diyarbakır'ın güncel nüfusu 1.699.901 olarak açıklanmıştır. Bu nüfusuyla Türkiye'nin en kalabalık 12., Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ise Gaziantep ve Şanlıurfa'dan sonra 3. sırada gelmektedir.

Tablo 11. Diyarbakır'ın Nüfus Değişim Tablosu

YILLAR	NÜFUS	YILLAR	NÜFUS
1927	194.183	1990	1.094.994
1935	214.142	2000	1.362.708
1940	257.321	2007	1.460.714
1945	249.949	2008	1.492.828
1950	293.738	2009	1.515.011
1955	343.903	2010	1.528.958
1960	401.884	2011	1.570.943
1965	475.916	2012	1.592.167
1970	518.208	2013	1.607.437
1975	651.233	2014	1.635.048
1980	778.150	2015	1.654.196
1985	934.505	2016	1.673.119

Kaynak : TÜİK, 2017

Tablo 11 'den de görüldüğü üzere ilin nüfusu Cumhuriyetin ilk yıllarından başlayarak sürekli artış göstermiştir. Kentteki sürekli nüfus artışı Diyarbakır'ın 1993 yılında nüfusuyla büyükşehir sūtatūsüne geçmesini sağlamıştır.

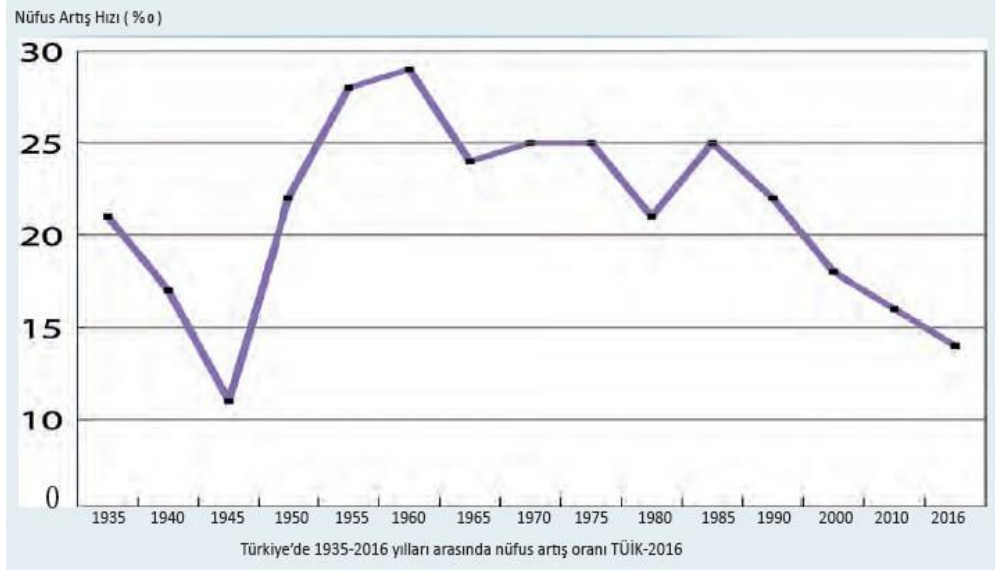
Şekil 5' te Türkiye'nin yıllara göre nüfus artış hızı oranları ile Tablo 12' de Diyarbakır'ın yıllara göre nüfus artış oranları incelendiğinde 1940 yılı hariç bütün dönemler boyunca Diyarbakır'ın nüfus artış hızı Türkiye ortalamasının üstündedir. Buda şu anlama geliyor ki Diyarbakır nüfus olarak Türkiye ortalamasından daha hızlı artmaktadır.

Tablo 12. Diyarbakır İlinin Yıllara Göre Nüfus Artış Hızı

YILLAR	NÜFUS ARTIŞ ORANI (%0)
1935	36,74
1940	-5.81
1945	32,29
1950	31,53
1955	31,16
1960	33,82
1965	39,97
1970	22,75
1975	35,61
1980	36,62
1985	31,70
1990	21,87
2000	21,9
2010	9,2
2016	11,4

Kaynak: TÜİK, 2017

Diyarbakır'ın nüfus artış oranı incelendiğinde (Tablo 12) 1940 yılı hariç sürekli bir artış durumu sözkonusudur. En yüksek artış hızı 1965 yılında 39,97 ile olmuştur. 1985' ten sonra ilin nüfus artış hızı azalmaya başlamıştır. Nüfus artış hızı azalış gösterdiği dönemler de bile ülke nüfusuna oranla daha yüksektir.

Şekil 5. Türkiye' nin Yıllara Nüfus Artış Hızı (Binde)

Kaynak: <http://www.cografyabilimi.gen.tr>

Şekil 5 incelendiğinde il nüfusu sürekli artmasına rağmen, il nüfusunun artış hızı özellikle 1985' ten sonra azalma eğilimi göstermektedir. Bunun başlıca nedenleri olarak eğitilmiş nüfusun artışı ile birlikte hane başına düşen çocuk sayısının azalmaya başlaması, yani yeni neslin öncekilere göre daha az çocuk sahibi olma eğiliminin başlamasıdır. Nüfus artış hızındaki azalışın bir diğer sebebi de bölgede çatışmalı ortamın başlaması ile terör ve toplumsal huzursuzluğun baş göstermesi ile beraber, ilden Türkiye' nin batı illerine doğru gerçekleşen göç hareketidir.

Tablo 13. Diyarbakır Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

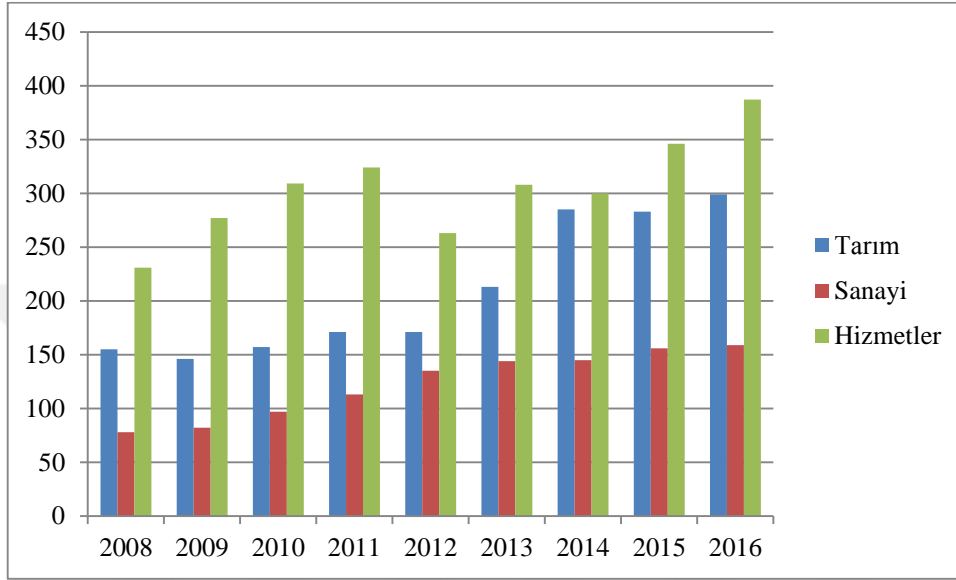
Yıl	Yaş Grubu	Nüfus	Nüfus Yüzdesi
2016	0-4 Yaş	204439	0,1222
2016	10-14 Yaş	177846	0,1063
2016	15-19 Yaş	179163	0,1071
2016	20-24 Yaş	156252	0,0934
2016	25-29 Yaş	148279	0,0886
2016	30-34 Yaş	126414	0,0756
2016	35-39 Yaş	119843	0,0716
2016	40-44 Yaş	90672	0,0542
2016	45-49 Yaş	67085	0,0401
2016	50-54 Yaş	64107	0,0383
2016	55-59 Yaş	40344	0,0241
2016	5-9 Yaş	186563	0,1115
2016	60-64 Yaş	36071	0,0216
2016	65-69 Yaş	26666	0,0159
2016	70-74 Yaş	19313	0,0115
2016	75-79 Yaş	13766	0,0082
2016	80-84 Yaş	9597	0,0057
2016	85-89 Yaş	4475	0,0027
2016	90+ Yaş	2224	0,0013

Kaynak: TÜİK, 2017

Tablo 13 incelendiğinde ildeki çocuk ve genç nüfusun oldukça yüksek oranda olduğu gözlenmektedir. İl nüfusunun %51,76' sı 30 yaşın altındadır. Nüfus yaş dağılımı itibariyle Türkiye' nin en fazla genç ve çocuk nüfusuna sahip illeri arasındadır. Çalışma yaşındaki nüfus yoğunluğu oldukça yüksektir.

6.1.2. Diyarbakır' ın İstihdam Durumu

Diyarbakır' da istihdam alanında en yüksek pay hizmetler sektörüne aittir. Bu sektördeki istihdam payı Şekil 6' dan da görüleceği üzere sürekli bir artış göstermektedir. Bazı yıllar hizmetler sektöründeki istihdam sayıları azalış göstermesine rağmen yine de en yüksek oranda istihdam sağlayan sektör hizmetler sektörü olarak göze çarpmaktadır.

Şekil 6. TRC 2¹ Bölgesinde İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı

Kaynak: GAP İdaresi, 2017

Şekil 6' dan da görüleceği üzere TRC 2 istatistiki bölge biriminde bulunan ve sosyo-ekonomik olarak benzer özellikler gösteren Şanlıurfa ve Diyarbakır' ın iline ait veriler incelendiğinde 2008' den 2011 yılına kadar hizmetler sektöründe sürekli bir artış gözlenmektedir. 2008 yılında yaşanan küresel krizin ülkemiz de 2012 yılında etkileri görülmeye başlamasıyla hizmetler sektöründe istihdamda negatif bir etki yaratmıştır. Fakat bu durum fazla sürememiş 2013 yılından sonra toparlanma sürecine girilmiştir.

Özellikle Cumhuriyet döneminden Kent nüfusunun kırsal nüfusu geçmeye başlamasına kadar geçen süre de istihdamda tarım sektörünün ağırlığı çok yüksek idi. Fakat kırsaldan kent merkezine doğru yaşanan göç hareketi ile birlikte sanayi ve hizmetler sektörünün gelişmeye başlaması ve tarımda makineleşmenin etkisi ile birlikte tarım sektörünün istihdamdaki oranı azalmaya başlamıştır. 2008 'den 2016 yılına kadar tarım sektöründeki istihdam sayısı bazen

¹ TRC 2 İstatistiki Bölge Sınıflamasına Göre Benzer Özellikler Gösteren Şanlıurfa ve Diyarbakır İllerini Kapsamaktadır.

çok az miktarda azalma göstermesine rağmen genel itibariyle istikrarlı bir artış söz konusudur. Bu artış özellikle GAP sulama projelerinin hayata geçmeye başlamasıyla sulanabilir alanların artışı ile sağlanmaktadır. Sulanabilir alanlardaki her artış beraberinde iş gücü ihtiyacını doğurmakta ve istihdam sağlamaktadır.

TRC 2 Bölgesi sanayileşmeye geç başlamış bir bölgedir. Dolayısıyla sanayi sektöründeki istihdam diğer sektörlerle göre en azdır. Fakat son yıllarda uygulamaya konulan teşvik sistemi ile beraber bu sektörde ki istihdam sayıları her geçen gün artış göstermiştir. Şekil 6 incelendiğinde 2008 den 2016 yılına kadar tam bir istikrar içinde sektördeki istihdam sayıları artmıştır.

Tablo 14. TRC 2 (Şanlıurfa ve Diyarbakır) İstatistiki Bölge Biriminde Yıllar İtibariyle Toplam İstihdam Sayıları

YILLAR	Toplam İstihdam Sayıları(Bin)
2008	464
2009	505
2010	563
2011	608
2012	569
2013	665
2014	730
2015	784
2016	846

Kaynak: GAP İdaresi, 2017

Tablo 14 incelendiğinde tüm sektörlerdeki toplam istihdam sayıları 2012 yılı hariç sürekli artış meydana gelmiştir. 2012 yılında tüm Türkiye’ de olduğu gibi 2008 küresel krizin etkilerini ülkemizde de göstermeye başlamasıyla Diyarbakır da istihdam sayılarında bir azalış söz konusu olmuştur.

6.1.3 Diyarbakır' ın İşsizlik Durumu

Ülke ortalamasının üstünde çalışabilir yaştaki nüfus ve ülke ortalamasının altında gerçekleşen istihdam oranına bağlı olarak ilde Türkiye ortalamasının üstünde bir işsizlik oranı mevcuttur.

Tablo 15. Yıllara Göre İşgücü, İşsizlik ve İstihdam Sayıları (TRC 2)

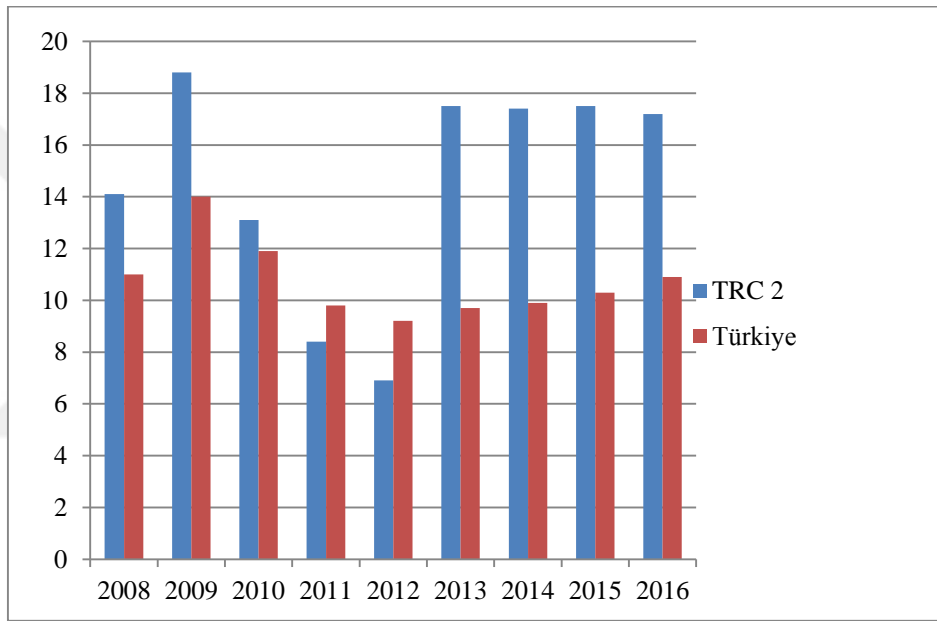
YILLAR	15 ve Daha Yukarı Yaştaki Nüfus(Bin Kişi)	İşgücü (Bin Kişi)	Toplam İstihdam Sayısı(Bin Kişi)	İşsizlik (Bin Kişi)	TRC 2 İşsizlik Oranı	Türkiye İşsizlik Oranı
2008	1696	540	464	76	14,1	11
2009	1810	622	505	117	18,8	14
2010	1932	647	563	85	13,1	11,9
2011	2022	663	608	55	8,4	9,8
2012	2121	610	569	42	6,9	9,2
2013	2127	805	665	141	17,5	9,7
2014	2088	884	730	153	17,4	9,9
2015	2175	951	784	166	17,5	10,3
2016	2260	1021	846	175	17,2	10,9

Kaynak: GAP İdaresi, 2017

Tablo 15' ten de görüleceği gibi ildeki 15 yaş ve üstü nüfusta sürekli bir artış durumu olduğu görülmektedir. Buna bağlı olarak işgücü sayısı sürekli artmaktadır. İstihdam sayıları işgücü nüfus artışına göre geride kalmaktadır bunun sonucu olarak işsiz bir nüfus ortaya çıkmaktadır.

TRC 2 Bölgesindeki işsizlik oranları 2008 yılından 2016 yılına kadar bazı yıllar azalan bazı yıllar da artan bir seyir izlemektedir. Bu durum Türkiye ortalamasının gösterdiği tepki ile orantılıdır. Tablo 7 incelendiğinde ülkede işsizlik oranı arttığı dönem, bölgede de artış göstermekte, azaldığı dönemde de yine bölgede de azalma görülmektedir.

Diyarbakır ve Şanlıurfa illerindeki işsizlik oranları genel itibariyle Türkiye ortalamasının üstünde bir seyir izlemektedir. Fakat 2011 ve 2012 yıllarında işsizlik rakamları ülkedeki işsizlik rakamlarının altında gerçekleşmiştir. 2013 yılında ise önceki iki yıla göre sert bir yükselişle işsizlik rakamı gerçekleşmiştir. Yaptığımız araştırma sonucu 2011 ve 2012 yıllarında Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) tarafından düzenlenen Toplum Yararına Çalışma Programı (TYÇP) kapsamında geçici olarak yüksek sayıda geçici bir istihdam olanağı sağlanmıştır. (GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2016) 2011-2012 yıllarındaki işsizlik rakamlarındaki düşüş bu programın uygulanması ile sağlanmıştır.

Şekil 7. TRC2-Türkiye İşsizlik Oranları

Kaynak: GAP İdaresi, 2017

6.1.4 Diyarbakır' ın İhracat-İthalat Durumu

Diyarbakır ilindeki firmaların 2013 yılında gerçekleştirdiği 237 Milyon Dolarlık ihracat rakamı ile Türkiye' ki iller arasında 34. sırada yer almıştır. 2015 yılına gelindiğinde ise 39. sıraya gerilemiştir. Yine 2013 yılında firmaların gerçekleştirdiği 66,4 Milyon Dolarlık ithalat ile iller arasındaki sıralaması 47 olarak gerçekleşmiştir.(TÜİK, 2013)

Tablo 16. Diyarbakır Firmalarının Ekonomik Faaliyet Alanlarına Göre İhracat-İthalat Rakamları 2014 (Dolar)

Ekonomik Faaliyet Alanı	İthalat	İhracat	Toplam
Tarım ve Ormancılık	8.433.000	1.358.000	9.791.000
Maden ve Taş Ocaklığı	4.000	94.146.000	94.150.000
İmalat	46.954.000	158.615.000	205.569.000
Toptan ve Perakende	56.000		56.000
Toplam	55.447.000	254.119.000	309.566.000

Kaynak: Karacadağ Kalkınma Ajansı, 2015

Diyarbakır firmaları tarım ve ormancılık, maden ve taş ocaklığı, imalat ve toptan ve perakende faaliyet alanlarında yurt dışından ithalat yapmaktadır. Aynı sektörlerden toptan ve perakende hariç diğer alanlarda yurt dışına ihracat gerçekleştirmektedirler.

Tablo 17. Diyarbakır Firmalarının İhracat Yaptığı Ülkeler ve İhracat Rakamları-2014 (Dolar)

Irak	97.764.113
Çin	66.523.972
Suudi Arabistan	6.881.215
İran	2.995.976
Suriye	2.879.712
Diğer Ülkeler	13.207.233

Kaynak: Karacadağ Kalkınma Ajansı, 2015

Diyarbakır firmaları ihracatı genellikle komşu ülkeler ile yaptığı görülmektedir. Bunun sebebi pazarın yakın olması yani ulaşım maliyetinin düşük olması ve ihracat yapılan ülkelerin Türkiye'ye göre sanayileşmede geri kalmalarıdır. Tablo 17 incelendiğinde sadece Çin bu kategoride değerlendirilmemektedir. Çin'e Diyarbakır'dan yapılan ihracat oranında

hammadde ve özellikle mermer önemli yer tutmaktadır. Çin' e yapılan ihracat oranının yüksek çıkması bu sebeptedir.

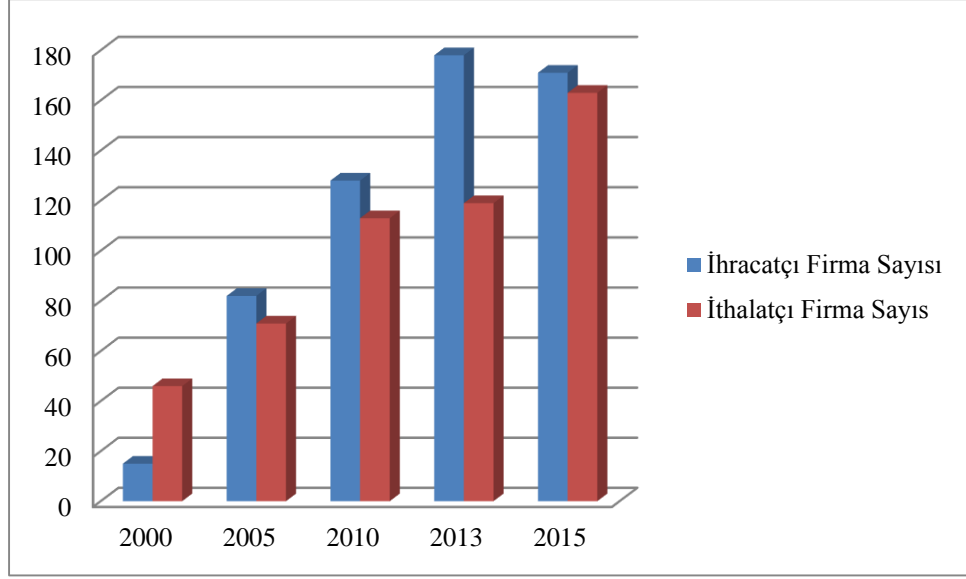
Tablo 18. Diyarbakır Firmalarının İthalat Yaptığı Ülkeler-2014 (Diyarbakır)

Çin	14.159.425
Ukrayna	12.585.894
Rusya Federasyonu	5.911.165
Hindistan	2.702.134
İspanya	2.578.535
Malezya	2.571.257
Diğer Ülkeler	19.202.944

Kaynak: Karacadağ Kalkınma Ajansı, 2015

Diyarbakır firmalarının ithalat yaptığı ülkeler ve ithalat miktarı Tablo 18 ' de gösterilmektedir. En fazla ithalat yapılan ülke küresel ekonomide en fazla ilerleme kat eden ve dünyanın en kalabalık nüfusuna sahip olan Çin' dir. İthalatın büyük çoğunluğu Asya ülkelerinden yapılmaktadır.

İlin dış ticareti sürekli artış eğilimi göstermektedir. 2006 yılında ihracatı 67 milyon dolar iken 10 yıllık süre zarfında bu rakam yaklaşık olarak 3 kat büyümüştür. Diyarbakır' ın ihracat rakamları, ithalatından yüksektir. İhracatındaki artış miktarı Türkiye ortalamasının üstünde seyretmektedir. Dış ticaret dengesi Türkiye' de negatif iken, Diyarbakır' da pozitifdir. Türkiye 2015 yılında yaklaşık olarak 63.3 milyar dolar dış ticaret açığı vermişken, Diyarbakır 134 milyon dolar dış ticaret fazlası vermiştir(Deniz, 2016:2).

Şekil.8 Yıllara Göre Diyarbakır' daki İhracatçı ve İthalatçı Firma Sayıları

Kaynak: GAP İdaresi, 2017

Dış ticaret rakamları sürekli bir artış eğilimi göstermektedir. Yalnızca 2013 ve 2015 yıllarında özellikle ihracatın en fazla yapıldığı komşu ülkelerde yaşanan savaş durumu ilin ihracat rakamlarını olumsuz etkilemiştir. Şekil 8 incelendiğinde bu durumun ihracat yapan firma sayısını da etkilediği görülmektedir. İthalat yapan firma sayısını etkilememesinin nedeni; ithalat yapılan ülkelerde Ukrayna hariç, böyle bir sorunla karşılanmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Fakat en fazla ihracatın yapıldığı ülkelerin, Çin hariç hemen hepsinde uluslararası kısıtlamalar, iç savaş ve siyasi ve ekonomik istikrarsızlık durumu söz konusudur.

İlin ihracat rakamları her ne kadar artış eğilimi gösterse de Türkiye ortalamasının çok altında bir ihracat rakamı gerçekleşmektedir. Türkiye' nin toplam ihracatı içindeki payı binde 1,3 düzeyindedir. Kişi başına düşen ihracat miktarı Türkiye ortalamasının 10 katından daha azdır. Türkiye' de ihracat yapılan ülke sayısı Diyarbakır firmalarının ihracat yaptığı ülke sayısının 3 katından fazladır. Nüfus olarak Türkiye' nin en kalabalık 12. İli konumunda olmasına ve çalışma yaşındaki nüfus bakımından ülke ortalamasının üstünde bulunmasına rağmen, bu avantajını üretime ve ürettiğini satabilme yönünden kullanamamıştır.

Diyarbakır ili benzer sosyo-kültürel ve coğrafik yapıya sahip sanayi kenti hüviyetini kazanmış olan Gaziantep ili ile karşılaştırıldığında ihracat alanındaki durumunun daha iyi görülecektir. Gaziantep firmalarının 2015 yılındaki ihracatı 6,3 milyar dolar ile Diyarbakır firmalarından yaklaşık olarak 32 kat daha fazla ihracat yapmışlardır.

Tablo 19. Diyarbakır' ın İhracat Göstergeleri (2015)

	Diyarbakır	Türkiye
Kişi Başı İhracat (Dolar)	177	1,828
İhracat İl Sıralaması	39	-
İhracat Yapılan Ülke Sayısı	67	222
Türkiye İhracatı İçindeki Payı	0,013	-

Kaynak :TUİK, 2016

6.1.5. Diyarbakır' ın Sanayi Profili

Diyarbakır' da 1991 yılında kurulan Diyarbakır Organize Sanayi Bölgesi (DİYAROSB) , 25.12.2017 tarihi itibariyle yer tahsisi başvuruları başlayan, Diyarbakır Tekstil İhtisas Organize Sanayi Bölgesi ve 2009 yılında kurulan Diyarbakır Tarıma Dayalı İhtisas (Besi) Organize Sanayi Bölgesi olmak üzere üç tane organize sanayi bölgesi bulunmaktadır. Bununla birlikte ilde ayrıca 3 tanesi dış ilçelerde 4 tanesi de merkez ilçelerde olmak üzere toplam yedi tane de küçük sanayi sitesi mevcuttur. Ayrıca OSB ile bağlantılı olarak yerelden bölgeye ve Ortadoğu' ya dönük hizmet veren işletmelerimizin de yer alacağı Diyarbakır Lojistik Merkezinin kuruluş çalışmaları da devam etmektedir.

Tablo 20. DİYAROSB Parsel Durumu

Tahsis Edilen Parsel Sayısı	306
Boş Parsel Sayısı	18
Toplam	324

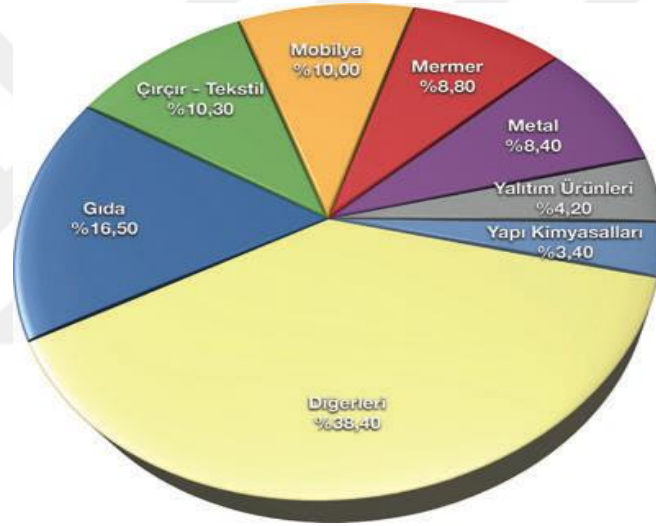
Kaynak: DİYAROSB, 2018

Tablo 21. DİYAROSB Yatırımcı Durumu

Üretimde Olan Firma Sayısı	202
İnşaatta Olan Firma Sayısı	29
Projede Olan Firma Sayısı	45
Toplam	276

Kaynak : DİYAROSB, 2018

OSB bünyesindeki firmalarda yaklaşık olarak 6 bin çalışan istihdam edilmektedir. Proje ve inşaat aşamasındaki yatırımlar ile birlikte 5.300 kişilik istihdamın sağlanacağı düşünülmektedir.

Şekil. 9 DİYAROSB Firmaların Sektörel Dağılım Oranları

Kaynak: DİYAROSB 2016 Yılı Faaliyet Raporu

Diyarbakır Organize Sanayi Bölgesinde gıda sektörü, çırcır ve tekstil ve mobilya sektörü öne çıkan sektörlerdir. Bunun yanında mermer ve metal sektörü de öne çıkan sektörler olarak Şekil 9 'da da göze çarpmaktadır.

Tablo 22. DİYAROSB Üretim Yapan Firmaların Sektörel Dağılımı

Çırçır, Ham yağ ve Biyodizel	14
Tekstil ve Çorap	8
Mermer ve Bazalt İşleme	16
Gıda ve Yem	37
Yapı Elemanları ve Kimyasalları	16
Metal İşleme	17
Elektrik Makine ve Aksamları	10
Kereste, Mobilya ve Pen İmalatı	37
Diğerleri	47
Toplam	202

Kaynak : DİYAROSB, 2018

İlin Tarıma Dayalı İhtisas Organize Sanayi Bölgesinde faal olan firma sayısı 36 adettir. TDİ-OSB 36 adeti faaliyette olan ve 44 adedi de proje aşamasında bulunan toplam 80 adet parsel bulunmaktadır.

Tablo 23. Diyarbakır Tarıma Dayalı İhtisas-Besi Organize Sanayi Bölgesi

Alan Büyüklüğü (Hektar)	186
Parsel Sayısı (Adet)	80
Faal Firma Sayısı	36
İnşaat Aşamasındaki Firma Sayısı	0
Proje Aşamasındaki Firma Sayısı	44

Kaynak : Diyarbakır Besi OSB, 2018

İldeki OSB'lerin kuruluşuna bakıldığında Diyarbakır'ın sanayileşmeye son 20 yılda başladığı söylenebilir. Sanayileşmiş toplum kültür yapısının son yıllarda hızlı gelişmeler gösterdiği gözlenmektedir. Sanayi sektörünün ildeki istihdam oranındaki payı yaklaşık %19 civarlarındadır. Bu durum her geçen dönem sektör lehine ilerleme kat etmektedir.

Tablo 24. Diyarbakır Küçük Sanayi Siteleri (KSS)

	İşyeri Sayısı	Doluluk
Bismil KSS	108	108
Ergani KSS	118	118
Merkez KSS	320	320
Merkez Oto KSS	298	298
Merkez Oto Tamirciler 3 KSS	376	376
Merkez Marangozlar KSS	99	99
Silvan KSS	220	220

Kaynak: Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2017

Diyarbakır’ da faaliyet gösteren yedi küçük sanayi sitesinde toplam 1539 adet işyeri bulunmaktadır. İlerdeki küçük sanayi sitelerinde çoğunlukla otomotiv, mobilya ve metal alanlarında hizmet vermekte olan küçük üreticiler ile birlikte servis hizmeti sunan işletmeler de mevcuttur. İilde bulunan bütün KSS’ leri tam doluluk oranıyla kente hizmet vermektedir.

6.1.6. Diyarbakır’ ın Teşvik Belgeli Yatırım Profili

Diyarbakır ilinde yatırım teşvik belgesi müracaatları Karacadağ Kalkınma Ajansı Yatırım Destek Ofisi tarafından yürütülmektedir. Türkiye’ de 1960 yılından sonra özellikle planlı kalkınma sürecinin başlamasıyla yürürlüğe konulan ‘Teşvik Belgesi’ kapsamında devlet destekleri uygulanmaya başlanmıştır. Fakat 2000 ‘ li yıllara kadar Diyarbakır ilinde teşvik belgesi başvuruları çok az miktarda seyir etmekte idi. Bu durumun sebebi olarak sanayi yaşam kültürünün yerleşmemiş olması ve yaşanan çatışmalı ortam sebebiyle sermayenin il dışına kaçıışı gösterilebilir.

Tablo 25. Yıllar İtibariyle Teşvik Belgeli Yatırımlar

2001 YILI		Belge Adedi	Sabit Yatırım Tutarı (Milyon TL)	İstihdam	2002 YILI		Belge Adedi	Sabit Yatırım Tutarı (Milyon TL)	İstihdam
DİYARBAKIR	Yerli	29	72	1514	DİYARBAKIR	Yerli	14	81	842
	Yabancı	0	0	0		Yabancı	0	0	0
TÜRKİYE	Yerli	1877	8820	91169	TÜRKİYE	Yerli	2453	10015	111887
	Yabancı	173	3547	14537		Yabancı	201	1652	23559
2003 YILI		Belge Adedi	Sabit Yatırım Tutarı (Milyon TL)	İstihdam	2004 YILI		Belge Adedi	Sabit Yatırım Tutarı (Milyon TL)	İstihdam
DİYARBAKIR	Yerli	8	17	486	DİYARBAKIR	Yerli	18	14	578
	Yabancı	0	0	0		Yabancı	1	1	10
TÜRKİYE	Yerli	2984	10725	129113	TÜRKİYE	Yerli	3252	11208	12787
	Yabancı	191	955	14266		Yabancı	207	4673	34567
2005 YILI		Belge Adedi	Sabit Yatırım Tutarı (Milyon TL)	İstihdam	2006 YILI		Belge Adedi	Sabit Yatırım Tutarı (Milyon TL)	İstihdam
DİYARBAKIR	Yerli	19	20	387	DİYARBAKIR	Yerli	20	37	403
	Yabancı	0	0	0		Yabancı	0	0	0
TÜRKİYE	Yerli	3363	12245	119073	TÜRKİYE	Yerli	2341	11685	80249
	Yabancı	188	3826	28605		Yabancı	134	1613	17769

2007 YILI		Belge Adedi	Sabit Yatırım Tutarı (Milyon TL)	İstihdam	2008 YILI		Belge Adedi	Sabit Yatırım Tutarı (Milyon TL)	İstihdam
DİYARBAKIR	Yerli	26	128	613	DİYARBAKIR	Yerli	9	13	219
	Yabancı	0	0	0		Yabancı	1	1	20
TÜRKİYE	Yerli	2070	15866	77491	TÜRKİYE	Yerli	2267	16248	70914
	Yabancı	169	4077	22791		Yabancı	174	4525	20404
2009 YILI		Belge Adedi	Sabit Yatırım Tutarı (Milyon TL)	İstihdam	2010 YILI		Belge Adedi	Sabit Yatırım Tutarı (Milyon TL)	İstihdam
DİYARBAKIR	Yerli	20	109	793	DİYARBAKIR	Yerli	78	195	1459
	Yabancı	0	0	0		Yabancı	2	41	375
TÜRKİYE	Yerli	1917	13878	65652	TÜRKİYE	Yerli	3415	60730	118671
	Yabancı	157	9616	12934		Yabancı	196	7113	14868
2011 YILI		Belge Adedi	Sabit Yatırım Tutarı (Milyon TL)	İstihdam	2012 YILI		Belge Adedi	Sabit Yatırım Tutarı (Milyon TL)	İstihdam
DİYARBAKIR	Yerli	63	223	1155	DİYARBAKIR	Yerli	61	309	2396
	Yabancı	0	0	0		Yabancı	2	3	180
TÜRKİYE	Yerli	3811	40675	112226	TÜRKİYE	Yerli	3836	53664	134287
	Yabancı	194	8315	8108		Yabancı	225	8090	14823

2013 YILI		Belge Adedi	Sabit Yatırım Tutarı (Milyon TL)	İstihdam	2014 YILI		Belge Adedi	Sabit Yatırım Tutarı (Milyon TL)	İstihdam
DİYARBAKIR	Yerli	104	513	4181	DİYARBAKIR	Yerli	112	530	3678
	Yabancı	1	5	0		Yabancı	2	5	15
TÜRKİYE	Yerli	4530	80159	16949	TÜRKİYE	Yerli	3740	52789	132554
	Yabancı	235	15335	175832		Yabancı	252	11930	12178
2015 YILI		Belge Adedi	Sabit Yatırım Tutarı (Milyon TL)	İstihdam	2016 YILI		Belge Adedi	Sabit Yatırım Tutarı (Milyon TL)	İstihdam
DİYARBAKIR	Yerli	98	413	3751	DİYARBAKIR	Yerli	75	378	3.490
	Yabancı	0	0	0		Yabancı	1	2	400
TÜRKİYE	Yerli	4342	68.968	138.538	TÜRKİYE	Yerli	5.115	66.912	124.158
	Yabancı	224	33.268	9704		Yabancı	222	31.187	14.851
2017 YILI		Belge Adedi	Sabit Yatırım Tutarı (Milyon TL)	İstihdam	2001-2017 YILLARI TOPLAM		Belge Adedi	Sabit Yatırım Tutarı (Milyon TL)	İstihdam
DİYARBAKIR	Yerli	170	1.050	7.719	DİYARBAKIR	Yerli	919	3.949	34.164
	Yabancı	0	0	0		Yabancı	11	61	1.066
TÜRKİYE	Yerli	7.140	84.318	204.370	TÜRKİYE	Yerli	57.61	607.3	1.996.127
	Yabancı	338	93.582	22.199		Yabancı	3	249.0	309.336

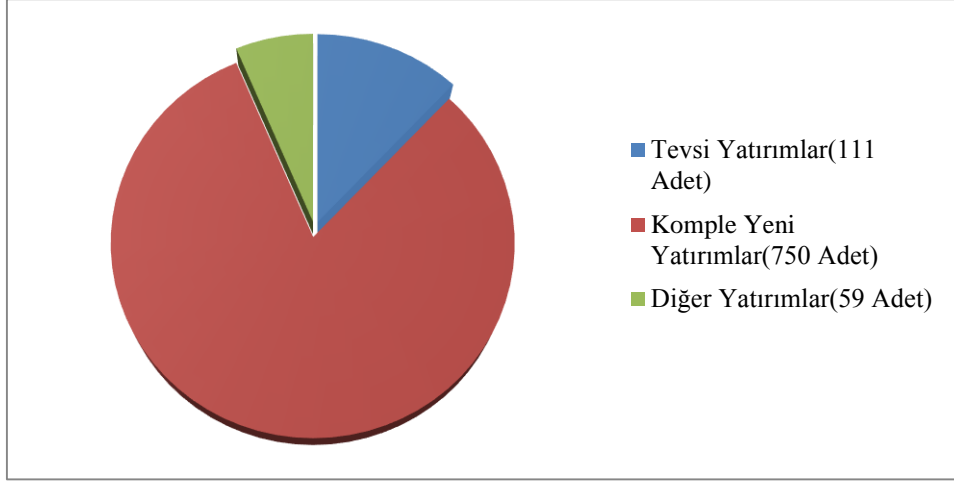
Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2018

Tablo 25 incelendiğinde Diyarbakır ilinde faaliyet gösteren yatırımlara dönük olarak düzenlenen teşvik belgesi adedi 2001' den 2009 yılına kadar iki yıl hariç 20 adedin üstüne

çıkmadığı görülmektedir. İlin potansiyeline ve Türkiye' nin genel durumuna göre değerlendirildiğinde çok az bir rakam olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat bu durum 2010 yılında değişme eğilimi göstermeye başlamıştır. 2010 yılında il geneli teşvik belgesi başvuru adedi bir önceki yıla göre tam 4 katına çıkmıştır. Takip eden yıllarda da aynı performans artışı devam ettiği görülmektedir. Bu durumun sebebe bazı kanunlarda değişiklik yapılmasına dair uygulamaya konulan 18.02.2009 tarihli 5838 sayılı Kanun' nun pozitif etkisiyle olduğu görülmektedir. Bu tarihte uygulamaya konulan kanun kapsamındaki devlet desteklerinin cazibesıyla, teşvik belgelerine başvur ilde çok ciddi miktarda artışa vesile olmuştur.

Diyarbakır ilinde yatırım teşvik belgesi başvuruları 2009 yılından sonra ciddi oranda artış gözlenen yıl 2013 yılı ve sonrasını takip eden yıllarda olmuştur. Bu durumun nedeni ise Türkiye 2012 yılında uygulamaya konulan yeni mevcut yatırım teşvik sisteminin etkisidir. 19 Haziran 2012 tarihli Resmî Gazete' de yayımlanarak yürürlüğe giren 2012/3305 sayılı 'Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkındaki Karar' neticesi olarak 2013 yılından itibaren etkisini göstermeye başlamıştır. Bir önceki yıla göre nerde ise iki kat artış göstermiştir.

2015 ve 2016 yıllarında kabul başvurusu kabul edilen teşvik belgesi başvurusu önceki yıllara göre bir azalma durumu gözlenmiştir. Bu yıllarda özellikle 2015 yılında bölgede başlayan ve 'hendek ve barikat olayları' olarak tabir edilen olayların başlaması ile bölgede uzun yıllardır tesis edilen huzur ve güven ortamının bozulmasıyla ve 15 Temmuz 2016 tarihinde ülkemizde yaşanan hain darbe girişiminin ekonomideki olumsuz etkilerinin tüm ülkede olduğu gibi Diyarbakır' a da yansısıyla bu yıllarda kabul edilen teşvik belgesi başvurusu adedinin bir miktar azalmasına neden olmuştur. Fakat bu durum çok uzun sürmemiş güven ortamının tesis edilmesi ile beraber 2017 yılında kabul edilen teşvik belgesi adedi bir önceki yıla göre iki kattan fazla bir artış göstermiştir.

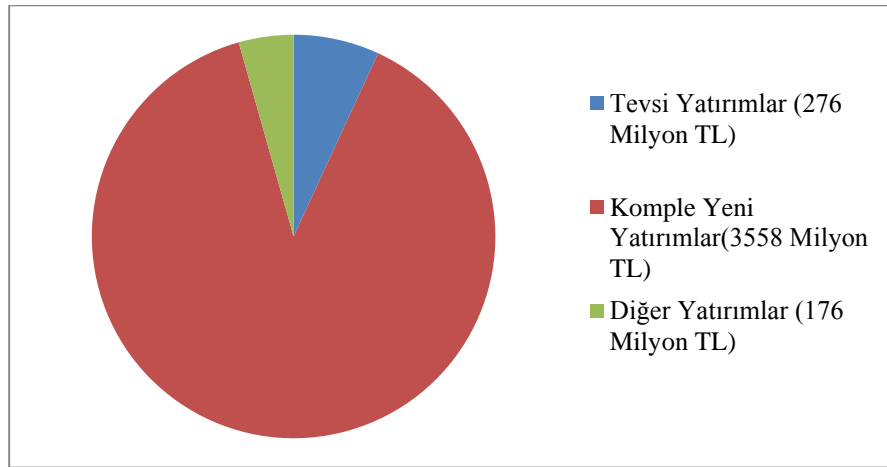

Şekil 10. Yatırımın Çeşidine Göre Düzenlenen Teşvik Belgesi Adedi

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2018

Diyarbakır’ daki teşvik belgeli yatırımların büyük çoğunluğunu komple yeni yatırımlar oluşturmaktadır. Diğer tüm teşvik belgeli yatırımların 4 katından fazladır. Bu durum da bize ildeki sanayileşmenin ve yatırım kültürünün yeni yeni oluşmaya başladığını göstermektedir. İldeki bir diğer yatırım çeşidi olan; işletmenin kapasitesini artırmaya dönük olarak yapılan tevsi yatırımlardır. Bu tür yatırımlara dönük olarak düzenlenen teşvik belgesi adedi ikinci sırada gelmektedir. Diğer yatırımlara dönük olarak düzenlenen teşvik belgesi adedi ise son sıradadır.

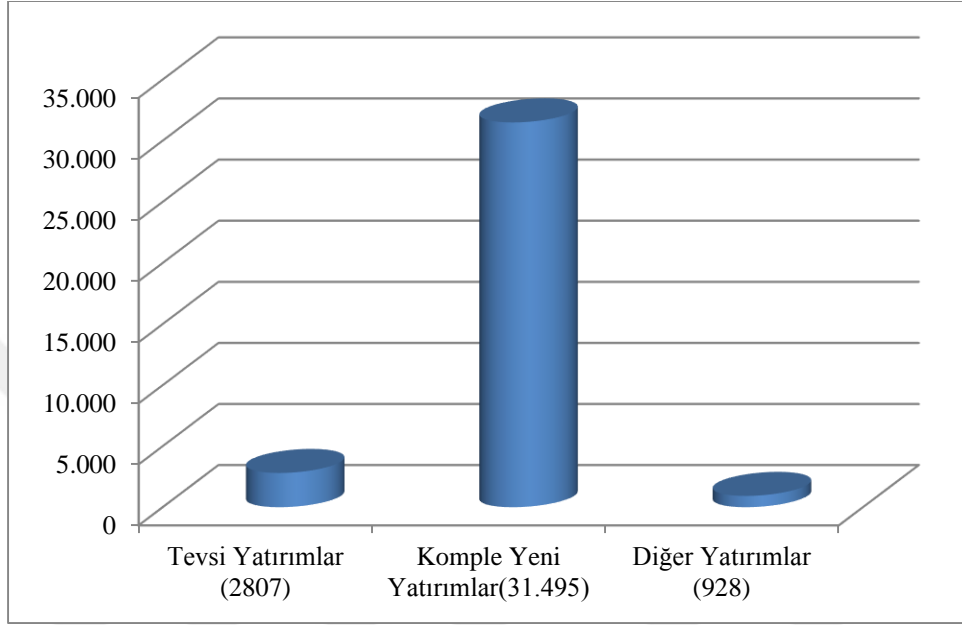
Yatırımın çeşidine göre düzenlenen teşvik belgesi adedi ile yatırım çeşidine göre yapılan yatırımların tutar sıralaması aynı şekilde olduğu şekil 10 ve şekil 11’ e bakılarak kolaylıkla söylenebilir.

Şekil 11. Yatırımın Çeşidine Göre Toplam Tutarı (Milyon TL)

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2018

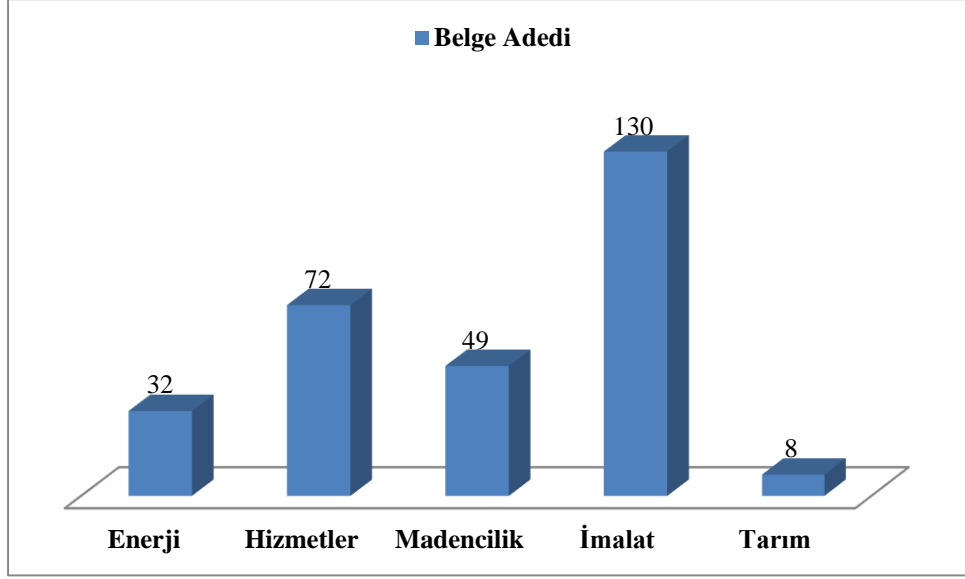
Aşağıda Şekil 12 incelendiğinde Diyarbakır’ da teşvik belgeli yatırımlara dönük olarak yapılan yatırımların istihdam sayılarına göre komple yeni yatırımların ezici bir üstünlüğü görülecektir. Komple yeni yatırımların sağladığı istihdam diğer bütün yatırım çeşitlerinin sağladığı istihdamın 9 katından fazladır.

Şekil 12. Yatırımın Çeşidine Göre İstihdam Rakamları

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2018

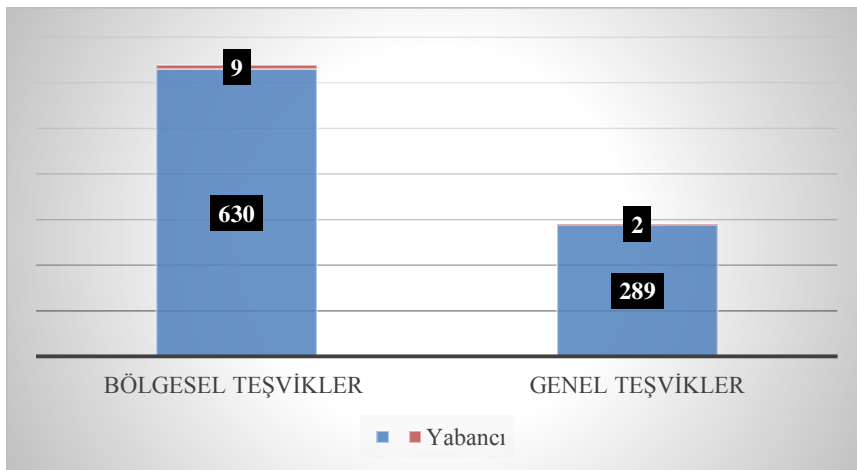
Teşvik belgeli yatırımların bir kısmının sektörel dağılımını gösteren şekil 13 incelendiğinde en fazla yatırım teşvik belgeli yatırımların imalat sektöründe gerçekleştiği görülecektir. Hizmetler sektörü ikinci ve enerji sektörü de üçüncü sırayı almaktadır. Şüphesiz bu bütün teşvik belgeli yatırım çeşitlerini kapsamamaktadır. Fakat ildeki tarım sektörüne dönük olarak düzenlenen teşvik belgesi sayısının azlığı göze çarpmaktadır. İlin tarım potansiyeli düşünüldüğünde GAP ‘ ın merkezi konumundaki illerden bir tanesi olan Diyarbakır’ da tarım sektöründe düzenlenen teşvik belgesi adedi beklenenden az olarak değerlendirilebilir. Fakat bu durumun sebebi bu sektöre dönük olarak daha çok tarım bakanlığınca organize edilen diğer devlet destekleri revaçtadır. Başka bir sebep olarak ta teşvik belgeli yatırımlar için belirlenen asgari yatırım tutar bedelleri tarım sektörü açısından yüksek bir meblağ olmasıdır. Çünkü tarım sektöründe il genelinde yapılan yatırımlar genel itibariyle daha düşük bedeller tutmaktadır.

Şekil 13. Diyarbakır’ da Bazı Sektörlerdeki Teşvik Belgeli Yatırım Adedi

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2018

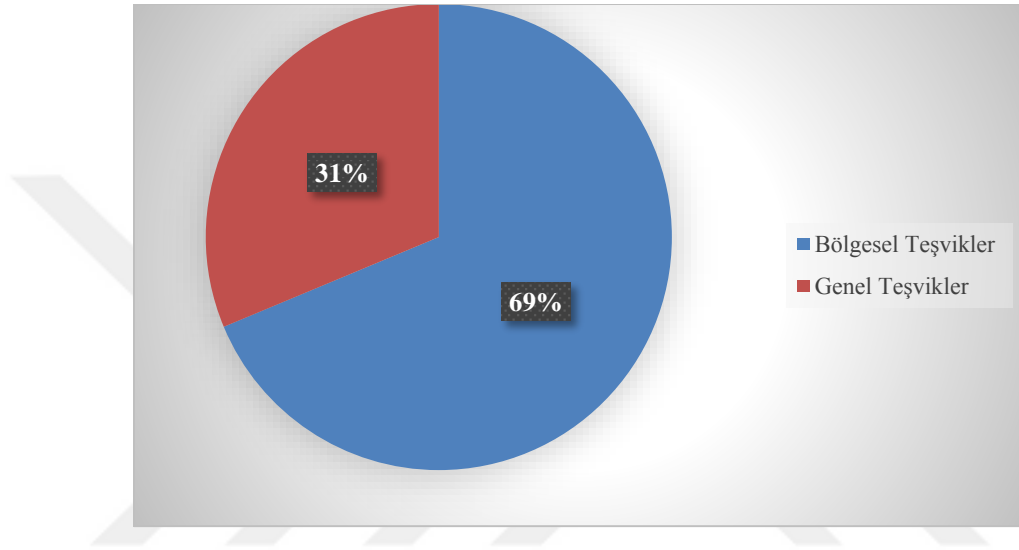
Diyarbakır ilinde yapılan yatırımlar için düzenlenen teşvik belgeleri ekseriyetle bölgesel teşvik uygulamalarına sağlanan desteklerden faydalanmışlardır. Sadece genel teşviklerle ve bölgesel teşviklerle desteklenen yatırımlar yapılmıştır. Stratejik ve büyük ölçekli yatırım desteklerinden faydalanarak yapılan yatırım yoktur. Buna karşın bölgesel teşvik uygulamasının sağladığı desteklerden istifade ederek yapılan yatırımlar tüm yatırımların % 69’ unu oluşturmaktadır. Geri kalan kısım ise genel teşvik uygulaması kapsamında desteklenen devlet yardımlarından istifade ederek yapılan yatırımlardır.

Şekil 14. Teşvik Belgeli Yatırımların Teşvik Uygulamalarına ve Yatırımın Cinsine Göre Dağılımı

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2018

Şekil 14 incelendiğinde göze çarpan unsurlardan bir tanesi de yabancı yatırımcıların il genelinde 2001’ den beri yaptığı yatırımların azlığıdır. Yaklaşık olarak on yedi yılda toplamda 11 adet yabancı orjinli teşvik belgeli yatırım gerçekleşmiştir. Halbuki tablo 25 incelendiğinde aynı dönem zarfında tüm Türkiye çapında ise 3482 adet yabancı yatırımcı orjinli teşvik belgesi düzenlenmiştir. Bu da ildeki yabancı kökenli yatırım oranının tüm Türkiye’ de düzenlenen yabancı orjinli teşvik belgesinin sadece %0,3159104’ üne denk gelmektedir.

Şekil 15. Düzenlenen Teşvik Belgelerinin Teşvik Uygulamalarına Göre Oranları

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2018

6.1.7 Diyarbakır’ ın Rekabetçilik Endeksi

Diyarbakır ilinin Türkiye’ deki iller arasındaki genel rekabetçilik endeksi sıralamasında dikkate değer bir değişikliğin olmadığı göze çarpmaktadır. Yenilikçilik endeksinde bazı dönemler yükselmeler bazı dönemlerde de düzmeler gözlenmemektedir. En düşük seviyede ise beşeri sermaye alt endeksi bulunmaktadır. Sadece üretim ve ticaret alt endeksi bazı dönemler sıralaması çok dikkat edici bir şekilde değişimler olmuştur.

Tablo 26. Diyarbakır İlinin İller Arası Rekabetçilik Endeksi

	2009-2010	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2013-2014
Genel Endeks	64	64	65	64	63
Yenilikçilik Endeksi	42	46	44	49	43
Beşeri Sermaye Alt Endeksi	76	75	75	76	74
Üretim ve Ticaret Alt Endeksi	64	37	25	24	55
Yaşanabilirlik Alt Endeksi	62	65	65	61	57

Kaynak : URAK, 2016 İller Arası Rekabetçilik Endeksi

6.1.8. İlin GSYH Rakamları

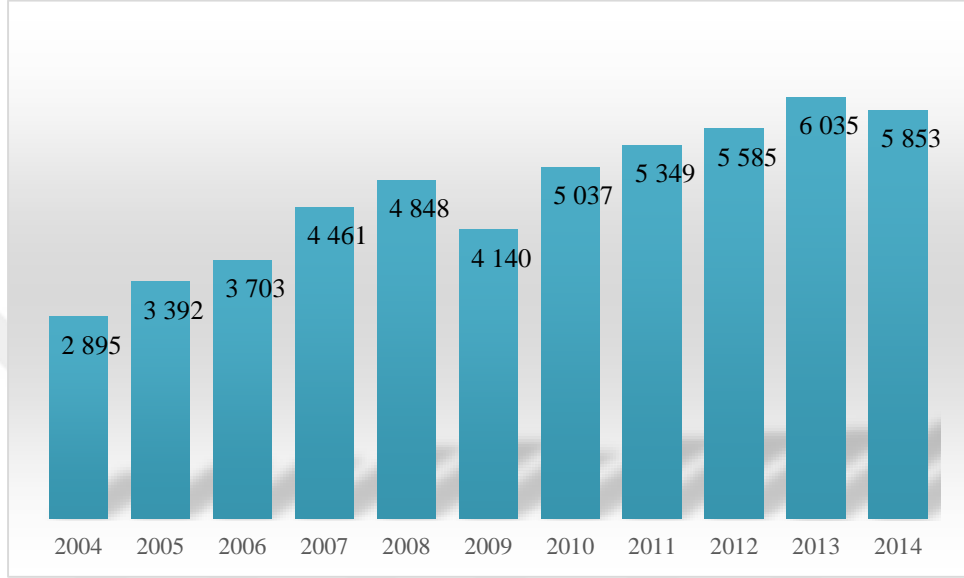
Diyarbakır ilinin gayri safi yurt içi hasıla rakamları sürekli artış eğilimi göstermektedir. Tablo 27 incelendiğinde faaliyet kollarına göre gayri safi yurtiçi hasıla rakamları hizmetler ve sanayi sektöründe sürekli artış göstermektedir. Tarım sektöründe de 2008 yılı hariç sürekli bir artış göstermiştir.

Tablo 27. İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Gayri Safi Yurt İçi Hasıla Diyarbakır

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Sektörler toplamı	Vergi-sübvansiyon	GSYH
2004	1 221 126	862 422	2 938 783	5 022 332	724 728	5 747 060
2005	1 229 645	1 061 623	3 324 543	5 615 811	815 128	6 430 940
2006	1 268 699	1 441 008	3 950 087	6 659 794	954 925	7 614 719
2007	1 356 525	1 621 643	4 467 562	7 445 730	956 215	8 401 945
2008	1 107 462	1 963 270	5 093 193	8 163 924	1 006 101	9 170 025
2009	1 486 057	1 719 338	5 371 860	8 577 255	1 040 624	9 617 880
2010	1 881 890	2 223 656	6 018 508	10 124 054	1 390 725	11 514 779
2011	2 318 269	2 910 032	6 999 273	12 227 574	1 672 426	13 900 000
2012	2 245 746	3 599 626	8 202 459	14 047 830	1 868 356	15 916 186
2013	2 460 378	4 355 704	9 289 597	16 105 679	2 279 609	18 385 288
2014	2 572 118	4 729 680	11 051 616	18 353 413	2 398 238	20 751 651

Kaynak : TÜİK, 2015

Diyarbakır ilinin kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıla rakamları 2009 ve 2014 yılları hariç genel olarak artış eğilimi göstermiştir. Şekil 16 ' da da görüldüğü üzere geçen on yıllık süre zarfında ilin gayrisafi yurtiçi hasılası 2895 Dolardan 5853 Dolara yükselmiştir. Bu da on yıl süre zarfında iki katından fazla bir artışa tekabül etmektedir.

Şekil 16. Diyarbakır Kişi Başı Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Dolar)

Kaynak: TÜİK, 2015

6.1.9. Diyarbakır'ın Girişimcilik Durumu

Diyarbakır ilinde iş kayıtlarına göre girişimcilik durumu incelendiğinde, toptan ve perakende ticaret, motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarımı 15.239 ile tüm iş kayıtlarının nerde ise üçte birini oluşturmaktadır. Takiben ulaştırma ve depolama, konaklama ve yiyecek hizmetleri ve inşaat sektörü takip etmektedir.

Tablo 28. İş Kayıtlarına Göre Diyarbakır’ daki Girişimci Sayıları

1	Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık	646
2	Madencilik ve Taş Ocaklığı	128
3	İmalat	3273
4	Elektrik, Gaz, Buhar ve İklimlendirme Üretimi ve Dağıtımı	36
5	Su Temini, Kanalizasyon, Atık Yönetimi ve İyileştirme Faaliyetleri	41
6	İnşaat	3326
7	Toptan ve Perakende Ticaret, Motorlu Kara Taşıtlarının ve Motosikletlerin Onarımı	15239
8	Ulaştırma ve Depolama	7329
9	Konaklama ve Yiyecek Hizmetleri Faaliyetleri	3185
10	Bilgi ve İletişim	747
11	Finans ve Sigorta Faaliyetleri	194
12	Gayrimenkul Faaliyetleri	221
13	Mesleki, Bilimsel ve Teknik Faaliyetler	2000
14	İdari ve Destek Hizmet Faaliyetleri	830
15	Eğitim	174
16	İnsan Sağlığı ve Sosyal Hizmet Faaliyetleri	444
17	Kültür, Sanat, Eğlence, Dinlenme ve Spor	416
18	Diğer Hizmet Faaliyetleri	2252
TOPLAM		40481

Kaynak: Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası 2015-2016 Faaliyet Raporu

6.2. Yatırım Teşvik Programının Yatırım Kararları Üzerine Etkisinin Araştırılması: Diyarbakır Örneği

Türkiye’deki teşvik sistemi 2012 yılında köklü bir değişikliğe uğramış ve ülkemizin 2023 yılı hedefleri doğrultusunda bir düzenlemeye gidilmiştir. Bölgelerin gelişmişlik düzeyleri

göz önünde bulundurularak hazırlanmıştır. Bu kapsamda az gelişmiş yerlere daha yoğunluklu destek unsurları uygulanmıştır.

Önceki bölümde Ülkemizde uygulamaya konulan yatırım teşvik programlarının incelendiği çalışmamızın bu kısmında mevcut yatırım teşvik programlarının yatırım kararları üzerindeki etkisini ve mevcut yatırım teşvik sisteminden yatırımcıların memnuniyet düzeylerini, konunun çok kapsamlı olması nedeniyle Diyarbakır ili özeline indirgeyerek araştırıp inceleyeceğiz.

6.2.1 Araştırmanın Amacı

Bu çalışmamızda yatırım teşvik sisteminin Diyarbakır ilinde yatırım kararı alma süreci üzerindeki etkisinin, yatırım teşvik sistemi kapsamında sağlanan desteklerin yeterlilik derecesinin ve daha etkili bir teşvik sistemi için önerilerin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Yeni teşvik sisteminin İldeki yatırımcılar, iş çevreleri ve kurumlar açısından negatif ve pozitif yönleri yönlerinin açığa çıkarılması hedeflenmektedir.

6.2.2 Araştırmanın Yöntemi

Araştırma, sosyal bilimler alanında sıkça başvurulan ve en az iki kişinin karşılıklı olduğu, birincil veri edinebilme yöntemlerinden biri olan ‘görüşme yöntemi’ ile yapılmıştır. Bu yöntem bir bütünsel yorumlama yöntemidir. Görüşme esnasında elde edilen küçük verilerden ziyade bütünü yani ana temayı oluşturur. (Büyüköztürk vd., 2008:232) Bu yöntemde veriler, ya not alma yöntemiyle yâda mülakatı ses kaydına almak suretiyle veriler elde edilir. Görüşmenin şeklinin nasıl olduğuna bakılmaksızın esas olan gerekli bilginin edinilebilmesidir (İslamoğlu, 2009:185). Tüm veri toplama yöntemlerinin ana hedefi olduğu gibi.

Bu çalışmamızda veri toplama yöntemi olarak kullandığımız görüşme yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem hem sabit seçenekli cevaplamayı hem de mevzubahis alandan ayrıntılı bilgi sağlamayı birleştirir (Büyüköztürk vd., 2008:234). Hem standart olarak hazırlanan sorular ve mülakatın gidişat durumuna göre, yeni ve öngörülemeyen sorular bir arada veri toplama amacıyla kullanılır. Bu amaçla tarafımızca bir ‘Mülakat Formu’ düzenlenmiştir. Bu formda mülakatın kontrolünü sağlamak amacıyla ve mülakatı yönlendirebilmek amacıyla, bir kısmı direkt standart soru şeklinde olmak üzere on iki kısımlık elde edinilmek istenen bulgular belirlenmiş ve bu bulgulara ulaşabilmek amacıyla bazı sorular da mülakat esnasında, görüşmenin gidişatına göre sorulmuştur. Bu yöntem ile araştırma problemi ile ilgili tüm boyutların ve soruların kapsanmasını güvence altına alınmıştır (Yıldırım

ve Şimşek, 2013:150). Böylece mülakatın kontrol dışına çıkmasının önüne geçilmeye çalışılmış ve elde edilen verilerin düzenlenmesini ve analizini kolaylaştırmıştır.

6.2.2.1. Yöntemin Kısıtları

Araştırmanın kısıtları olarak, teşvik belgeli yatırıma imza atmış firmalardan 44 firma ile mail, telefon veya direkt görüşme şeklinde mülakat için randevu talebinde bulunulmuş olup, sadece 17 firmadan dönüş alınabilmiştir. Ulaşılmak istenen firmalardan bir kısmının adreslerinin ve iletişim bilgilerinin güncel olmadığı görülmüştür. Dönüş alınan 17 firmadan da iş yoğunluğu, iş görüşmesi ve toplantılar sebebiyle firma yetkililerinden ancak 10 tanesi ile mülakat gerçekleştirilebilmiştir. Ayrıca zaman faktörü de önemli bir kısıt olarak belirtilebilir.

Diyarbakır ilinde 2001' den beri yerli ve yabancı sermayeli olmak üzere toplamda 930 adet teşvik belgeli yatırım gerçekleşmiştir. Sayının bu kadar fazla olması ve 17 yıllık bir zaman dilimini kapsamaması nedeniyle tamamıyla görüşme gerçekleştirilmesinin zorluğu sebebiyle, sadece mevcut teşvik sisteminden faydalanmış olan yatırımcıların bir kısmıyla görüşme gerçekleştirilebilmiştir. Bazı yatırımcıların da teşvik sistemi hakkında gerekli ve yeterli bilgiye sahip olmaması nedeniyle görüşme gerçekleşmemiştir.

Yatırım teşvik belgesine başvuru konusunda hizmet satın almış yada firmayı temsilen bir kişi aracılığıyla başvurusunu sonuçlandırmış olan firmalar ile yapılan görüşmelerde ilgili kişiye yönlendirme yapılmıştır. Bu durumda elde edinilmek istenen bulgulardan bir kısmının direkt sermaye sahibinin görüşünün önemli olması nedeniyle istenen düzeyde verimli gerçekleşmemiştir.

6.2.2.2 Yöntemin Avantajları

Araştırmada örneklemin çokluğu seçim özgürlüğü sunmaktadır. Veri toplama yönteminin sohbet havasında geçmesi ve süre kısıtının olmaması belli bir rahatlığa vesile olmaktadır.

Mülakat yöntemli veri toplama tekniği anket tarzı veri toplama yöntemine göre cevabında araştırmacı tarafından belirlenmemesi, yeni verilerin, hiç öngörülemeyen bilgilerin elde edilmesine ve mülakatın seyrine göre daha önce ön görülemeyen soruların da sorulmasına olanak sağlamıştır. Kişiler verecekleri cevap ve yorumlar konusunda kısıtlanmamış, özgür bırakılmıştır.

6.2.3. Araştırmanın Kapsamı ve Örneklemi

6.2.3.1. Araştırmanın Kapsamı

Araştırmanın kapsamı Diyarbakır ilinde yatırımını gerçekleştirmiş ve gerçekleştirmekte olan yatırımcıları, ilde teşvik belgesi başvurusu konusunda yetkili kurum olan Karacadağ Kalkınma Ajansı Yatırım Destek Ofisi' de görevli uzmanlar ve Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası yetkilileri oluşturmaktadır.

6.2.3.2. Araştırmanın Örneklemi

Araştırmanın örneklemini ise mevcut yatırım teşviklerinden yararlanmış, yararlanmakta olan ve şimdiye kadar yatırım teşvikleri kapsamında sağlanan desteklere hiç başvurmamış yatırımcılar ile Yatırım Destek Ofisinden bir uzman ile Ticaret ve Sanayi Odasından bir yetkili oluşturmaktadır.

Örneklem seçiminde yatırım teşviklerinin genel olarak yatırımcılar üzerinde etkisinin objektif ve daha etkili olarak belirlenmesi için desteklerden faydalanmış ilde faaliyet gösteren tüm sektörleri kapsayacak şekilde bir dağılıma özen gösterilmiştir. Fakat aynı sektörde faaliyet gösteren örneklemeler rastgele seçilmiştir. Buna karşın teşviklerden faydalanma hakkına sahip olduğu halde yatırım teşviklerine başvurmamış yatırımcılar sektör ayrımı gözetmeksizin seçilmiştir.

Tablo 29. Mülakatların Sektörel Dağılımı

SEKTÖR	Görüşme Adedi
Madencilik	2
Hizmetler	2
Mobilya	3
Eğitim	1
İnşaat	2
Çırpır ve Tekstil	1
Perakende	2

Kaynak: Hazırlanan Mülakat Formlarına İstinaden Düzenlenmiştir.

Tablo 29’ da sektörel dağılımı verilen mülakatlardan üçü hiçbir yatırım teşvik destek unsurlarından faydalanmamış yatırımcılardan on tanesi de yatırım teşviklerinden istifade etmiş yatırımcılardan oluşmaktadır. Tabloda yer verilmeyen iki görüşmeden biri Karacadağ Kalkınma Ajansı Yatırım Destek Ofisi uzmanı ve Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası Genel Sekreteri ile yapılan mülakatlardan oluşmaktadır. Toplamda 15 görüşme gerçekleştirilmiştir.

6.2.4. Verilerin Elde Edilme Süreci ve Verilerin Analizi

6.2.4.1 Verilerin Elde Edilme Süreci

Literatür taramalarında araştırılacak olan konu ile ilgili kitaplar, dergiler, makaleler, sunumlar incelenmiş ve internet dokümanları taranmıştır. Konu ile alakalı mevzuatlar kanunlar incelenmiş. Konu ile alakalı bakanlıkların ve kurumların internet sayfalarına sıklıkla başvurulmuştur. Resmi Gazete sıklıkla başvuru kaynaklarından biri olmuştur. Literatür taraması sonucu elde edilen bulgular ve edinilen bilgi düzeyi sayesinde buralardan alıntılar yapılmış ve mülakatın çerçevesi bu şekilde oluşturulmuştur.

Mülakat için düzenlenen mülakat formu ve sorulması düşünülen sorular öncelikle pilot uygulama olarak teşvik belgesi hakkında kapsamlı bilgiye sahip bir yatırımcıya uygulanmadan önce görüşlerine başvurulmuş ve ayrıca Karacadağ Kalkınma Ajansı Yatırım Destek Ofisinden bir uzmana danışılarak ve uygulama hakkındaki fikirleri alınarak son çerçevesi oluşturulmuştur.

Literatür taramasının ardından Resmi Gazete aracılığıyla öncelikle teşvik belgeli yatırımlar tespit edilmiş, Daha sonra teşviklerden istifade edebileceği halde başvuru yapmamış olan yatırımcılar tespit edilip seçilmiş ve yatırımların sektörü, sermaye sahiplerinin iletişim bilgilerine ulaşılmıştır. Ardından çeşitli iletişim kanalları ile irtibata geçilmiş, randevular alınmış ve yüz yüze görüşme yöntemi ile mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Tabi ki bütün bu süreçlere başlamadan önce gönüllülük esaslı olduğu bilgisi, yatırımcıların isimlerinin hiçbir şekilde açıklanmayacağı bilgisi ve her türlü gizli kalması gereken ticari bilgilerin gizliliğine riayet edileceği taahhüdü ilgili kişilere verilmiştir. Ayrıca ilgililere mülakatın not alma veya ses kaydı alma şeklinde gerçekleştirilebileceği bilgisi verilmiştir. Bununla beraber mülakat yapılan kişiye bırakılmıştır. Bu şekilde mülakat yapılan kişinin kendini daha rahat hissedebileceği ortam sağlanmaya çalışılmıştır.

Bütün bu süreçlerden sonra ilgili kişiler ile mülakatlar gerçekleştirilmiştir. En kısa süreli mülakat 33 dakika ve en uzun mülakat süresi de 85 dakika sürmüştür. Mülakat esnasında mülakat formuna sadık kalınmaya çalışılmıştır. Görüşme anında muhatabın dikkatini

dağıtmayacak şekilde hatırlatıcı bilgiler not alınmıştır. Mülakattan sonra bu bilgiler ışığında mülakat formu düzenlenmiştir. Sadece üç mülakat için ses kaydı izni alınabilmiş daha sonra bu ses kayıtları incelenerek mülakat formu düzenlenmiştir. Geri kalan mülakatlarda not alma şeklinde gerçekleşmiştir.

6.2.4.2. Elde Edilen Verilerin Analizi

Mülakat yöntemi kullanılarak ve mülakat formu düzenlenerek elde edilen veriler analiz edilmiştir. Analiz sonucunda mülakat yapılan kişinin eğitim düzeyi, yatırım teşvikleri hakkındaki bilgi düzeyi ve iş tecrübeleri göz önünde bulundurularak yapılan yorumlar ve elde edilen bulgular kategorize edilmiştir.

6.2.5. Elde Edilen Bulgular

Araştırmamızın bu bölümünde yatırımcıların teşvik belgesi başvurusunda ve sonuçlanmasındaki süreçler ile ilgili görüşleri, teşvikler kapsamındaki destekler hakkındaki düşünceleri, teşviklerin yatırımlar üzerindeki rolü ve yatırımcıların beklentileri çerçevesinde elde edilen bulgulara yer verilecektir.

6.2.5.1. Yatırım Teşvikleri ile ilgili Bilgi Düzeyi ve Bilgilenme Yöntemleri

Görüşme gerçekleştirilen yatırımcıların genel olarak yatırım teşvikleri hakkında belli düzeylerde bilgiye sahip oldukları tespit edilmiştir. Mülakat gerçekleştirilen yatırımcılardan altısının kapsamlı bilgi düzeyine sahip oldukları, üçünün kapsamlı olmamakla birlikte ana hatları ile teşviklerden haberdar oldukları ve teşviklerden faydalanmış olan bir yatırımcının da teşvik belgesi kapsamında yatırım gerçekleştirmesine rağmen teşvik sistemi hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığı görülmüştür. Bu yatırımcının teşvik belgesine başvuru sürecinin yatırımcıyı temsilen başka biri tarafından yürütüldüğü bilgisine ulaşılmıştır.

Bununla birlikte görüşme gerçekleştirilen üç kişinin de teşvik belgesi hakkında yeterli bilgi düzeyine sahip olmadıkları, teşvik belgesi kapsamında yatırım teşviklerine sağlanan destekler ile Cazibe Merkezleri Programı kapsamında sağlanan destekler, KOBİ, KOSGEB ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme kapsamında yapılan destekleri birbirine karıştırdıkları tespit edilmiştir. Bu yatırımcıların teşvik belgesine başvuru yapmamış yatırımcılar olduğu görülmüştür. Bu üç yatırımcının da kulaktan duğma, görsel ve sosyal medya aracılığıyla bilgi edindikleri ve bu bilgilenmeyi yeterli gördükleri, yetkili herhangi bir kuruma veya kurumun bilgi edinebilme birimlerine başvurmadıkları tespit edilmiştir.

Görüşme gerçekleştirilen yatırımcılara “Teşvik belgesi kapsamındaki yatırımlara dönük devlet destekleri hakkında gerekli bilgiye sahip olmak için hangi kaynağa başvurduunuz? ” şeklinde yöneltilen soruya; 9 yatırımcının Karacadağ Kalkınma Ajansı Yatırım Destek Ofisine ve Ekonomi Bakanlığı internet sayfasına, bir kısmının ayrıca danışmanlık ajanslarının internet sayfalarından gerekli bilgilenmeyi sağladıkları cevabını vermişlerdir. Geri kalan yatırımcıların da yakın çevreden sohbetler esnasında ve haber sitelerinden bilgilendikleri, konu ile alakalı özellikle bir araştırmaya girmediklerini beyan etmişlerdir.

Yatırımcılara “ Bilgi kaynağınızdan yeterli ve doyurucu bir şekilde bilgilendirildiğinizi düşünüyor musunuz ?” şeklinde yönelttiğimiz soruya, ekseriyetle Karacadağ Kalkınma Ajansı Diyarbakır Yatırım Destek Ofisinde görevli uzmanlardan, yeterli ve doyurucu bilgiler edindikleri, bu konuda ajans çalışanlarının görevlerini layıkıyla yaptıkları ve yatırımcıların ajans çalışmalarından memnun oldukları kanaatine varılmıştır. Ayrıca bütün yatırımcılar OSB ve Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası gibi kurumların bu konuda yetersiz kaldıklarını beyan etmişlerdir. Bunu sebebinin de teşvik belgesi düzenleme yetkisinin ilgili kurumlara verilmemiş olması, dolayısıyla bu konu ile ilgili yetişmiş teknik personelinin bulunmaması ve böyle bir ihtiyacın ve talebin olmamasından kaynaklandığı söylenebilir.

6.2.5.2. İl ve Sektör Tercihinde Teşviklerin Rolü İle İlgili Bulgular

2023 hedefleri kapsamında 2009 yılından başlayarak köklü değişime gidilen yatırımlarda uygulanan devlet destekleri sistemi, 2012 yılında yapılan radikal değişikliklerle mevcut halini almıştır. Bu kapsamda yapılan değişikliklerle bölgeler arası sosyo-ekonomik eşitsizliği gidermek amacıyla sektörel bazlı bölgesel teşvik uygulamalarının temelini oluşturduğu bir teşvik sistemi oluşturulmuştur.

Teşvik sisteminde teşvik yoğunluğunun en fazla olduğu bölge olan altıncı bölgede yer alan Diyarbakır’ da gerçekleştirilen yatırımlarda teşviklerin etkisinin görülmesi amacıyla, yatırımcılara; “ Yatırımınızı Diyarbakır ilinde yapmanızda ilin en yoğun desteklerden faydalanabilen altıncı bölgede yer almasının etkisi ne kadar oldu? “ şeklinde yöneltilen soruya yatırımcıların tamamı hiçbir etkisi olmadığı şeklinde cevap vermiştir. Yatırımcıların tamamı ilde yatırım yapma kararı verdikten yâda yatırımı gerçekleştirdikten daha sonra desteklerden haberdar olduğunu ve ondan sonra teşvik belgesi başvurusu yaptığını beyan etmişlerdir. İl tercihinde ise hemşerilik, uzun süre ilde yaşamak, ili biliyor olmak ve yatırımın olmazsa olmazı olan yüksek ‘kâr’ beklentisi ilde yatırım yapma kararına etki etmiştir.

Yaptığımız görüşmeler çerçevesinde firmaların hemen hemen tamamı aile şirketi şeklinde kurulduğu ve bu şekilde yönetildiği görülmüştür. Bu durum hemşerilik ve ilde yaşıyor olmanın ilde yatırım kararı almasında ne kadar etkili olduğunun en büyük kanıtı olarak gösterilebilir.

Yatırımcılara teşviklerin sektör seçimi üzerindeki etkisinin araştırılması amacıyla yöneltilen “ Sektör seçiminizde teşviklerin herhangi bir etkisi oldu mu? ” yönündeki soruya da bütün yatırımcılar teşviklerin sektör seçiminde herhangi bir etkisinin olmadığını, sektöre karar verdikten sonra sektörün teşvik belgesi kapsamında desteklenen sektörlerden olduğunu öğrendiğini beyan etmiştir. Daha sonra teşvik belgesi başvurusu yaptığını belirtmiştir. Sektör seçiminde;

Çırcır ve madencilik alanında faaliyet gösteren firmalar için bölgede bulunan hammaddenin temin ve tedarik kolaylığı ve buna dönük olarak yapılan yatırımın getireceği yüksek ‘ kâr ’ beklentisinin en büyük etken olduğu görülmüştür. Diğer sektörlerde de daha çok yatırım yapılan alandaki ihtiyacın olduğu düşüncesi, bu sektörlerin getirme potansiyeline sahip olduğu ‘ kâr ’ beklentisi, sektör ile ilgili bilgi düzeyi, pazarın büyüklüğü sektör seçiminde ön plana çıkan etkenler olarak göze çarpmaktadır.

6.2.5.3. Yatırım Kararı Alınmasında Teşviklerin Etkisi ve Teşvikler Dışındaki Etkenler ile İlgili Bulgular

Yatırım kararı alınmasında teşviklerin ve teşvik dışındaki etkenlerin etkisinin araştırılması amacıyla yatırımcılar ile yapılan görüşmelerde yatırım kararı alınmasında teşviklerin etkisinin olmadığı yâda en az etkileyen etkenlerden olduğu tamamı tarafından beyan edilmiştir. Alınan yatırım kararlarına devlet teşvikleri sadece bir destek olarak görülmektedir. Sırf yatırım teşvikleri var diye hiç kimsenin yatırım yaptığına hiçbir yatırımcı inanmamaktadır. Belki yapılmış olan bir yatırımın yenilenmesi, genişletmesi veya kapasite artışını teşvik edebileceği belirtilmiştir. Yatırımcılara ‘ Teşvikler bölgeye veya sektöre yatırım kararı almanızdaki etkisini, yatırım kararı almanızda etkili olan etmenler arasında ilk üçte mi, ilk beşte mi yada ilk ondamı yer alır? ’ şeklindeki sorumuza ilk üçte yer alır diyebilen hiçbir yatırımcı olmamıştır. İlk beşte yer alabilir diyen iki yatırımcı ve geri kalan yatırımcılar da ilk onda yer alabilir şeklinde cevap vermişlerdir. Yani yatırım kararı alınmasında teşviklerin etkisi düşük olduğu görülmektedir.

Yatırımcılara ‘Teşvikler dışında yatırım kararı almanızda etkili olan diğer etmenleri sıralayabilir misiniz?’ şeklinde yöneltilen soruya yatırımcılar verdikleri cevaplar;

- Yüksek kâr beklentisi
- Eldeki Sermayenin değerlendirilme isteği
- Düşünülen alan ile ilgili piyasa koşulları
- Pazarın durumu ve pazara erişim kolaylığı
- Hammaddeye ulaşma kolaylığı
- İkame mallara erişim kolaylığı
- Yatırımın gelecekteki seyri ile ilgili öngörülerin durumu
- Yatırım yapılacak olan yerdeki mülki ve idari düzenin durumu
- Hemşerilik ve yaşadığım yere yatırım yapma isteği
- Yatırım yapılacak olan yerin alt yapı yeterlilik durumu
- Güvenlik
- Nitelikli insan kaynağı
- İlin sosyo-ekonomik yapısı
- İlin coğrafik durumu ve coğrafik koşulları

Şeklinde sıralanabilir. Tabi ki bütün yatırımcılar bu cevapların tamamını vermemiş. Fakat sıraladığımız maddeler yatırımcıların verdikleri cevapların tamamından derlenerek hazırlanmıştır.

6.2.5.4. Teşviklere Başvuruda Karşılaşılan Sıkıntılara Dair Bulgular

Teşvik belgeli yatırımlara imza atan yatırımcılarımızın büyük çoğunluğu yapılan görüşmelerde süreç boyunca karşılaşılan bürokratik engellere dönük sorduğumuz sorular ve verilen cevaplar ışığında, genel olarak çokta bürokratik sıkıntılar ile karşılaşmadığı görülmüştür. İlgili kurumların pozitif yaklaşımları sonucu engellerin rahatlıkla aşılmış olduğu görülmüştür.

Her ne kadar genel olarak ciddi bir bürokratik engel ile karşılaşılmamış olduğu belirtilse de, bazı yatırımcılarımızın özellikle üzerinde durdukları bir konu, bankaların faiz desteği başvurusu konusunda bazı zorluklar çıkarmasıdır. Örneğin bir yatırımcımız faiz indirimi desteği kapsamında başvuru gerçekleştirdiğini fakat banka yetkililerinin istenilen meblağı aşağıya çekmek veya kredi başvurumuzu reddetmek için bin bir çeşit zorluklar çıkardığını, bir sürü bürokratik engeller öne sürdüklerini ve sonuç olarak da umulan düzeyde bir desteğin

sağlanamadığını belirtmiştir. Banka yetkililerinin pozitif bir yaklaşım içinde olmadıkları, yatırımcılara teşvik sisteminin öngördüğü yeterli desteği sağlamada negatif bir eğilim içinde oldukları görülmüştür.

6.2.5.5. Teşvikler Hakkındaki Görüşler ve Memnuniyet Düzeyi

Görüşme gerçekleştirilen yatırımcıların mevcut teşvik sistemi hakkında genel olarak olumlu-olumsuz görüşlerine başvurulmuştur, teşvik sistemini değerlendirmeleri istenmiştir. Yatırımcılarımızın tamamı teşvik sisteminin olması gerektiği, özellikle bölgesel gelişmişlik farkının giderilmesi, ildeki işsizlik sorununun çözümü, sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyinin ülke ortalamasını yakalaması için devlet desteklerinin olmazsa olmaz olduğunu dile getirmişlerdir.

Mevcut teşvik sisteminin sektörel bazlı bölgesel teşviklerin uygulanmasının yerinde bir uygulama olduğu fakat mevcut haliyle istenen düzeyde bir başarının ve gelişmenin yakalanmasının zor olduğu on bir yatırımcımız tarafından dile getirilmiştir. İki yatırımcımızda mevcut haliyle birkaç destek unsurunun eklenmesi ile istenen düzeyde bir başarının yakalanacağını düşünmektedirler.

Mevcut teşvik sistemi hakkında olumsuz kanaatte olan on bir yatırımcımıza bu düşüncelerine nasıl vardıklarını öğrenmek amacıyla çeşitli sorular yöneltilmiştir. Bir yatırımcımız aynen şöyle bir yorumda bulunmuştur;” *Bölgesel bazlı teşvik sisteminde Diyarbakır’ ında içinde bulunduğu altıncı bölgedeki 23 ili düşündüğümüzde altıncı bölgeye yatırımlar çekilse bile bölgenin kendi içinde gelişmişlik farkının artmasına sebep olacaktır. Örneğin bölgeye yatırım yapmayı düşünen bir yatırımcı Diyarbakır ile Şırnak arasında karar vermek zorunda kalırsa tabiki nüfus yoğunluğu ve ilin imkânları göz önünde bulundurulduğunda Diyarbakır’ ı seçecektir. Bu durumda Şırnak iline yatırım çekmek için Diyarbakır’ dan daha avantajlı olacağı alanlarda bir teşvik uygulanmalıdır. Yani teşvikler altı bölgede değil de, Türkiye daha küçük bölgelere ayrılarak bir teşvik uygulaması yürürlüğe koymalıdır.* “

Başka bir yatırımcımızda hammaddesi ilimizde yoğun olarak bulunan sektörlerle dönük olarak bir teşvik düzenlemesine gidilmelidir. Bu şekilde sektörel kümelenmeler sağlanmalı ve desteklenmelidir.

Yatırımcılarımız yeni yatırımların yapılabilmesi, küresel ve bölgesel rekabet güçlerinin artması amacıyla mevcut ekonomik koşullardaki dezavantaj durumları göz önünde bulundurulduğunda ile dönük olarak uygulanan teşviklerin eksik yönlerine rağmen anlamlı ve

destekleyici bir unsur olarak daha da artırılması ve çeşitlendirilmesi konusunda hemfikir oldukları görülmüştür.

6.2.5.6. Yeni Teşvik Uygulaması Oluşturulması Durumunda Önerilere Dönük Olarak Elde Edilen Bulgular

Bu kısımda yatırımcılarımızın yeni teşvik sistemi oluşturulması halinde nihai önerilerinin öğrenilmesi açısından yatırımcılarımıza; ‘*Yeni teşvik sistemi oluşturulması durumunda hangi destek unsurları güncellenmeli ve nasıl bir güncelleme beklentisi içerisindeyiz ?*’, ‘*Mevcut teşvik sistemine hangi destek unsuru eklenmesi halinde yatırım kararınızı etkiler ?*’ ve ‘*Yeni teşvik sistemi için olmazsa eksik kalır şeklinde bir öneriniz var mı ?*’ şeklinde sorular yöneltilmiş ve yatırımcılarımızın verdiği cevaplar kategorize edilerek benzer veya aynı öneriler bir araya getirilerek düzenleme yapılmıştır. Kategorileştirdiğimiz cevaplar arasında destekleyici mahiyette olması amacıyla yatırımcılarımızdan konunun kapsamlı değerlendirmesini yapan ve daha açıklayıcı ve destekleyici olacağını düşündüğümüz yatırımcımızın değerlendirmesini değiştirmeden aldık.

Yatırımcılarımızdan üretimini yurtdışına ihraç eden ve etmek isteyenlerin Ekonomi Bakanlığınca koordine edilen Yurtdışı Pazar Araştırması Desteğinin teşvik belgeli yatırımlar için direkt sağlanması gerektiği, çünkü yurt dışı pazar araştırması için yeni bir başvurunun alınması ve geçen süreç, üreticiler açısından vakit kaybına neden olmaktadır. Bu konu ile ilgili bir yatırımcımızın değerlendirmesi aynen şu şekilde olmuştur. “*Üretimimizin büyük çoğunluğunu getirisi daha yüksek olması nedeniyle yurt dışına ihraç etmekteyiz. İhracatımızı artırmak için yeni Pazar aramakta ve yurt dışında ürünümüzün tanıtımı için fuarlara katılmaktayız. Bu kapsamda Ekonomi Bakanlığı tarafından desteklenen Yurt Dışı Pazar Araştırma Desteği ve Fuar Katılım Desteklerine başvurduğum. Gerekli evrakları teslim ettim. Fakat Bakanlık tarafından bunun dönüşü, yani destek unsuru çok geç oldu. Nerde ise iki yıl sonra dönüş alabildim. Bu süre zarfında da hiçbir muhatap bulamadım. Bakanlık çalışanları bu konuda çok yetersiz, Hatta destekten de umudumu kesmiştim. Fakat aracı kurumlar, danışmanlık şirketleri aracılığıyla başvuranların altı ay içinde dönüş sağladıklarını biliyorum. Çok geç aldığım bir destek için aracı firmalara hizmet satın alma şeklinde eğer bir ücret de ödeyeceksem nerde kaldı bunun desteği.*”

Yatırımcılarımızdan teşvik belgeli yatırım gerçekleştirenlerin ara ürün ihtiyacı olan yatırımlara imza atan yatırımcılarımızın tamamı ve teşvik belgesine başvurmayan yatırımcılarımızın üçü de ikame ürünlere dönük olarak bir araştırmanın yapılması ve yapılan

araştırma sonucunda diğer sektörleri de etkileyebilecek ikame ürün üretimini teşvik edecek olan bir destek unsurunun olması gerektiğini söylemişlerdir. Bu konu ile ilgili bir yatırımcımızın değerlendirmesi şu şekildedir; *İlimizde yatırım düşüncesine sahip girişimcilerin çoğunluğu ana ürün üretmeye odaklanmakta, üretilecek ürün için gerekli olan ara ürünleri düşünen yok gibi, işin içine girdikten sonra bu durumun farkına varıyor. Hele yakın çevreden karşılayabileceği bir ürün değilse maliyetler beklentilerin üzerinde çıkıyor. Firma olarak bizimde en çok zorluk çektiğimiz konuların başında ara ürün temini gelmektedir.*

Ürünlerin pazara ulaştırılması, talepçilere daha kolay erişilebilmesi ve ikame ürün temini açısından dezavantajlı bir konumda olan ilimize dönük olarak lojistik desteğinin sağlanması yeni yatırımların ile çekilmesi açısından destekleyici olacaktır. İlimizin limanlara uzaklığı ve otopan ağının henüz olmaması zamanın kaybına neden olmakta ve nakliye maliyetini artırmaktadır. Bu konu ile ilgili Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası Genel Sekreterinin; *İlimizde Çin' e yapılan ihracatın tamamını oluşturan ve en yüksek meblağda ihracat gerçekleştirilen sektör olan mermer sektöründe faaliyet gösteren firmalarımızın büyük çoğunluğu adres olarak İstanbul' u kullanmaktadır. Bunun sebebi olarak da yurt dışı talepçilere ulaşmanın daha kolay olmasıdır. Bu durum da tabii ki üreticilerimiz için yeni bir külfet doğurmaktadır. Şeklindeki değerlendirmesi dikkat çekmektedir.*

Görüşme gerçekleştirdiğimiz yatırımcılarımızın tamamı nitelikli iş gücü konusunda ciddi sıkıntılar yaşadığını belirtmektedir. Bu konu ile ilgili KOSGEB nitelikli eleman eğitimi desteği sağlamak ve önemli oranda ücret desteği ile de firmalar açısından maliyetin düşmesini sağladığı hatırlatıldığında bir kısmının bu destekten haberdar olmadığını belirtmiştir. Nitelikli eleman ihtiyacı ile ilgili bizatihi içinde olduğum bir süreci konuyu destekleyici mahiyette olması için şu şekilde anlatabilirim. Görüşme gerçekleştirdiğim teşvik belgeli yatırım gerçekleştirmiş bir yatırımcı Kimyacı olarak çalıştırdığı bir elemanın işten ayrılması sebebiyle bu alanda acil bir şekilde elemana ihtiyacı olduğunu ve Türkiye İş Kurumu ile de irtibata geçtiğini ama henüz bir dönüş alamadığını Dicle Üniversitesinde çalışmamız hasebiyle yardımcı olmamız talebinde bulundu. Bu konu ile ilgili Kimya bölümü ile irtibata geçtim ve mezun olan ve tavsiye edebilecekleri çalışmak isteyen bir kimyacı talep ettik. Fakat bölüm yetkililerinin de belirttiği gibi uzun bir süredir bu bölüme başvuru yapan öğrenci sayısının oldukça azalması hatta son yıllarda hiç başvurunun da olmaması nedeniyle yardımcı olma konusunda yetersiz kaldılar. Ancak doktorasını bitirmiş biri ile irtibata geçebildik. Onunda yatırımcı ile yaptığı görüşme sonucunda yatırımcının da eğitim seviyesine göre ücret olarak

kişiyi tatmin edememesi nedeniyle anlaşılmadılar. Firma ancak işten ayrılan elemanın pişman olup tekrar dönüş yapması sayesinde sorunu çözmüştür.

Yatırımcılarımızın talep ettikleri destek unsurlarından bir tanesi de enerji desteğinin yatırım teşvik desteklerine eklenmesidir. Enerji desteğinin yatırımlar için destekleyici mahiyette olacağı ve mevcut sistemin önemli bir eksikliği olduğu bir kısım yatırımcılarımız tarafından dile getirilmiştir.

Sağlık sektörü ve eğitim sektörlerinde teşvik belgeli yatırımlara imza atan yatırımcılarımızın üzerinde durduğu bir nokta da teşvik sistemi oluşturulduğunda bu iki sektörün özel olarak ele alınması gerektiği belirtiliyor. Sebebini de özellikle sağlık alanının da bölgenin merkezi konumunda olan ilin özel sağlık hizmeti gerektiren alanlarda bölgedeki açığın kapatılmasının ancak özel destek unsurlarının eklenmesi gerektiği belirtilmiştir. Eğitim alanının da ihtiyaçları sanayi sektörü gibi düşünülemeyeceği, bölgenin eğitim düzeyi, insan kaynağı ve fiziksel yapısı ele alınarak bir teşvik sisteminin düzenlenmesi gerektiği belirtilmiştir.

Bazı yatırımcılarımız Cazibe Merkezleri Programında açıklanan destek unsurlarının tamamının yatırım desteklerine eklenmesi gerektiğini belirtmişlerdir. KOBİ, KOSGEB ve Yatırım Teşvik Desteklerinin tek elden yürütülmesi gerektiği bazı yatırımcılarımızın mülakat esnasında dile getirdikleri diğer bir öneri olarak sıralanabilir.

YEDİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünyada hemen hemen bütün ülkeler yatırım kapasitelerini artırmak amacıyla devlet desteklerine başvurmuşlardır. Ülkeler teşvik sistemlerini oluştururken genellikle yerli ve yabancı yatırımcı gözetmeden düzenlemeler yapmaktadırlar. Hatta bazı ülkeler özellikle yabancı sermayeli yatırımları teşvik etmek suretiyle ülkeye sermaye girişi sağlamaya dönük düzenlemeler yapmışlardır.

Teşvik sistemi oluştururken genel olarak; bölgesel gelişmişlik farkının azaltılması, yüksek teknolojik ve AR-GE kapasitesini artırarak küresel rekabet ortamında ülkedeki firmaların rekabet gücünü artırmak, yabancı sermaye çekmek, ihracat oranlarını artırmak ve mevcut üretim araçlarının yenilenmesini sağlama amaçları göz önünde bulundurularak teşvik sistemi oluşturulmaktadır.

Ülkemizde de Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar yatırımcıları özendirmek amacıyla teşvikler uygulanmıştır. Özellikle planlı döneme geçilmesi ile beraber sonuç odaklı ve planlı teşvikler uygulanmaya başlanmıştır. Fakat yatırımların ülkenin tüm bölgelerine eşit dağılımı sağlanamamış, çok çeşitli sebeplerden dolayı yatırımların belli bölgelerde toplanmasının önüne geçilememiştir. Bu durum ülkemizde bölgeler arası gelişmişlik farkını artırmıştır.

Türkiye yatırım teşvik sistemi 2009' dan başlayarak, 2012' de devam ederek köklü bir değişim süreci yaşamıştır. 2023 Hedefleri olarak belirlenen hedefler doğrultusunda bölgesel gelişmişlik farkının azaltılması ve yüksek teknolojik üretim kapasitesinin artırılmasına dönük olarak yeni bir teşvik sistemi hayata geçirilmiştir. Bu sistem ile Türkiye gelişmişlik düzeyine göre altı bölgeye ayrılmıştır. En çok gelişmiş bölge olan birinci bölgeden, en az gelişmiş olan altıncı bölgeye doğru uygulanan destek yoğunluğunun artış gösterdiği bir teşvik sistemi oluşturulmuştur.

Bu çalışma kapsamında Ülkemizde ve Diyarbakır ili özelinde uygulamadaki yatırım teşviklerinin etkileri değerlendirilerek, daha fazla yatırımın sağlanabilmesi için teşvik sisteminde nasıl bir güncelleme yapılabilir ve teşviklerin daha da etkili olabilmesi için üzerinde durulması gereken diğer konuların neler olduğu ve nasıl bir çözüm yolunun yatırımları artıracığı araştırılmaya çalışılmıştır. Bu araştırma sonucunda aşağıda belirtilen sonuç ve çözüm önerileri elde edilmiştir:

İl genelinde yapılan yatırımların sektörüne göre farklı çeşitte desteklerin uygulanması gerektiği talep edilmiştir. Özellikle yatırımın kuruluş sürecinde kuruluş maliyetini düşürücü teşviklerin uygulanması ve bu süreçte bürokratik engellerin azaltılması yatırımcıları bir nebze rahatlatacaktır.

Teşvik sistemi oluşturulurken ilin hammadde, Pazar ve yatırımı ikame edecek ürünlere erişim durumu göz önünde bulundurularak teşvikler sektör bazlı oluşturulmalıdır. Bu kapsamda yatırım esnasında üretim için gerekli ürünlerin temini ve üretilen ürünlerin pazara ulaştırılması amacıyla lojistik desteğinin sağlanması yatırım sayısını artıracak bir unsur olacaktır.

Cazibe Merkezleri Programı kapsamında sağlanan enerji desteği teşvik unsurunun il genelinde yapılan bütün yatırımlar için uygulanmalıdır. Yatırımcılar için çok ciddi bir maliyet olan enerji maliyetine dönük bir desteğin, zaten birçok açıdan dezavantajlı bir konumda olan Diyarbakır açısında yatırım sayısının artırılması için önemli bir destek unsuru olacaktır.

Yatırımcıların finans ihtiyaçlarının daha rahat karşılanabilmesi için yürürlüğe konulan 'Faiz Desteği' uygulamasının daha verimli hale gelmesi açısından bankaların engelleyici değil, teşvik edici olması için gerekli düzenlemelerin yapılması gerekir. Bu kapsamda kamu bankaları yüksek kâr beklentisi içine girmeden, yatırımı teşviklerini denetleyici kurumlar ile koordinasyon içinde gerekli finans ihtiyacını; belirlenen faiz oranları ve geri ödeme takvim düzenlemesi yapılarak karşılaması sağlanabilir. Hatta %0 faiz oranıyla destek sağlanabilir.

Diyarbakır sanayisinde ve bölgenin genelinde belli bir ağırlığı olan ve ilde yapılan ihracatta büyük pay sahibi olan mermer sektörüne dönük tanıtım ve işlemeye dönük özel teşviklerin uygulanması faydalı olacaktır.

İlde teşvik belgesi kapsamında yapılan yatırımlar incelendiğinde stratejik ve Büyük ölçekli yatırımların hiç olmadığı tespit edilmiştir. Bunun sebebi de bu tür yatırımların destek ürünleri temininde bölgede zorluk yaşaması, yüksek teknoloji ve AR-GE faaliyetleri gerektiren, donanımlı iş gücü gerektiren sektörler olması nedeniyle ilde bu tür yatırımlar hiç yapılmamıştır. Bu tür yatırımlar diğer küçük sanayi sektörlerini de olumlu yönde etkileyecek ve istihdam oranlarında artışı da beraberinde getirecektir.

Teşvik belgesi kapsamında yapılan yatırımların ezici çoğunluğunu yerli sermayeli yatırımlar oluşturmaktadır. İldeki yatırımların 11 tanesi yabancı sermayeli olmasına karşılık, yerli sermayeli yatırım adedi de 919 olduğu tablo 25 incelendiğinde görülecektir. Yerli sermayeli yatırımcıların ekseriyetini de Diyarbakır doğumlu yada ilde yaşayan yatırımcılar

tarafından gerekleŖtiđi tespit edilmiŖti. Ekonomik kalkınmada yabancı sermaye çekmenin kalkınmada ne kadar etkili olduğunu İrlanda rneğinde ortaya konmuŖtu. Bu nedenle Diyarbakır' a yerli sermayeli ve yabancı sermayeli yatırımcıların çekilebilmesi çok önemlidir. Bunun için ilin güvenlik sorununun ve buna bağlı olarak ülke genelindeki kötü imajının yıkılması amacıyla ilgili kurumların gerekli alıŖmaları artırması gerekmektedir.

Diyarbakır ili özellikle Irak ve Suriye gibi ihracat potansiyeli yüksek olan pazarlara yakınlığı dŖnldđnde, bu pazarlara yapılabilecek ihracat ürünlerine dönük sektörlerin özendirilmesi, ilin ekonomik kalkınması açısından fayda sağlayacaktır. Bunun için gerekli altyapının, yani bu pazarlara ulaŖımın daha rahat sağlanması için otoban bağlantısının sağlanması gerekir.

İldeki sanayi sektörünün en çok yakınlığı noktalarından biri de nitelikli iŖ gücü açığıdır. Türkiye ortalaması %20 olan meslek lisesi okullaŖma oranı il genelinde % 4 civarındadır. İldeki ilgili kurumların teŖviki ile bu oran yukarılara çekilmeli ve bu konuda özel eğitim teŖvikleri yürürlüğe konulmalıdır. İlde süregelen bir sanayi kültürünün oluŖmamıŖ olması, ailelerde meslek lisesine giden boŖta kalabilir dŖncesinin hakim olması bu alandaki açıklığın en büyük sebeplerinden biri olarak göze çarpmaktadır. İlgili kurum ve kuruluŖların bu dŖncenin yıkılması açısından alıŖma içine girmeleri fayda sağlayacaktır.

İlde faaliyet gösteren sanayi kuruluŖları İncelendiğinde bu yatırım tesislerinin yönetimi konusunda kurumsallaŖmıŖ firma nerde ise yok gibi. Ŗirketlerin nerde ise tamamı aile Ŗirketi Ŗeklinde kurulmuŖ ve bu Ŗekilde yönetilmeye devam edilmektedir. Bunun sebebi olarak; büyük ölçekte yatırımın olmaması, sanayi kültürünün yeni olması ve ikinci nesil sanayicilerin olmaması gösterilebilir. Bu durum yatırımın geliŖtirilmesi ve yenilenmesi önünde bir engel olarak durmaktadır. Firmaların nerde ise hiçbirinde ileriye dönük stratejik plan ve programları bulunmamaktadır. İldeki sanayinin geleceği açısından bu konunun ayrı bir Ŗekilde değerlendirilmesi, firmaların kurumsal kimlik kazanmaları için alıŖmalar yürütülmesi gerekmektedir.

Diyarbakır ilinde gerekleŖtirilmesi dŖnlen Lojistik Merkezi Projesi projesinin daha etkili kullanılabilmesi için, ilgili kurumlar ile yaptığımız grŖmeler sonucu elde ettiğimiz bilgilere göre yapılması dŖnlen Diyarbakır' ı Karadeniz Bölgesi' ne bağlayacak olan yol projesi ve yine Diyarbakır-Ŗanlıurfa-Mersin Limanına bağlayacak hızlı tren projelerinin bir an önce hayata geçirilmelidir.

Tarım sektörü ilin ekonomik tarihi açısından sürekli ağırlığı olan bir sektör olarak karşımıza çıkmaktadır. Geniş tarım arazileri ve su kaynakları göz önünde bulundurulduğunda tarım sektörü için ayrı bir parantez açmak gerekir. GAP kapsamında sulama amaçlı yapılan ve yapılmakta olan barajların tam kapasite ile faaliyete geçmesi ile beraber, ilde tarım sektörünün etkisinin daha da artacağını öngörmek gerekir. Özellikle Silvan Barajı ve bununla koordineli diğer sulama projelerinin bitmesi ile birlikte Diyarbakır sınırları içerisinde 2019 yılına kadar 2 milyon 600 bin dekar zirai arazinin sulanabilir konumuna geleceği düşünülmektedir(DSİ, 2017). Buna bağlı olarak, tarım sektöründe ciddi bir istihdam artışı, kalifiye çalışan eksikliği ve tarım makinaları ihtiyacı ortaya çıkacaktır. Bu nedenle buna dönük olarak çiftçi bilinçlendirme eğitimleri, çiftçiye gerekli rehberlik hizmeti, artacak olan üretimin kontrolü açısından ürünlere yönlendirme teşviklerinin uygulanması gerekecektir. Modern tarım tekniklerinin uygulanması için çiftçilere dönük olarak tarım makinaları satın alma konusunda nakdi desteğin sağlanması gerekecektir.

İlin geleceğinde tarım sektörünün ağırlığının aşikâr olduğu göz önünde bulundurulduğunda tarım sektörü kapsamında yatırımlara dönük teşviklerin ayrıca ele alınması ve bu alanda atılımı sağlayacak düzenlemeler yapılması elzemdir. Ayrıca İlde bulunan Dicle Üniversitesi Ziraat Fakültesinin Tarım Üniversitesine dönüştürülerek Tarım, Gıda ve Hayvancılık Bakanlığı ile koordineli olarak yetkilendirilmesinin daha faydalı ve daha etkili olacağı düşünülmektedir. Tarım sektörü ve tarıma dayalı sanayi birlikte düşünülerek hazırlanacak bir plan ve program çerçevesinde Diyarbakır Orta Doğu' da bir tarım üssü haline gelebilecek potansiyele sahiptir.

Diyarbakır ili sınırları içerisinde 7 adet tamamlanmış baraj bulunmaktadır. Bununla birlikte 6 adet de inşaat aşamasında olan baraj projesi devam etmektedir. İl adeta barajlar ile konumuna gelecektir. Bu durum su ürünleri yetiştiriciliği potansiyeli ortaya çıkarmaktadır. Buna dönük olarak da teşviklerin düzenlenmesi ilde pek yaygın olmayan alabalık çiftliklerinin artmasına ve yeni büyük yatırımların gerçekleştirilmesine olanak sağlayabilir. Böylece il coğrafik konumu itibariyle hiç alışkın olmadığı yeni bir sektör ile de gelişme sağlayabilir.

Diyarbakır ilinde Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 1017 adet Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı tespit edilmiştir. Özellikle inanç turizmine yönelik potansiyel henüz tam olarak tanıtılmamıştır. Bu konu ile ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum örgütlerinin tanıtıcı etkinliklere ağırlık vermesi gerekmektedir. İlin bu potansiyeli göz önünde

bulundurularak turizm yatırımlarının desteklenmesi, ilin ekonomisini olumlu yönde etkileyecektir.

Yatırım teşvikleri konusunda DTSO ve DİYAROSB yönetimlerinin üyelerini bilgilendirme amacıyla etkinlikler düzenlemesi, bu kurumların yatırımcıları bilgilendirecek ve yönlendirecek yeterli teknik donanıma sahip destek personeli istihdamını sağlaması yatırımcılar açısından yararlı olacaktır.

Yatırım huzur, güven ve istikrar ister. Huzurun, güvenin ve istikrarın olmadığı bir ortamda hiçbir yatırımcı sermayesini tehlikeye atarak yatırım gerçekleştirmez. Hatta tıpkı 90' lı yıllarda ildeki huzur, güven ve istikrarın kaybolmasıyla birçok yatırımın ilden göç etmesi ve ilden batı illerine doğru bir sermaye kaçıışı ve insan kaynağı göçü yaşadığı gibi, bir ekonomik göç hareketi yaşanması olasıdır. Bu nedenle her şeyden önce yatırımcı açısından tatmin edici bir güven ortamının ve istikrarın sağlanması uygulamaya konulacak olan ekonomik tedbir ve desteklerin de başarı düzeyini artıracaktır.

Belirtilen alanlar ve destek unsurlarına dönük öneriler göz önünde bulundurularak, yatırımlar için gerekli altyapı çalışmaları tamamlanarak, huzur ve güvenin tesis edilmesiyle beraber oluşturulacak olan bir teşvik sistemi, teşviklerden yararlanacak firma sayısını artıracaktır. Diyarbakır' da yatırımları artıracak, istihdam oranlarını yükseltecektir. İl ve bölge ekonomisine büyük canlılık sağlayacak ve bölgesel gelişmişlik farkını azaltabilecektir.

KAYNAKÇA

- Akdeve, E ve Karagöl, E. T. (2013). *Geçmişten Günümüze Türkiye' de Teşvikler ve Ülke Uygulamaları*. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. (37) , 329-350.
- Alkin, E. (2010). *Kurumlarla Yakın Ekonomi Tarihi*.(1.Baskı). İstanbul: Ekonomik ve Sosyal Tarih Yayınları.
- Anadolu Müşavirlik. (2012). *25 Soruda Teşvik Sistemi*, <http://www.anadolumusavirlik.com>. (23.12.2017).
- Arslan, Ü. (2011). Siyasi İstikrarsızlık ve Ekonomik Performans: Türkiye Örneği. *Ege Üniversitesi Ege Akademik Bakış Dergisi*. 11(1), 83-80.
- Büyüköztürk, Ş. Çakmak, E. K. Akgün, Ö. E. Ve Demirel, F. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Çadırcı, T. Ö. (2013). Cumhuriyet Dönemine Geçiş Sürecinde Diyarbakır' da İktisadi-Mali ve Sosyal Yapı. Celal Abad/Kırgızistan: *Akademik Bakış*. 7(13) , 141-170.
- Çatal, F. (2010). Devlet Teşvikleri ve Erzurum' da Tarihsel Bir Uygulama Örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 24(4) , 289.
- Çelebi, E. (2002). Atatürk' ün Ekonomik Reformları ve Türkiye' ye Etkileri. *Doğuş Üniversitesi İşletme Bölümü Dergisi*. 17-51.
- Dağ, M. Ökte, F. Börü, İ.E. ve Ökte, B.. (2017). Türkiye' de Bölgesel Teşvik Uygulamalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi. *Social Sciences Studies Journal*. 6(3) , 767-778.
- Deniz, H. (2016). Diyarbakır Dış Ticareti 2015. Diyarbakır: Karacadağ Kalkınma Ajansı Diyarbakır Yatırım Destek Ofisi.
- Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü. (2016). Diyarbakır' da 6 Baraj İnşaatı Hızla Devam ediyor. <http://www.dsi.gov.tr/haberler/2016/09/26/diyarbak%C4%B1r'da-6-baraj-in%C5%9Faat%C4%B1-h%C4%B1zla-devam-ediyor>. (23.01.2018).
- Dinler, Z. (2015). *İktisada Giriş* (21. Baskı). Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları
- Diyarbakır Ekonomisi, Sanayi Üretimi. 28 Aralık 2017. <http://diyarbakirsanayi.org/diyarbakir-ekonomisi-sanayi-uretimi.html>.

- Diyarbakır Organize Sanayi Bölgesi. (2016).*Diyarbakır Organize Sanayi Bölgesi Faaliyet Raporu Mart 2016*. Diyarbakır: Diyarosb Yayınları. Diyarbakır Organize Sanayi Bölgesi. (2017). *Diyarbakır OSB Parsel Durumu*. <http://diyarosb.com/> .(17.01.2018).
- Diyarbakır Organize Sanayi Bölgesi. (2017). *Diyarbakır OSB Üretimde Olan Firmaların Sektörel Durumu*. <http://diyarosb.com/hizmetler/hizmetler>. (18.01.2018).
- Diyarbakır Organize Sanayi Bölgesi. (2018). *Diyarbakır OSB Yatırımcıların Durumu*. <http://diyarosb.com/hizmetler/hizmetler>. (18.01.2018)
- Diyarbakır Tarıma Dayalı İhtisas (Besi) Organize Sanayi Bölgesi. (2017) *Diyarbakır Tarıma Dayalı İhtisas (Besi) Organize Sanayi Bölgesi Faaliyet Raporu*. <http://diyarbakirbesiosb.org.tr> .(18.01.2018)
- Diyarbakır Tekstil İhtisas Organize Sanayi Bölgesi.(2017). *Diyarbakır Tekstil İhtisas OSB (TEKSTİLKENT) Projesi*. <http://www.dtiosb.org/> .(19.01.2018).
- Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası .(2014).*Yeni Teşvik Mevzuatında Alınması Gereken Tedbirler ve Öneriler*. Diyarbakır <http://www.dtso.org.tr/2014/dosya/rapor/Yeni-tesvik-mevzuati-kapsaminda-alinmasi-gereken-tedbir-ve-oneriler.pdf>. (21.01.2018).
- Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası. (2014). *Bölgesel Gelişme ve Teşvik Raporu*. <http://www.dtso.org.tr> (03.01.2018).
- Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası. (2014).*Yatırımlarda Devlet Desteklerine Bölgesel Yaklaşım Modeli*. <http://www.dtso.org.tr/2014/dosya/rapor/Devlet-Destekleri-Bolgesel-Uygulanmasina-model.pdf>. (12.12.2017)
- Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası. (2014).*Yeni Teşvik Mevzuatı İçin Nihai Önerilerimiz Raporu 2012*. <http://www.dtso.org.tr/2014/dosya/rapor/Yeni-Tesvik-Mevzuati-icin-Nihai-onerilerimiz.pdf>. (21.01.2018).
- Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası. (2017). *Faaliyet Raporu 2015-2016*. <http://www.dtso.org.tr/2014/dosya/2015-2016.pdf> .(17.01.2018).
- Diyarbakır Valiliği ve Karacadağ Kalkınma Ajansı. (2016). *İstatistiklerle Diyarbakır 2016*, <http://www.tuik.gov.tr/ilGostergeleri/iller/DIYARBAKIR.pdf>. (21.01.2018)
- Duran, M. S. (2003). *Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları*. Ankara: Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü.

- Durmuş, S. Aydemir, S. (2016). Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1938). *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 7(12) ,155-167.
- Ernst & Young Quality in Everything We Do.(2016). *100 Soruda Teşvik Belgeli Yatırım Uygulaması 2012*. <http://www.ey.com> (18.01.2018).
- Eser, E. (2011). *Türkiye' de Uygulanan Yatırım Teşvik Sistemleri ve Mevcut Sistemin Yapısına Yönelik Öneriler*. Ankara: DPT İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü.
- GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı.(2017). *GAP Bölgesi Nüfusun İllere Göre Dağılımı*. http://www.gap.gov.tr/upload/dosyalar/pdfler/icerik/istatiski_veriler/nufus.pdf. (18.01.2018)
- GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı. (2016). *İthalat-İhracat GAP Bölgesi*, <http://www.gap.gov.tr>. (21.01.2018)
- GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı. (2016).*Sanayi Sektörü OSB VE KSS GAP Bölgesi*, <http://www.gap.gov.tr>. (21.01.2018)
- GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı .(2017). *Diyarbakır İl Profilleri Eylül 2016*. <http://www.gap.gov.tr> .(03.01.2018).
- Gerçek, A. (2016). Türkiye' de Yatırımları Teşvik Edici Vergi Politikaları ve Etkinliği. *Uludağ Üniversitesi İktisadi Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü Dergisi*. 16 (1-2) , 113-129.
- Güneydoğu' nun Lojistik Üssü Diyarbakır Lojistik Merkezi*. 18.Ocak2018, <https://eski.karacadag.gov.tr/SayfaDownload/Diyarbak%FDr%20Lojistik%20Merkez%20Raporu.pdf>
- Güngör, A. A. (2017). *Türkiye' de Bölgesel Dengesizliklerin Giderilmesinde 1980 Sonrası Uygulanan Teşvik Sistemlerinin Rolü ve Etkinliği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Haspolat, Y. K. (2013). *Diyarbakır Ekonomi Tarihi 1*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Yayınları.
- İllere Göre Türkiye Nüfusu*. 12 Şubat 2018, <https://www.nufusu.com/>
- İnce, M. G. (2008). *Yatırım Teşviklerinin Yatırım Kararlarına Olan Etkisi ve Türkiye Uygulaması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- İslamoğlu, E. A. (2009). *Sosyal Bilimler Araştırma Yöntemleri*. İzmit : Beta Yayınları.

- İstanbul Yeminli Mali Müşavirler Odası. (2017). *2012/3305 Sayılı Devlet Yardımları Hakkındaki Karar ve 2012/1 Sayılı Tebliğ*. <http://www.istanbulymmo.org.tr>. (11.12.2017).
- Karacadağ Kalkınma Ajansı Yatırım Destek Ofisi .(2012).*Yeni Teşvik Sisteminin Diyarbakır 'a Getirdiği Avantajlar*. <http://investdiyarbakir.com/tr-tr/bilgimerkezi>. (18.01.2018)
- Karacadağ Kalkınma Ajansı Yatırım Destek Ofisi. (2016). *Diyarbakır Dış Ticareti 2015, ,* <http://investdiyarbakir.com> (18.01.2018)
- Karacadağ Kalkınma Ajansı.(2012). *Diyarbakır Yatırım Destek Ofisi 2011 Yılı Faaliyet Raporu*, <http://www.investdiyarbakir.com> .(18.01.2018).
- Karacadağ Kalkınma Ajansı. (2013). *Diyarbakır Yatırım Destek Ofisi 2012 Yılı Faaliyet Raporu*, <http://www.investdiyarbakir.com> (18.01.2018).
- Karacadağ Kalkınma Ajansı. (2014). *Diyarbakır Yatırım Destek Ofisi 2013 Yılı Faaliyet Raporu*, <http://www.investdiyarbakir.com>.(18.01.2018)
- Karacadağ Kalkınma Ajansı.(2015). *Diyarbakır Yatırım Destek Ofisi 2014 Yılı Faaliyet Raporu*, <http://www.investdiyarbakir.com> .(18.01.2018).
- Karacadağ Kalkınma Ajansı. (2015). *Yeni Teşvik Sistemi ve Diyarbakır-Şanlıurfa (6. Bölge)* <http://www.investsanliurfa.com/dokuman-sayfa.asp?SayfaId=226>. (18.01.2018)
- Karacadağ Kalkınma Ajansı.(2016). *Diyarbakır Yatırım Destek Ofisi 2015 Yılı Faaliyet Raporu*, <http://www.investdiyarbakir.com> .(18.01.2018).
- Karacadağ Kalkınma Ajansı. (2017).*Diyarbakır Tekstil İhtisas Organize Sanayi Bölgesi Birinci Başvuru Dönemi*. <https://www.karacadag.gov.tr> .(18.01.2018).
- Kirelli, E.(2.01.2015).24 Ocak 1980 Kararları.Türkiye.Net, <https://turkiye.net/yazarlar/konuk-yazarlar/24-ocak-kararlari/>
- Konya Ticaret Odası Etüt Araştırma Servisi.(2007). *Almanya Ülke Raporu (Hannover ve Köln)*. <http://www.solar-akademy.com>. (02.01.2018)
- Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği (TÜRMOB). (2017). *Teşvikli Yatırımlar Raporu Yatırım Teşviklerinde Son 10 Yıl*, <http://www.turmob.org.tr/Attachment.aspx?param=2IDREYITixaj/qyHPownHZikPNo8b7cZAaF39kEwQaR0nKJP9NoUFKr6MXgERsfk/vnERTNqeuQ>=. (21.01.2018)

- Mazlum, M. Yücel, İ. ve Tekeoğlu, M. Y. (1990). *Özel Kesim Yatırım İmkanları ve Yatırım Kararlarında Teşviklerin Etkinliği*. Ankara: TOBB Yayınları.
- Özdaş, Y. (2009). *Türkiye' de Uygulanan Yatırım Teşvikleri ve Diyarbakır Bölgesinde Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Sarı, R. Ve Güven, A. (2007). Kalkınmada Öncelikli Yörelere Uygulamasının İller Arası Gelir Dağılımı Üzerine Etkisi. *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Gelişme Dergisi*. 77-96.
- Telli R. (2015). *Türkiye Ekonomisi ve Avrupa Birliği*. Bursa: Ekin Yayın Dağıtım.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1961). *1961 Anayasası*. <http://www.tbmm.gov.tr>. (13.11.2017).
- Türkiye Büyük Millet Meclisi.(1982). *20.10.1982 Anayasası*. <http://www.tbmm.gov.tr>. (13.11.2017).
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi.19Aralık 2017, *Türkiye İktisat Kongresini Açılış Söylevi İzmir* <http://www.atam.gov.tr/ataturkun-soylev-ve-demecleri/turkiye-iktisat-kongresini-acis-soylevi-izmir>
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü. (2010). *Yeni Yatırım Teşvik Sistemi 1. Yıl Uygulama Sonuçları*. <https://m.hazine.gov.tr/File/Index?id=87BBF1E5-90D9-46D4-99A8-98C9918E80EF>. (12.12.2017)
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü. (2009). *Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun 18.02.2009 Tarih ve 5838 Sayılı Kanun*. <http://www.resmigazete.gov.tr> (19.12.2017)
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü.(2017). *Cazibe Merkezleri Programının Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Karar*. <http://www.resmigazete.gov.tr> (17.01.2018).
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü. (2017). *Yatırımlara Proje Bazlı Devlet Yardımı Verilmesine İlişkin Karar kapsamında sağlanan destekler*.<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/11/20161126-1.pdf>. (18.12.2017).

- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü. (2012). *Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar Bakanlar Kurulu Kararı 2012/3802 Sayılı Kanun*, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/10/20121013-2.htm>. (15.12.2017).
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü.(2013).*Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar Bakanlar Kurulu Kararı 2013/4288 Sayılı Kanun*, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/10/20121013-2.htm>. (13.12.2017).
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü. (2015). *Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar Bakanlar Kurulu Kararı 2013/4763 Sayılı Kanun*. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/05/20130530-13.htm>. (13.12.2017)
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü. (2014). *Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar Bakanlar Kurulu Kararı 2014/6058 Sayılı Kanun*. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/05/20140509-20.htm>. (12.12.2017)
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü. (2014). *Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar Bakanlar Kurulu Kararı 2014/6588 Sayılı Kanun* <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/05/20140509-20.htm>. (13.12.2017).
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü. (2014). *Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar Bakanlar Kurulu Kararı 2014/7273 Sayılı Kanun*. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/03/20150305-1.htm>. (13.12.2017)
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü. (2015). *Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar Bakanlar Kurulu Kararı 2015/7496 Sayılı Kanun*. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/04/20150408-14.htm>. (13.12.2017).
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü. (2015). *Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar Bakanlar Kurulu Kararı 2015/8050 Sayılı Kanun* <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/08/20150827.pdf>. (13.12.2017).

- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü. (2015). *Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar Bakanlar Kurulu Kararı 2015/8216 Sayılı Kanun.* <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/11/20151119.pdf>. (13.12.2017).
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü. (2016). *Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar Bakanlar Kurulu Kararı 2016/8715 Sayılı Kanun.* <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/04/20160408-22.pdf>. 13.12.2017).
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü. (2016). *Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar Bakanlar Kurulu Kararı 2016/9139 Sayılı Kanun.* <http://www.resmigazete.gov.tr/Eskiler/2016/10/20161005-12.pdf>. (13.12.2017).
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü. (2017). *Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar Bakanlar Kurulu Kararı 2017/9917 Sayılı Kanun,* <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/02/20170222-28.pdf>. (13.12.2017).
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü. (2017). *Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar Bakanlar Kurulu Kararı 2017/10111 Sayılı Kanun,* <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/05/20170503.pdf>. (13.12.2017).
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü. (2017). *Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar Bakanlar Kurulu Kararı 2017/10585 Sayılı Kanun,* <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/08/20170817-20.pdf>. (13.12.2017).
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü. (2012). *Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkındaki Karar Bakanlar Kurulu Kararı 2012/3305 Sayılı Kanun.* <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120619-1.htm>. (13.12.2017).
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü. (2012). *Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkındaki Karar,* <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120619-1.htm>. (13.12.2017).

Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü. (2013). *Yatırım Teşvik Kapsamında Devlet Destekleri, Adım Adım Uygulama Rehberi*,
<https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/Yat%C4%B1r%C4%B1m/Yat%C4%B1r%C4%B1m%20Te%C5%9Fvik%20Sistemi/ekler/TesvikUygulamaRehberi.pdf?lve>. (18.01.2018)

Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü. (2013). *Yatırım Teşvik Sistemi Yıllık Değerlendirme Raporu Haziran 2012-Haziran 2013*
<https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/Yat%C4%B1r%C4%B1m/Yat%C4%B1r%C4%B1m%20Te%C5%9Fvik%20Sistemi/ekler/TesvikSistemiYillikRapor.pdf?lve>. (16.01.2018)

Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı. (2015). *Yatırım Teşvik Sistemi Yatırımlarda Devlet Yardımları*.
https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/yatirim/yatirimTesvik;jsessionid=Lb6J870Vc1PdQYJVB6K7_m0f8yPjOOMUbjLqUe5gOnzSHTgl0BhG!1213780869?_afLoop=17681096068325236&_afWindowMode=0&_afWindowId=null&_adf.ctrl-state=oyumag9wy_1#!%40%40%3F_afWindowId%3Dnull%26_afLoop%3D17681096068325236%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Doyumag9wy_5. (15.01.2018)

Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı. (2017). *Yatırımlara Proje Bazlı Devlet Yardımı Verilmesine İlişkin Karar*.
<https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-232916>. (17.12.2017).

Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı. Yatırımlarda Devlet Yardımları.
https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/yatirim/yatirimTesvik;jsessionid=xSHmktlWLCbLeoRHRj3rdaPlwWa_912-WvItkzw29yHqIytqgYzc!-1212725488?_afLoop=19235022282675307&_afWindowMode=0&_afWindowId=null&_adf.ctrlstate=d3kh9l5xs_1#!%40%40%3F_afWindowId%3Dnull%26_afLoop%3D19235022282675307%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Dd3kh9l5xs_5

- Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı.(2017). *Ekonomi Bakanlığı Devlet Yardımları Rehberi*, <https://www.ekonomi.gov.tr>.(21.12.2018).
- Türkiye Cumhuriyeti Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı. (2017). *Diyarbakır İli Tarımsal Yatırım Rehberi, Tarımsal Yatırımcı Danışma Ofisi*. (2017). <https://www.tarim.gov.tr> .(18.12.2017).
- Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü. (2013). *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SEGE 2011)*. <http://www3.kalkinma.gov.tr>. (21.01.2018).
- Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı. (2016). *TR2 Şanlıurfa, Diyarbakır İşgücü ve İstihdam Oranları*. http://www.gap.gov.tr/upload/dosyalar/pdfler/icerik/istatiski_veriler/Isgucu_istihdam.pdf. (21.01.2018).
- Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı GAP Bölgesi Kalkınma İdaresi Başkanlığı. (2017). *Teşvikler*. http://www.gap.gov.tr/upload/dosyalar/pdfler/icerik/istatiski_veriler/TESVIKLER.pdf. (21.01.2018).
- Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı. (2014). *TRC2 Bölgesi 2014-2023 Bölge Planı Mevcut Durum Raporu Temmuz 2013*, [http://www.kalkinma.gov.tr/BolgePlani/TRC2%20Bolgesi%202014-2023%20Bolge%20Plani%20\(12.10.2014\)REV%20C4%B0ZE.pdf](http://www.kalkinma.gov.tr/BolgePlani/TRC2%20Bolgesi%202014-2023%20Bolge%20Plani%20(12.10.2014)REV%20C4%B0ZE.pdf). (22.01.2018).
- Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı. (2015). *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-2014* . <http://www.mod.gov.tr> .(21.12.2017).
- Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı. *Yıllar İtibariyle Kalkınmada Öncelikli Yörelere*. <http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC0B6C445B8568FF66>. (13.12.2017).
- Türkiye Cumhuriyeti Karacadağ Kalkınma Ajansı, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası, Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2013). *Diyarbakır İlinin Sanayi Profiline Oluşturulması*, , TRC2/13/DFD/0019. <https://www.karacadağ.gov.tr>. (18.01.2018).

- Türkiye İstatistik Kurumu. (2013). *İstatistik Göstergeler 1923-2011*.
<file:///C:/Users/yeni/Downloads/3904799306855734881..pdf> .(21.01.2018).
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2014). *Seçilmiş Göstergelerle Diyarbakır 2013*,
<http://www.tuik.gov.tr/ilGostergeleri/iller/DIYARBAKIR.pdf>. (21.01.2018).
- Türkiye’ de Nüfusun Yıllara Göre Değişimi*. 21 Aralık 2017.
<http://www.cografyabilimi.gen.tr/turkiyede-nufusun-yillara-gore-degisimi>.
- Uluslar Arası Rekabet Araştırmaları Kurumu (URAK). (2016). *İller Arası Rekabetçilik Endeksi*, www.urak.org .(21.01.2018).
- Ülgener, S. F. (1991). *Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme*, İstanbul: Der Yayınları.
- Ünsaldı, M. (2006). *Devlet Teşvikleri ve Bölgesel Gelişmişlik Farklılıkları Üzerine Etkileri*.
Fırat Üniversitesi Doğu Anadolu Bölge Araştırma ve Uygulama Merkezi (DAP Araştırmaları), Elazığ.
- Yardımcı, A. M. (2015). *Türkiye’ de Teşvikler ve Uygulaması, Hazine Müsteşarlığı Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü*. <http://slideplayer.biz.tr/slide/2610882/>. (22.12.2017).
- Yavan, N. (2010). *Teşviklerin Sektörel ve Bölgesel Analizi : Türkiye Örneği*. Ankara . Maliye Hesapları Uzmanları Vakfı Yayınları.
- Yeni Yatırım Teşvik Sistemi 15. Çözüm Ortaklığı Platformu*, 15 Aralık 2016, www.pwc.com.tr
- Yerebakan, M. (2007). *Türkiye İçin Model Olabilecek Ülkelerde Uygulanan Teşvik Uygulamaları ve Ülkemize Uygulanabilirliği*. İstanbul: İTO Entegre Matbaacılık Anonim Şirketi.
- Yıldırım, A ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (9. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, E. (2016). *Türkiye’ de Yatırım Teşviklerinin ve Desteklerinin Dağılımında Etkinliğin Artırılması ve Konya Örneği (2005-2012)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, KTO Karatay Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

EKLER

EK 1:

MÜLAKAT FORMU

YATIRIM TEŞVİKLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ (DİYARBAKIR) MÜLAKAT FORMU						
Araştırmacı : Muhammed Çelik						
Yatırımcı Bilgileri	Firma Kodu	Mülakat Tarihi	Mülakat Süresi	Yatırım Sektörü	Yatırımcının Eğitim Durumu	İş Tecrübesi
Görüşme Bulguları						
Faydalanılan Teşvikler						
Uygulanan Teşviklerden Memnuniyet Bulguları						
Bölge Tercihinde Teşviklerin Rolü İle İlgili Bulgular						
Sektör Tercihinde Teşviklerin Rolü ile İlgili Bulgular						
Yatırım Teşvikleri İle İlgili Bilgi Düzeyi						
Teşvik Belgesi Hakkında Bilgi Düzeyi						
Bilgi Edinme Yöntemi Bulgular ve Danışmanlık Hizmeti						
Yatırım Kararı Almasında Teşvikler Dışında Etkili Faktörler						
Yatırımlara Yönelik Devlet Teşvikleri Hakkında ki Görüşler						
İlave Teşviklerin Yürürlüğe Girmesi Halinde Yeni Yatırım Kararına Etkileri						
Yeni Teşvik Uygulaması Oluşturulması Durumunda Öneriler						
Diğer Bulgular						

EK 2:

STANDART SORULAR

- 1) Hangi Teşvik Unsurlarından Faydalandınız?
- 2) Teşvik Belgesi başvurularında karşılaştığınız bürokratik zorluklar oldu mu? Üstesinden nasıl kalktınız?
- 3) Bölge ve sektör seçiminde teşviklerin rolünü nedir?
- 4) Teşviklere başvururken rehberlik hizmeti aldınız mı? Bilgilenme kaynağınız nedir?
- 5) Yatırım kararı almanızda teşvikler nasıl bir etki oluşturdu?
- 6) Mevcut teşvikleri yeterli buluyor musunuz?
- 7) Bölge ve sektör seçiminde teşvikler dışında yatırım kararı almanızda etkili diğer etmenler nelerdir?
- 8) Yabancı Yatırımcının ile dönük yatırımları ülke ortalamasına göre çok az. Bunun sebepleri sizce neler olabilir? Nasıl bir çözüm yolu önerirsiniz?
- 9) Diyarbakır' da büyük ölçekli ve stratejik yatırımlar hiç yapılmamış. Sizce sebebi ne olabilir? Bu konuda önerilerinizi sıralayabilir misiniz?
- 10) İlave teşvikler uygulanması yâda yeni destek unsurlarının eklenmesi yatırım kararınızı nasıl etkiler.
- 11) Hangi destek unsuru teşvik sistemine eklenirse yatırım kararı almanızda etkili olur?
- 12) Sizce teşviklerin başarılı olmasını sağlayacak diğer etmenler nelerdir?
- 13) Teşvik sistemi ve teşvik başvurusu ile ilgili olarak kamu kurum ve kuruluşları, meslek odaları ve sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarını yeterli buluyor musunuz?